

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA**

Ingrida Bytautienė

**MOTERŲ, NUTEISTŲ DAUGIAU NEI 2 METUS, MOKYMOŠI ĮKALINIMO
SĄLYGOMIS PATIRTIS IR GALIMYBIŲ ANALIZĖ**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovas – prof. dr. Jonas Ruškus

Šiauliai 2005

ANOTACIJA

Vis daugiau šiandien akcentuojamas dėmesys mokymosi galimybėms. Kiekvienas žmogus yra lygiavertis visuomenės narys, nepriklausomai nuo to, kur jis dabar gyvena ar ką veikia. Įkalinimo įstaigų resocializacija ir probacinis darbas labai aktualus yra šiomis dienomis. Tyrimo naujumas ir patvirtina, kad sritis, susijusi su nuteistų moterų mokymosi galimybėmis įkalinimo įstaigoje, yra mažai tyrinėta. Tyrimas yra aktualus tuo, kad reikia skatinti žmones siekti mokslo, sudaryti tam galimybes, teikti materialinę paramą, nesvarbu kokiomis sąlygomis jis dabar gyvena. Reikia skatinti kalinčias moteris naudotis joms teikiamomis mokymosi galimybėmis, išėjusioms padėti čia įgytomis žiniomis sėkmingai pasinaudoti laisvėje.

Buvo atlikta mokslinės literatūros analizė, kuria buvo pateikiama Lietuvos ir užsienio šalių įkalinimo įstaigų resocializacija. Taip pat buvo apžvelgti įstatymai reglamentuojantys nuteistųjų užimtumą.

Buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tiriamąją imtį sudarė 17 įvairaus amžiaus nuteistų moterų (8 respondentės yra nuteistos pirmą kartą, o 9 respondentės yra nuteistos nebe pirmą kartą). Respondentės įkalintos Panevėžio bendrojo režimo patalpos darbu kolonijoje. Interviu metu buvo norima išsiaiškinti nuteistų moterų mokymosi situaciją ir galimybes, nuteistų moterų poreikį mokytis, esamą mokymosi turinį. Interviu protokolai išanalizuoti aprašomuoju metodu. Šio interviu atlikimui buvo naudojama iš anksto padaryta mokymosi poreikių operacionalizacija, kurios pagalba nustatiau veiksnius, kurie įtakoja nuteistų moterų mokymosi poreikius. Taip pat, kad sėkmingai pavyktų interviu buvo jam sudarytas klausimynas. Atliekant apklausą interviu struktūra buvo dinamiška, ji kito.

Šio darbo praktinė reikšmė yra pateikti nuteistųjų požiūrį į įkalinimo įstaigoje sudarytas mokymosi galimybes. Taip pat atskleisti kas skatina nuteistąsias siekti įgyti išsilavinimą, profesiją, atsisakyti priklausomybės psichotropinėms medžiagoms.

TURINYS

SUMMARY	4
ĮVADAS. METODOLOGINĖ TYRIMO APIBRĖŽTIS	7
1. SUAUGUSIŲ MOKYMASIS IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS: TEORINIS ASPEKTAS	12
1. 1. Mokymosi visą gyvenimą samprata.....	12
1. 1. 1. Suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą ypatumai.....	13
1. 1. 2. Mokymosi formos.....	16
1. 2. Įkalinimas, kaip socialinė atskirtis.....	18
1. 2. 1. Laisvės atėmimo bausmės samprata ir paskirtis.....	18
1. 2. 2. Kalėjimo institucija: resocializacija ar/ir socialinė atskirtis.....	19
1. 2. 3. Užsienio resocializacijos patirtis įkalinimo įstaigos.....	23
1. 3. Socialinis - edukacinis darbas įkalinimo įstaigose.....	25
1. 3. 1. Įsakymai reglamentuojantys nuteistųjų užimtumą.....	25
1. 3. 2. Nuteistųjų užimtumas kitose Lietuvos įkalinimo įstaigose.....	27
1. 3. 3. Moterų mokymosi patirtis užsienio kalėjimuose.....	30
2. MOKYMOŠI PATIRTIS PANEVĖŽIO BENDROJO REŽIMO KOLONIJOJE. TYRIMO REZULTATAI	34
2. 1. Tyrimo instrumentarijus.....	34
2. 1. 1 Tyrimo imtis.....	34
2. 1. 2. Tyrimo metodai.....	36
2. 1. 3. Tyrimo bazės charakteristika: resocializacija ir mokymasis Panevėžio bendrojo režimo patalpos darbų kolonijoje.....	40
2. 2. Nuteistųjų moterų subjektyvios patirties analizė.....	44
2. 2. 1. Ekonominiai veiksniai.....	45
2. 2. 2. Kultūriniai veiksniai.....	46
2. 2. 3. Psichologiniai veiksniai.....	46
2. 2. 4. Socialiniai veiksniai.....	52
2. 2. 5. Mokymosi veiksniai.....	56
IŠVADOS	61
DISKUSIJA IR APIBENDRINIMAS	62
REKOMENDACIJOS	66
LITERATŪRA	67
PRIEDAI	71
1. Psicho – socialinės kompetencijos programa.....	72
2. Analizės tinklėlis.....	73
3. Klausimynas.....	74
4. Kokybinio interviu protokolai.....	77
5. Išrinkti kokybinio interviu duomenys.....	95

SUMMARY

Nowadays more emphasis is made on providing learning possibilities. Every person is an equal member of society irrespective of where he/she lives or what he/she is doing. At present the re-socialisation and probation work done by the penitentiary institutions is exceptionally important. The study of this comparatively new sphere confirms that the issue of teaching/learning of women serving sentence has been hardly analysed. The study is urgent in the sense that the people have to be stimulated to seek knowledge, conditions for learning have to be created and supported irrespective where such people live at given time. It is necessary to induce women serving sentence to make best use of the learning possibilities so that they could successfully use such knowledge when they are released. The reason I chose this theme was that it had not been considered especially as far as women in penitentiary institutions were concerned. It was interesting for me to study the need of the sentenced women for learning and take a closer look at the possibilities provided at the penitentiary institution.

The following questions were raised for consideration as problematic:

1. What is the content of the curriculum offered for women at a penitentiary institution?
2. What are the factors affecting adaptation of the inmates and further adjustment to life in penitentiary institution?
3. Do options for learning offered at a penitentiary institution satisfy the needs of the inmates?

The subject of the study – factors stimulating inmate's learning.

The object of the study – situation and possibilities for women serving sentence at a penitentiary institution.

Goal of the study – reveal the situation and possibilities for women serving sentence at a penitentiary institution.

The objectives to be implemented in order to attain the goal are as follows:

1. To conduct operationalisation and establish the factors which have effect on the needs of the women serving their sentence.
2. To conduct analysis of re-socialisation and learning at the Panevėžys minimum security correction labour institution.
3. To find out the possibilities for learning of women who have been sentenced to imprisonment of longer than two years irrespective of how much of their sentence they have already served.
4. To summarise the material of analysis and draw conclusions, work out recommendations to the institution personnel involved in teaching the imprisoned women.

The following methods were applied in the course of the study:

1. Method of analysis of scientific references.
2. Method of application of a partially standardised interview.
3. Method of qualitative content analysis and descriptive method.

The number of respondents involved in the study – 17 women of various ages (8 respondents sentenced for the first time, 9 women – more than once). All respondents were kept in the Panevėžys Corrective Labour institution. All the respondents were sentenced for imprisonment exceeding two years and the time they have already spent in the institution (ranges from 2 months to over three years).

The study leads to the following conclusions:

- Material resources are very important in the life of the respondents. Shortage of funds makes them get such resources in a variety of ways, including via illegal activities. The education acquired before does not meet their present needs. Here they are provided a possibility to change and learn.
- The results of the study revealed that the cultural life of the penitentiary institution gives a possibility for the inmates to enjoy and interact with various people coming from behind the walls. The intention is to create the conditions keeping them in line with the life outside. The imprisoned women have the right to choose whether to be active or passive participants of such events.
- The psychological factors greatly influence the approach of women to learning. The inmates try to acquire education, some occupational qualifications, get rid of drug and alcohol addiction and try to adapt to new conditions. The success of such adaptation is greatly subjected to support by the relatives, self-inclination and psychologist's assistance. The need for education and changes in themselves motivates them to learn. Motivation to learn is also considered a part of the good behaviour leading to shortening of the remaining imprisonment time by half after having served one year.
- The results of the study also showed that the living conditions and the education acquired when staying with their parents stimulate the women's need for learning. Some of the women sentenced for the first time are expecting to learn many things. When starting the present paper I had a hypothesis that "it is expected that the women sentenced for the first time would take a more active part in the educational activities organised by the penitentiary institution compared to those who were sentenced more than once". The study revealed that women sentenced for the first time would more eagerly utilise the possibilities offered by the penitentiary institution compared to those women those who were sentenced more than once.
- Another hypothesis developed was "it is expected that women having positive future vision (life at large) are making more productive use of the learning possibilities provided by a penitentiary institution compared to those who do not have any future vision". This presumption

turned to be true. The analysis of the results of interviews showed that inmates-respondents looking towards future were more interested in education activities. Such women were more receptive to the possibilities offered as such possibilities were like a key to better integration when released from prison.

- In prison everyone is given a possibility to think over his/her previous life and may be learn from one's mistakes and think of what has been done wrong, asses one's education and seek improvement of one's knowledge. The conditions provide at the institution are intended to meet the abilities and needs of women with the hope that on leaving the corrective institution they could successfully integrate into the society.

ĮVADAS

TYRIMO SOCIALINIS AKTUALUMAS

Nusikalstamumas - viena didžiausių pasaulio problemų. Tai socialinė problema, kuri itin sunkiai sprendžiama net pavienės valstybės galimybėmis (Paužaitė, 1999).

Suaugusiųjų mokymosi problemos Lietuvoje yra tyrinėjamos, nors suaugusiųjų amžiaus psichologija, jų švietimas yra dar mažai tyrinėta sritis. Minėtų problemų aktualumas sąlygoja tarptautinį bendradarbiavimą, kuris leidžia skirtingoms pasaulio šalims keistis pasiekimais ir naujovėmis, įdiegtomis tose šalyse, mažinant nusikalstamumą.

2003 metų gegužę įsigaliojusiame naujame Bausmių vykdymo kodekse nuteistųjų švietimui skiriamas didelis dėmesys. Kodekso kūrėjų nuomone, švietimas vertintinas kaip svarbi socialinės nuteistojo reabilitacijos dalis. Nuo 2000 m. rugsėjo 1 dienos įsigalėjusių Pataisos darbų įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 309 punkte nustatyta, kad „kiekvienoje pataisos darbų įstaigoje administracija privalo sudaryti, nuolat koreguoti ir vykdyti šias auklėjamojo darbo su nuteistaisiais ir jų socialinės reabilitacijos programas: 1) naujai atvykusių į pataisos darbų įstaigą nuteistųjų adaptacijos programą; 2) nuteistųjų pataisos programas (kurių turinį turi sudaryti dorovinis auklėjimas, teisinis švietimas, kultūrinis auklėjimas, fizinis lavinimas, saviuokla ir t. t.); ir 3) nuteistųjų integracijos į visuomenę programą.“ Nors šios programos pradėtos įgyvendinti, auklėjamasis darbas įstaigose buvo ir išlieka labiausiai apleistas veiklos baras (Švedas, 2003).

Ne mažiau reikšmingi, sudėtingi yra ir nuteistųjų bendrojo lavinimo bei profesinio parengimo klausimai. Pataisos darbų įstaigose turi būti vykdomas bendrasis lavinimas ir neturinčių specialybės nuteistųjų profesinis rengimas. Pataisos darbų įstaigų administracija privalo užtikrinti, kad nuteistieji būtų įtraukiami į darbą, atsižvelgiant į jų darbingumą ir kiek galima, turimą specialybę. Europos įkalinimo įstaigų taisyklėse teigiama, kad darbo organizavimas, darbo pobūdis ir metodai pataisos įstaigose turi atitikti panašaus darbo principus anapus kalėjimo sienų. Darbas turi padėti laisvės atėmimo vietoje esančiam žmogui pasiruošti gyvenimui laisvėje (<http://www.sociumas.lt/Lit/nr 13/bausmė>).

Moteris laisvės atėmimas stipriai veikia. Socialinė aplinka, pirmiausia šeima ar kaimynai, nuo tokių moterų atsiriboja. Jas dažnai palieka partneriai, jos kenčia dėl atsiskyrimo nuo vaikų. Dauguma moterų patekusių į įkalinimo įstaigą suvokia gyvenimo klaidas, jaučiasi nusivylusios savimi. Norint pakeisti save, savo gyvenimo būdą joms yra sudarytos palankios sąlygos mokymuisi, tobulėjimui bei sėkmingai integracijai visuomenėje atlikus bausmę įkalinimo įstaigoje.

TYRIMO MOKSLINIS AKTUALUMAS

Mokymasis visą gyvenimą yra pagrindinis dalykas, siekiant pilietiškumo, stiprinant visuomenės sanglaudą ir didinant užimtumą (Mokymosi visą gyvenimą koncepcija, 2001). Suaugusiųjų mokymosi galimybes, požiūrį į mokymąsi nagrinėja A. Gumuliauskienė, E. Šaparnytė, A., M. Juozaitis, J. Laurinavičiūtė, D. Beresnevičienė ir kiti. Jie akcentuoja, kad mokymasis visą gyvenimą suteikia žmogui galimybę tobulėti, susipažinti su naujovėmis mokslo srityje.

Švietimo ir mokymo sistemos privalo prisitaikyti prie naujų XXI amžiaus realijų. Įkalinimo įstaigos taip pat siekia nuolatinio tobulėjimo mokymo srityje, norint suvienodinti žinių pateikimą tiek laisvėje, tiek įkalinimo įstaigoje.

Ugdymo veiksniai įkalinimo įstaigoje tampa ne tik pačių darbuotojų, bet ir bausmę atliekančiųjų prioritetu. Taip įstaigos, keisdamos savo veiklą, funkcijas, požiūrį į įkalinimą, tampa besimokančiomis organizacijomis, siekiančiomis padėti resocializuotis į visuomenę (Paužaitė, 1999). Panevėžio pataisos namuose, anot L. Nikolajevos (Valentavičienė, 2004, p.6), bandoma užpildyti kalinčiųjų išsilavinimo spragas – moterims suteikiama galimybė įgyti išsilavinimą, tačiau joms tai kainuoja daug pastangų ir darbo. „Daugelis moterų, ieškančių darbo, neturi panašios bendravimo patirties su institucijomis, nėra anksčiau dirbusios, neturi net bendravimo įgūdžių. Todėl labai svarbu laiku suteikti joms emocinį palankumą, reikalingą informaciją“. Apie įkalinimo įstaigose sudarytas mokymosi galimybes kalba G. Švedas, J. Piliponytė, J. Ruškus, M. Foucalt, J. Blaževičius ir kiti. Jie teigia, kad mokslas nuteistiesiems palengvina integraciją į visuomenę. Siekiant palengvinti asmens integraciją visuomenėje, būtina traktuoti atidavimą į pataisos įstaigas kaip griežčiausią priemonę ir taikyti pirmiausia priemones, kad asmuo galėtų likti savo artimiausioje aplinkoje. Šių priemonių taikymas susijęs su artimųjų ir vietos bendruomenės įtraukimu reaguojant į nusikalstamumą, taip pat sumažina jo stigmatizavimo tikimybę. Jaunų žmonių buvimas pataisos įstaigose turi būti kuo trumpesnis (Teisė, 2001).

Pasak M. Foucalt (1998), sankcijos ir bausmės neretai suvokiamos kaip veiksminga priemonė nusikaltimo motyvacijai silpninti ir gero elgesio motyvacijai skatinti

Pasak J. Ruškaus (2002), bausmė ir ugdymas yra dvi viena kitai prieštaraujančios paradigmos. Problema yra ta, kad bausmės ir ugdymo pradai savo esme yra labai skirtingi, nesuderinami, vienas kitą paneigiantys dalykai.

Toks visuomenės mąstymas užkerta kelią į sėkmingo mokymosi galimybę. Kiekvienam žmogui, nepriklausant nuo padėties, turi būti sudarytos vienodos galimybės į mokymąsi. Būtent šiuo darbu ir norima atskleisti mokymosi galimybes nuteistųjų moterų, bausmę atliekančių Panevėžio bendrojo režimo pataisos kolonijoje.

Tyrimo naujumas ir aktualumas

Vis daugiau šiandien akcentuojamas dėmesys mokymosi galimybėms. Kiekvienas žmogus yra lygiavertis visuomenės narys, nepriklausomai nuo to, kur jis dabar gyvena ar ką veikia. Įkalinimo įstaigų resocializacija ir probacinis darbas labai aktualus yra šiomis dienomis. Tyrimo naujumas ir patvirtina, kad sritis, susijusi su nuteistų moterų mokymosi galimybėmis įkalinimo įstaigoje, yra mažai tyrinėta. Tyrimas aktualus yra tuo, kad reikia skatinti žmones siekti mokslo, sudaryti tam galimybes, teikti materialinę paramą nesvarbu, kokiomis sąlygomis jis dabar gyvena. Reikia skatinti kalinčias moteris naudotis joms teikiamomis mokymosi galimybėmis, išėjusioms padėti čia įgytomis žiniomis sėkmingai pasinaudoti laisvėje. Pasirinkau tyrinėti šią sritį dėl to, kad tikrai ne daug kas yra gilinęsi į mokymąsi įkalinimo įstaigoje, tuo labiau apie nuteistas moteris. Man pačiai studijuojant šią specialybę buvo įdomu tyrinėti nuteistųjų moterų poreikį mokytis, gilintis į čia joms sudarytas mokymosi galimybes.

Probleminiai tyrimo klausimai

1. Koks yra moterų, esančių įkalinimo įstaigoje mokymosi turinys?
2. Veiksniai sąlygojantys nuteistosios adaptaciją ir tolesnį prisitaikymą įkalinimo įstaigoje?
3. Ar įkalinimo įstaigoje siūlomos mokymosi galimybės patenkina nuteistųjų poreikius?

Tyrimo dalykas

Įkalinimo įstaigoje nuteistųjų mokymąsi skatinantys veiksniai.

Tyrimo objektas

Moterų kalinių mokymosi įkalinimo įstaigoje situacija ir galimybės.

Darbe iškėliau šias hipotetines prielaidas:

- Tikėtina, kad moterys, kurios yra nuteistos pirmą kartą, daug aktyviau dalyvauja mokymosi veikloje įkalinimo įstaigoje, nei tos, kurios kali nebe pirmą kartą.
- Tikėtina, kad turinčios pozityvią „ateities viziją“ (gyvenimą laisvėje) nuteistosios produktyviau naudojasi įkalinimo įstaigoje teikiamomis mokymosi galimybėmis, nei tos, kurios tokios vizijos neturi.

Tyrimo tikslas

Atskleisti nuteistų moterų mokymosi situaciją ir galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti operacionalizaciją ir nustatyti veiksnius, kurie įtakoja nuteistų moterų mokymosi poreikius.
2. Atlikti Panevėžio bendrojo režimo pataisos darbų kolonijos veiklos analizę resocializacijos ir mokymosi aspektu.
3. Interviu bei aprašomuoju metodu atskleisti nuteistų moterų, kurių bausmės laikas yra ilgiau nei du metai, nepriklausomai nuo to, keik jos laiko yra įkalinimo įstaigoje, mokymosi galimybes.
4. Apibendrinti tyrimo medžiagą ir suformuluoti išvadas. Pateikti rekomendacijas darbuotojams, kurie rūpinais nuteistųjų mokymusi įkalinimo įstaigoje.

Tyrimui atlikti naudojami tokie metodai:

1. Mokslinės literatūros analizės metodas.
2. Pusiau standartizuoto interviu metodas.
3. Kokybinio turinio analizė ir aprašomasis metodas.

Prieš pradėdant tyrimą buvo renkama informacija, apibrėžtos sąvokos, taip pat buvo sukonstruota hipotetinė sąryšių tema. Konceptualizacijoje buvo remtasi teorinėmis žiniomis, sukaupomomis mokslinėje literatūroje bei anksčiau atliktais empirinių tyrimų apibendrinimais.

Tyrimo imtis

17 įvairaus amžiaus nuteistų moterų (8 respondentės yra nuteistos pirmą kartą, o 9 respondentės yra nuteistos nebe pirmą kartą). Buvo tirtos respondentės iš Panevėžio bendrojo režimo pataisos darbų kolonijos. Visos apklaustos respondentės yra nuteistos daugiau nei dviems metams. Nusizengimų rūšys įvairios: nuo vagysčių, chuliganizmo iki žmogžudysčių. Jų kalėjimo trukmės laikas įkalinimo įstaigoje yra įvairus (nuo 2 mėnesių ir daugiau nei trys metai). Tai yra specifinė įstaiga, tad respondentės buvos pasiūlytos ten dirbančios psichologės rekomendacijomis. Ji teigė, kad ne visos nuteistosios yra komunikabilios, neigiamai žiūri į visus, su jomis, susijusius tyrimus. Psichologė, taip pat akcentavo, kad jei nuteistosios nemato naudos sau, tad jos į visa tai reaguoja pasyviai.

Tyrimo laikas

Tyrimas buvo vykdomas 2004 metų rugsėjo – gruodžio mėnesį Panevėžio bendrojo režimo pataisos kolonijoje.

Mokslinis, praktinis tyrimo reikšmingumas

Atlikus tyrimą Panevėžio bendrojo režimo pataisos darbų kolonijoje, bus sužinota kokia yra mokymosi situacija ir galimybės. Kokios nuteistosioms yra sudarytos buitinės sąlygos, koks yra jų užimtumas įkalinimo įstaigoje.

Šio darbo praktinė reikšmė yra pateikti nuteistųjų požiūrį į įkalinimo įstaigoje sudarytas mokymosi galimybes. Taip pat atskleisti kas skatina nuteistąsias siekti įgyti išsilavinimą, profesiją, atsisakyti priklausomybės psichotropinėms medžiagoms.

Darbo struktūra

Ši magistro darbą sudaro: įvadas, 2 skyriai ir 5 poskyriai, naudotos literatūros sąrašas (69 šaltiniai), reziumė anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 3 lentelės, 5 paveikslėliai.

Prieduose pateikiama: psicho – socialinės kompetencijos programa; analizės tinklėlis; klausimynas; kokybinio interviu protokolai; išrinkti kokybinio interviu duomenys.

1. SUAUGUSIŲ MOKYMASIS IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS: TEORINIS ASPEKTAS

1.1. MOKYMOSI VISĄ GYVENIMĄ SAMPRATA

Mokymosi visą gyvenimą sąlygų sudarymas užtikrina žmogaus galimybes jaustis pilnaverčiu šios visuomenės nariu. Šiame procese žmogus turi galimybę įgyti naujų žinių, tobulinti jau turimas žinias.

Šiuolaikinėje pedagoginėje literatūroje mokymasis yra apibrėžiamas kaip interaktyvi intelekto, motyvacijos, patyrimo, psichologinių faktų bei smegenų struktūros samplaika. Tai adaptacija aplinkoje, naujos informacijos asimiliacija ir akomodacija. Jo metu elgesys keičiasi ir modifikuojasi per įgaunamą patyrimą. Mokymosi procese dalyvauja visa besimokančiojo asmenybė, ne tik pažintinė, bet ir emocinė, pojūčių sfera. Mokymas – tai visuma būdų, kurie padeda asmeniui įsitraukti į mokymąsi (Laurinavičiūtė, 2000).

Terminu „mokymasis visą gyvenimą“ atkreipiamas dėmesys į laiką: į mokymąsi per visą gyvenimą, be perstojo arba periodiškai. Naujai sukurtas terminas visa apimantis (lifewide) mokymasis atskleidžia daugiau mokymosi sklaidą – mokymąsi per visą gyvenimą visose srityse. Visa apimantis reiškia, kad formalusis, neformalusis ir neformalusis savaiminis mokymasis papildo vienas kitą. Jis primena mums, kad naudingas ir smagus mokymasis gali vykti ir vyksta šeimoje, laisvalaikiu, bendruomenės gyvenime ir kasdieniniame darbe. Visa apimantis mokymasis padeda suprasti, kad patys mokymas ir mokymasis yra vaidmenys ir veikla, kuriuos įvairiu laiku ir įvairiose vietose galima keisti (Mokymosi visą gyvenimą koncepcija, 2001).

Mokymasis visą gyvenimą liečia kiekvieno ateitį, tik kiekvienu individualiu atveju. Yra nurodyti du vienodai reikšmingi mokymosi visą gyvenimą tikslai: skatinti aktyvų pilietiškumą ir didinti galimybę įsidarbinti. Galimybė dirbti – gebėjimas išsaugoti darbo vietą – yra ne tik pagrindinis aktyvaus pilietiškumo rodiklis, bet ir lemiamą sąlyga, siekiant visiško užimtumo. Ir galimybė dirbti, ir aktyvus pilietiškumas priklauso nuo žmogaus turimų atitinkamų naujausių žinių ir įgūdžių, reikalingų dalyvaujant ekonominiame bei visuomeniniame gyvenime.

Šiandien mokymasis visą gyvenimą laikomas labai svarbiu ne tik švietimo srityje, bet ir užimtumo, ekonominio augimo, socialinės atskirties srityse. Švietimo ir mokymo sistemos privalo prisitaikyti prie naujų XXI amžiaus realijų. Mokymasis visą gyvenimą yra pagrindinis dalykas, siekiant pilietiškumo, stiprinant visuomenės sanglaudą ir didinant užimtumą. Mokymuisi visą gyvenimą esminės yra tokios sąvokos: motyvacija, lūkesčiai ir pasitenkinimas (Mokymosi visą gyvenimą koncepcija, 2001).

Mokymasis visą gyvenimą – svarbiausias principas, dalyvaujant pilname mokymosi kontekstų kontinuume, o ne vienas švietimo ir mokymosi aspektų. Per šį dešimtmetį tokia vizija privalo būti

įgyvendinta. Tokia nuostata suformuluota „Mokymosi visą gyvenimą memorandume“. Ji nubrėžta atsižvelgiant į tai, kad Lietuva, būdama Europos valstybė, turi ne tik įsijungti į šio žemyno mokslo bei technikos erdvę, bet ir ją plėtoti. O šis žingsnis įmanomas tik tada, kai bus palankios vidinės ir išorinės prielaidos tęsti mokymą visą žmogaus gyvenimą. Kitaip tariant, tęstinis mokymas tampa svarbia dabarties žmogaus gyvenimo dalimi (Pabrėža, Ališauskienė, 2003).

Leonardo da Vinči programa kaip tik ir orientuota į pagrindinius mokymosi visą gyvenimą tikslus, suformuluotus „Mokymosi visą gyvenimą memorandume“. Šios programos pagrindinė idėja yra naujovių paieška ir lygiateisis partnerių bendravimas bei bendrų tarptautinių projektų kūrimas (Miškinienė, 2002).

Mokymasis visą gyvenimą yra naudingas šviečiamosios veiklos elementas, kurį gali rinktis įvairaus amžiaus žmonės.

1.1.1. SUAUGUSIŲJŲ MOKYMOSI VISĄ GYVENIMĄ YPATUMAI

Kasdien žmogų atakuoja didžiulis informacijos srautas. Mokykloje žmogus negali išmokyti visko, be to, sparčiai tobulėjant informacinėms technologijoms, nebūtina įsiminti daug žinių. Taigi kasdieninis gyvenimas reikalauja nuolat mokytis, atnaujinti žinias.

Gyvename visuomenės ir informacijos kaitos laikotarpiu, mokykla tampa nepajėgi atsakyti į visus klausimus, su kuriais susiduria žmogus, išėjęs iš jos. Kasdieniniame gyvenime problemas reikia spręsti greitai, požiūrius vertinti kritiškai, atsakingai priimti sprendimus. Išmokyti mokytis – vienas svarbiausių šiuolaikinio piliečio uždavinių. Plėtojantis mokslui ir technikai ypač didelę svarbą įgyja gebėjimas bendrauti, bendradarbiauti, kritiškai mąstyti, spręsti problemas, savarankiškai mokytis ir t. t.

Suaugusiųjų švietimas, kaip teigia koncepcija, yra didžiausia švietimo sistemos dalis, apimanti vyresnių nei 16 metų žmonių mokymąsi, baigus ar iškritus iš nuosekliojo švietimo sistemos. Plačiąja reikšme, suaugusiųjų švietimas yra procesas, kai asmenys, baigę pirminį nenutrūkstamo mokymo ciklą, pradeda nuoseklią ir organizuotą veiklą, turėdami sąmoningą tikslą pagerinti savo išprusimą, įgyti daugiau informacijos, patobulinti savo mokėjimą ir įgūdimą. Siaurąja reikšme „suaugusiųjų švietimas“ yra procesas, kai asmenys, baigę pirminį nenutrūkstamo mokymo ciklą, siekia aktyviai ir nuosekliai mokytis, skatinami ne profesinių tikslų (Beresnevičienė, 2000).

Daug dėmesio suaugusiųjų mokymui skyrė D. Beresnevičienė, tačiau šia tema domėjosi ir kiti tyrinėtojai. Suaugusiųjų švietimas, Jekslio teigimu, turėtų būti daug platesnis ir visapusiškesnis nei universitetinis lavinimas. Jis padėtų asmenybei augti, siekti laisvės ir atsakomybės, ieškoti gyvenimo kokybės, o tai daugiau nei jo pilnatvė. Pasak E. Lindemano, suaugusieji turi motyvą mokytis tada, kai jie jaučia interesą ir poreikį, kurį mokymasis gali patenkinti. Suaugusiųjų nuostata

mokymosi atžvilgiu yra orientuota į gyvenimą, ir jie turi poreikį būti savarankiški, nors, laikui bėgant, išryškėja vis daugiau individualių skirtumų, pasireiškiančių mokymosi stiliumi, priimtomis mokymosi sąlygomis, t.y. laiku, vieta ir tempu. Pasak Dž. Diuji, suaugusieji tęsia savo mokymąsi visą gyvenimą, jei jų ankstesnis mokymas „sudaigino“ mokymosi tęstinumo procesą, kiekvienam suteikdamas galimybę veikti kaip žmogui, pasitikinčiam geresniu gyvenimu. Todėl švietimas, būdamas susijęs su augimu, yra visą gyvenimą trunkantis procesas, nes žmonės geba intelektualiai „augti“ visą gyvenimą (nuo ikimokyklinio amžiaus iki pat senatvės), apimantis visą žmogaus patyrimą ir mokykloje, ir už jos sienų. Dž. Diuji teigimu, švietimas turėtų sudaryti sąlygas skatinti individo augimą, gyvenimo adekvatumo suvokimą, neatsižvelgiant į amžių, nes tai aktyvus procesas. Svarbi ir aplinka, kurioje jis vyksta. Aplinka veikia individo poreikius, troškimus, tikslus bei gebėjimus, ji gali skatinti kūrybiškumą, todėl mokymasis nuo 14 iki 22 metų yra palyginti trumpa normalaus gyvenimo dalis. Geriausia, ką švietimas gali duoti per šiuos metus, - tai sužadinti intelektualinius jausmus (Beresnevičienė, 2000).

Tam, kad žmogus mokytųsi, reikia tinkamų vidinių ir išorinių sąlygų. D. Beresnevičienės tyrimai įrodė, jog be vidinio poreikio mokytis, neįmanoma pati nuolatinio mokymosi sistema, nes tokiu atveju žmogus bus autoritariškai verčiamas mokytis. Toks mokymasis taptų beprasmiškas (Pabrėža, Ališauskienė, 2003).

Kiekvienoje šalyje veikia švietimo sistema. Ji lydi ir formuoja mus nuo pat gimimo, todėl sunku pervertinti jos svarbą. Švietimo sistemos kai kurios dalys gali būti daugiau ar mažiau reguliuojamos valstybės, kitos dalys gali labiau remtis pilietine savivalda ir tradicijomis. Švietimą laikysime visuomenėje egzistuojančia jos narių kryptingo ugdymo sistema (jos visuma), tenkinant visuomenės ir individų poreikius, nesvarbu, kiek tai valstybės institucijų veikiama ir reguliuojama (Targamadžė, Normantas ir kiti, 1999).

Lietuvos švietimo koncepcija pabrėžia laisvo ir atsakingo žmogaus ugdymą, pasitelkiant visas švietimo grandis. Svarbi švietimo grandis yra suaugusiųjų švietimas, kuris siekia suteikti žmonėms galimybę nepriklausomai nuo jų lyties ir amžiaus, išsilavinimo, socialinės ir probacinės padėties įsigyti reikalingų žinių, ugdyti gabumus ir įgūdžius, padėti laisvai atsiskleisti jų asmenybei (Žemaitytė, 2000).

Žinių, įgūdžių ir sąvokų, kurias įgyjame vaikystėje ir jaunystėje šeimoje, mokykloje, kolegijoje ar universitete, neužtenka visam gyvenimui. Siekiant įgyvendinti mokymąsi visą gyvenimą, labai svarbu integruoti mokymąsi į suaugusiųjų gyvenimą. Kalbant apie mokymąsi visą gyvenimą, visas mokymasis laikomas vienu kontinuumu „nuo lopšio iki karsto“ kiekvienam turi būti sudarytos sąlygos siekti mokslo pagal pasirinkimą, o ne prievarta parenkant dalykus. Švietimo ir mokslo sistemos turi prisitaikyti prie individualių poreikių ir reikalavimų, o ne atvirkščiai (Mokymosi visą gyvenimą koncepcija, 2001).

Nuo XXa. pradžios buvęs vaikų ir suaugusiųjų mokymas ėmė išsiskirti ir taip susiformavo suaugusiųjų mokymo ir mokymosi teorijos. Taip atsirado naujas mokslas – andragogika, tiriantis suaugusiųjų ugdymo teoriją, procesą bei technologiją. Žmonių prigimtinių galių sklaida, jų savisaugos ir saviraiškos poreikių patenkinimą užtikrina laisvojo ugdymo koncepcija, kuri pastaruoju metu įgyja vis tvirtesnes pozicijas tiek Vakarų šalyse, tiek Lietuvoje (Daukila, Savilionis, 2003).

Mokymo proceso organizavimo būdai, formos ir naudojamų priemonių visuma priklauso nuo keliamų tikslų ir sprendžiamų uždavinių. Situacija nėra stabili, nes besikeičiantys tikslai, sąlygojami nuolatos augančių visuomenės poreikių, edukologijos mokslo pažanga bei informacinių ir telekomunikacinių technologijų vystymasis verčia nuolat peržiūrėti mokymosi proceso būdus, didinti jo efektyvumą, kurti naujas ir pažangesnes mokymo metodikas ir formas. Ypač stipriai nuo informacinių technologijų priklauso distancinis švietimas, kurio pati esmė – ryšio priemonių naudojimas (Targamadzė, Normantas ir kiti, 1999).

Kuriant informacinę visuomenę įsigali nauja edukacinė paradigma, kurioje mokymasis tiesiogiai nesiejamas su mokymu, bet akcentuojamas į studentus orientuotas mokymasis, mažinant perteikiamos informacijos kiekį ir skatinant savarankišką mokymąsi, kuriant lanksčias mokymosi sąlygas, taikant šaltiniais paremtą nuotolinį mokymąsi.

Šiuo metu vis daugiau kalbama apie bendruosius gebėjimus, tinkančius daugumai profesinės veiklos kryptių ir būtinus žmogui, norinčiam tobulėti bei sėkmingai adaptuotis visuomenėje. Mokymosi gebėjimai – tai per mokymosi patirtį įgyjami visiems bendri elgsenos ir mąstymo gebėjimai, atsirandantys tam tikromis psichologinėmis ir fizinėmis sąlygomis bei lemiantys mokymosi ir išmokimo kokybę. Tuomet nuolatinio mokymosi gebėjimai – išvystyti mokymosi gebėjimai, suteikiantys galimybę mokytis visą gyvenimą bei sėkmingai adaptuotis besikeičiančioje profesinėje ir asmeninėje veikloje. Mokymosi gebėjimams skatinti ir plėsti būtinos tam tikros sąlygos: atitinkama mokymosi aplinka, motyvacija, savęs vertinimas bei pasitikėjimas savimi ir teigiama nuostata mokymosi atžvilgiu (Linkaitytė, Širvaitytė, 2000).

Kai kalbama apie besimokančius suaugusiuosius, būtina pripažinti, jog mokymosi procesą inicijuoja besimokantysis, jų dabarties poreikiai ir vidinis noras ką nors išmokti. Žmogus, siekiantis ko nors išmokti, inicijuoja mokymo (- si) procesą, tuo tarpu tas, kuris nejaučia poreikio mokytis, mokymo situacijoje aktyvus nebus. Kalbėdamas apie besimokančius suaugusiuosius, P. Jarvis pastebėjo, jog „Mokymasis dažnai gali įvykti ir įvyksta be mokytojo, tačiau mokymasis be besimokančiojo neįmanomas“. Taigi besimokantysis, jo mokymasis yra svarbiausia andragoginių situacijų sudedamoji dalis (Andragogas – praktikas, 2003, p.45).

1.1.2. MOKYMO SI FORMOS

Šiuolaikinės švietimo institucijos, naudodamos informacines ir komunikacines technologijas, ypač išplečia mokymosi galimybių erdvę – neaprepiamą pasiūlą ir paklausą. Pedagogui, pasitelkus informacines ir komunikacines technologijas, atsiveria plačios galimybės kurti mokymo turinį, aprėpiant socialinį, informacinį, ekonominį, kultūrinį, pilietinį ir politinį aspektus, lanksčiai modeliuoti mokymosi procesą (Laurutis, Gumuliauskienė, Šaparnytė, 2003).

„Suaugusiųjų švietimas grindžiamas nuostata, kad jis yra savanoriškas“. Suaugusiųjų „mokymosi variklis“ yra jų sąmoningas noras mokytis. M. Knowles teigimu, suaugę besimokantys patys nusprendžia, ką?, kada?, koku greičiu?, ir kaip? jie nori mokytis (Andragogas – praktikas, 2003).

Mokyklinę sistemą stengiamasi reformuoti, tačiau jos formalizuotumas (privalomosios ugdymo programos su visomis iš jų išplaukiančiomis pasekmėmis) nesudaro galimybės greitai reaguoti į vis naujus visuomenės poreikius. Todėl reikia kalbėti apie kūrimą lanksčios švietimo sistemos, kurioje derėtų tiek formalusis (mokyklinis), tiek neformalusis švietimas (paprastai kalbant, jį būtų galima apibūdinti kaip kvalifikaciniam bei asmenybiniam tobulėjimui skirtų seminarų visumą). Svarbiausia, kad neformalusis švietimas laiko prasme yra ilgiausia, o formų prasme – įvairiausia bei sudėtingiausia švietimo sistemos grandis. Vienas iš šios grandies sudėtingumo aspektų yra tas, kad šioje grandyje mokosi suaugę žmonės, t.y. asmenys, kurie jau peržengė 18 metų amžiaus ribą. Taigi kalbame apie mokymąsi, kuris trunka kone visą gyvenimą, t.y.:

- Kai mokosi ir jaunesni žmonės, siekiantys profesionalumo pasirinktoje darbinės veiklos srityje;
- Kai studijuoja garbaus amžiaus žmonės (trečiojo amžiaus universitetų lankytojai – tai švietimo institucija, skirta pensinio amžiaus žmonėms mokytis, lavintis, šviestis).
- Kai įvairiausių amžiaus tarpsnių suaugusieji, siekiantys pažinti, suvokti, permąstyti save, savo buvimo prasingumą, lavina savistabos, savirefleksijos, bendravimo su aplinkiniais įgūdžius (Juozaitis, 2000).

Švietimas gali būti formalusis ir neformalusis. Formaliojo švietimo sistemoje valstybėje akredituotose institucijose teikiamas išsilavinimas ir suteikiama kvalifikacija, kurių įgijimas paliudijamas valstybėje pripažintu dokumentu – pažymėjimu ar diplomu. Formaliojo švietimo pavyzdžiai – vidurinių mokyklų teikiamas vidurinis išsilavinimas, profesinis mokymas tam tikroms kvalifikacijoms įgyti, aukštųjų mokyklų kvalifikacinių laipsnių studijos ir t.t. Tuo tarpu neformaliojo švietimo tikslas dažniausiai kitas. Pavyzdžiui, asmeninių savybių ugdymas, bendrosios kultūros plėtojimas ar profesinės kvalifikacijos tobulinimas, norint įsitvirtinti darbo

vietoje ar siekti tolimesnės karjeros. Neformalusis švietimas paprastai mažai arba visai neregamentuojamas valstybės, daugiau paliekamas švietimo vykdytojų, dalyvių, darbdavių ir kitų socialinių partnerių savitarpio susitarimui ar paties asmens suinteresuotumui. Kartais naujų kvalifikacijų ar gebėjimų įgijimo nebūtina paliudyti dokumentais, pavyzdžiui, kai mokomasi užsienio kalbos, dirbti su kompiuteriu, kita darbo ir buitine technika, formalųjį liudijimą atstoja asmens gebėjimai (Targamadžė, Normantas ir kiti, 1999). Taip pat ir neformalusis savaiminis (informal) mokymasis – tai natūralus kiekvieną dieną vykstantis mokymasis. Skirtingai nuo formaliojo ir neformaliojo neformalusis savaiminis mokymasis nebūtinai iš anksto apgalvotas, todėl jo gali nepripažinti net patys individai, papildantys savo žinias ir įgūdžius. Neformalus savaiminis mokymasis gali likti visai nepaminėtas, nors tai seniausia mokymosi forma ir yra pagrindinė vaikystėje. Jis suteikia labai daug mokymosi galimybių ir gali būti svarbus mokymo ir mokymosi metodų naujovių šaltinis (Mokymosi visą gyvenimą koncepcija, 2001).

Besimokantis suaugusysis turi patirties, kurią visuomet lygina su naujai įgyjama. Giluminis noras ką nors išmokyti skatina ieškoti priežasčių, kodėl ankstesnis ir naujai įgytas patyrimai skiriasi, verčia ieškoti atsakymo į klausimus, kokie yra patirtojo reiškinio sudedamųjų priežastiniai ryšiai. Atsakymų ieškojimas skatina kurti asmeninę teoriją, nusakančią reiškinį, brandina norą planuoti, kaip patikrinti naująją teoriją, išbandyti ją praktikoje. Šis procesas skatina besimokančiojo kūrybiškumą ir savarankišką mąstymą (Andragogas – praktikas, 2003).

Informacinės ir komunikacinės technologijos tiek formaliajame, tiek neformaliajame švietime tampa ne tik priemone informacijai gauti, bet ir mokymosi metodu įvairiems gebėjimams įgyti, lavinti, tobulinti.

Informacinių ir komunikacinių technologijų integravimo į švietimą sistema sudarė sąlygas formuoti nuotolinio mokymosi sistemai, kuri laiduoja plačias galimybes dar intensyviau ir efektyviau realizuoti nuotolinio mokymosi programas, atkreipiant dėmesį į vis smarkiau augančius nuotolinio mokymosi poreikius. Todėl šiandien nuotolinis mokymasis įvardijamas kaip viena iš perspektyviausių šiuolaikinio švietimo formų, itin tinkančių neformaliajam suaugusiųjų švietimui ir sudarančių optimalias galimybes savirealizacijai ir asmenybės tobulėjimui, socialinės adaptacijos problemoms spręsti; taip pat garantuoja suaugusiųjų perkvalifikavimą (Laurutis, Gumuliauskienė, Šaparnytė, 2003).

Pasak P. Jucevičienės (2001), įvairus mokymosi supratimas leidžia daugeliui žmonių pasijusti besimokančiais. Šia prasme reikėtų skirti pasyvų ir aktyvų mokymąsi. Pasyvų mokymąsi galima aptikti daug kur – dvi draugės mokosi, pasidalinusios viena su kita kulinarijos „paslaptimis“, meilėje „nudegęs“ jaunuolis taip pat savaip pasimoko, verkdama prie meksikietiško serialo, iš jo herojų daromų klaidų mokosi jausminga paauglė ir taip toliau. Kitas dalykas yra aktyvus mokymasis. Jį realizuojantys individai tai daro sąmoningai. Vieni – identifikuodami tobulėjimo

reikalaujančią situaciją (dabarties arba ateities), refleksuodami savo turimą (-as) kompetenciją (-as) bei jos (-jų) tobulinimo tikslą, jo siekio priemones ir panašiai.

Šiuolaikinis žmogus turi teisę bei galimybę pasirinkti jam prieinamą mokymosi formą. Ugdytinis yra vienas iš pagrindinių ugdymo sistemos komponentų, nuo kurio šis procesas daug kuo priklauso. Sėkmingą mokymosi rezultatą sąlygoja ugdytojo ir ugdytinio abipusis ryšys.

1.2. ĮKALINIMAS, KAIP SOCIALINĖ ATSKIRTIS

Šiandien tradicinis požiūris į žmogaus teises apima socialines, ekonomines ir kultūrinės teises: teisė į tinkamą gyvenamą būstą, švietimą, teisė į darbą ir vienodą atlygį už vienodos vertės darbą; mažumų teisę puoselėti savo kultūrą, religiją ir kalbą. Ypatingas dėmesys kreipiamas į vienodų teisių užtikrinimą vyrams ir moterims.

Visuomenėje egzistuojantį pilietinių teisių apribojimą tam tikroms žmonių grupėms, nesavanorišką nutolinimą nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių nusako socialinės atskirties terminas (Taljūnaitė, 2004).

Socialinės atskirties terminą iš esmės lemia trys veiksnių grupės: teisiniai politiniai, socialiniai ekonominiai ir kultūriniai psichologiniai veiksniai.

Nelygybė pasaulinės perspektyvos požiūriu (tarptautiniu lygmeniu) visų pirma yra suprantama kaip tam tikras socialinės diferenciacijos tipas, o kartu ir kaip viena socialinės stratifikacijos dimensija. Klasikinės stratifikacijos teorijos pagrįstos trimis pagrindiniais teiginiais: 1) jų atramos taškas yra vertikalus požiūris į visuomenės struktūrą; 2) visuomenės koncepcija skirta konkrečiai nacionalinei valstybei; 3) jos telkiasi ties profesine struktūra, kaip socialinės nelygybės šaltiniu (Taljūnaitė, 2000).

Socialinę atskirtį būtų galima nustatyti remiantis įvairiais požiūriais arba kriterijais, pvz., gerovės ir pajamų pasiskirstymo, užimtumo ir išsimokslinimo, asocialių šeimų ir aukšto rizikos laipsnio šeimų, ir pan.. Dažniausiai socialinė atskirtis tiriama socialiniu ir psichologiniu požiūriu, kai socialinės atskirties grupė tampa labai įvairialypė: ją sudaro alkoholikai, buvę kaliniai, benamiai, narkomanai ir kt.

1.2.1. LAISVĖS ATĖMIMO BAUSMĖS SAMPRATA IR PASKIRTIS

Šiuolaikinėje visuomenėje vyrauja didelis nusikalstamumas. Jo mažinimui yra taikomos įvairios priemonės. Viena iš jų – įkalinimo įstaigos. Yra nusistovėjusi nuomonė, kad įkalinimo įstaiga - vieta bausmės atlikimui. Šiandien požiūris keičiasi ta linkme, kad įkalinimo įstaiga turėtų žmogui padėti keistis bei integruotis tolimesniame gyvenime.

Pasak M. Foucault (1998), „Kalėjimų vaidmuo yra sulaikyti asmenį ir jo kūną kaip užstatą <...> kalėjimu niekas nebaudžiamas, juo tiesiog apsidraudžiama <...> kalėjimas nėra bausmė. Visa žmogaus esybė sukyla prieš tokią šlykščią mintį“.

Sankcijos ir bausmės neretai suvokiamos kaip veiksminga priemonė nusikaltimo motyvacijai silpninti ir gero (prosocialaus) elgesio motyvacijai skatinti. Toks mąstymo kryptingumas sociologinėse teorijose dar vadinamas socialine kontrole. Socialinės kontrolės samprata tradiciškai pabrėžiama, jog kai kurie žmonės yra potenciali arba reali grėsmė visuomenei, jie griauja nusistovėjusias moralines, teisines, elgesio normas, todėl yra pavojingi ne tik kitiems žmonėms, tačiau ir visos socialinės sklandos stabilumui, socialinei tvarkai. Pelnyta bausmė už netinkamą, socialines normas pažeidžiantį yra ir turi būti adekvatus visuomenės atsakas nusikalsti linkusiam individui. Socialinės kontrolės, tvarkos požiūriu žmonės problemas susikuria patys (Ruškus, 2002).

Kriminalinė bausmė nėra ir negali būti svarbiausia priemone užkertant kelią nusikalstamumui, tačiau žmonijos istorija rodo, kad ne vien visuomenė neegzistavo ir negali egzistuoti be tam tikrų fizinės ar psichinės prievartos formų. Negalima pamiršti ir to, kad laisvės atėmimas iš dalies yra unikali bausmė, nes tai pati seniausia iš civilizuotų valstybės prievartos priemonių.

Nuteistajam bausmė yra ženklų, interesų ir trukmės sąveika. Tačiau nusikaltėlis tėra tik viena iš bausmės taikinių. Pagrindinis jos tikslas – paveikti kitus, visus tuos, kurie negali nusikalsti. Tegu tie įspėjantys ženklai, kurių įspaudai pamažu ryškėja nuteistojo vaizdinyje, pasklinda greitai ir plačiai; tegu kiekvienas juos priima ir perduoda kitiems; tegu tai būna diskursas, kur kiekvienas kalba su visais ir visi patys sau uždraudžia nusikalsti – tikra moneta, į kurią žmonės savo galvose išmaino netikrą nusikaltimo naudą.

Todėl reikia, kad bausmė ne tik būtų savaime suprantama, bet ir kažką siūlytų; reikia, kad kiekvienas joje išvelgtų tiesioginę naudą (Foucault, 1998).

1.2.2. KALĖJIMO INSTITUCIJA: AR/IR SOCIALINĖ ATSKIRTIS

Nusikalstamumas - viena didžiausių pasaulio problemų. Tai socialinė problema, kuri itin sunkiai sprendžiama net pavienės valstybės galimybėmis. Vykdam Lietuvoje teisinę reformą, keičiama ir penitencinė sistema. Laisvės atėmimo vietose siekiama sudaryti tokias nuteistųjų laikymo sąlygas, kurios iki minimumo sumažintų neigiamas izoliacijos pasekmes, kuriami nauji įstatymai, rengiamos socialinio pobūdžio programos, diegiamos naujovės, kuriomis norima tinkamai organizuoti kalinamųjų socialinę apsaugą.

Europos įkalinimo įstaigų taisyklėse teigiama, kad darbo organizavimas, darbo pobūdis ir metodai pataisos įstaigose turi atitikti panašaus darbo principus anapus kalėjimo sienų. Darbas turi padėti laisvės atėmimo vietoje esančiam žmogui pasiruošti gyvenimui laisvėje. Darbo metodai ir

priemonės laisvės atėmimo įstaigose turi būti pritaikyti šiuolaikinėms sąlygoms, turi būti siekiama, kad įkalintas asmuo ne tik būtų „ištrauktas“ iš savosios profesinės veiklos, bet galėtų įgyti ir naują kvalifikaciją. Nuteistasis turėtų galėti, atsižvelgiant į jo sugebėjimus ir pageidavimus, pasirinkti jam patinkančią veiklos sritį. Visomis šiomis priemonėmis siekiama ne tik išlaikyti įkalintą asmenį socialinės tvarkos dalimi, bet taip pat užtikrinti galimybę atlikus bausmę gauti darbą, atitinkantį asmens specialybę, sugebėjimus bei kvalifikaciją. Tai itin svarbu siekiant atitraukti žmogų nuo pakartotinių nusikaltimų (<http://www.sociumas.lt/Lit/nr 13/bausmė>).

Siekiant visuomenės socialinės stabilizacijos (įskaitant ir nusikalstamumo stabilizaciją) Lietuvoje aktualu pirmiausia siekti nuteistųjų skaičiaus stabilizacijos, t.y. baudžiamosios ir bausmių politikos tobulinimo. Tam reikia tinkamai organizuoti nusikalstamumo (ypač recidyvinio) prevenciją ir atsisakyti vien tik represinių nusikalstamumo politikos priemonių, kurios pačios savaime skatina nusikalstamumo didėjimą.

Kriminologiniais tyrimais Lietuvoje ir užsienio šalyse nustatyta, kad nedirbantys ir nesimokantys asmenys pasižymi pačiu didžiausiu kriminaliniu aktyvumu. Tai pats kriminogeniškausias asmenų kontingentas. Jų kriminalinės veiklos intensyvumas yra 24 kartus didesnis negu tų asmenų, kurie mokosi, todėl norint, kad sumažėtų nusikalstamumas, aktualu siekti mažinti šių asmenų skaičių visuomenėje. Ypač tai pasakytina apie jaunimą (Babachinaitė, 2000).

Į Bausmių vykdymo kodeksą yra įtrauktas naujas skirsnis apie nuteistųjų socialinę reabilitaciją. Šis skirsnis vadinasi „Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų socialinė reabilitacija“. Jame atsispindi pagrindiniai socialinės reabilitacijos tikslai ir formos bei pataisos įstaigų psichologinės tarnybos veikla.

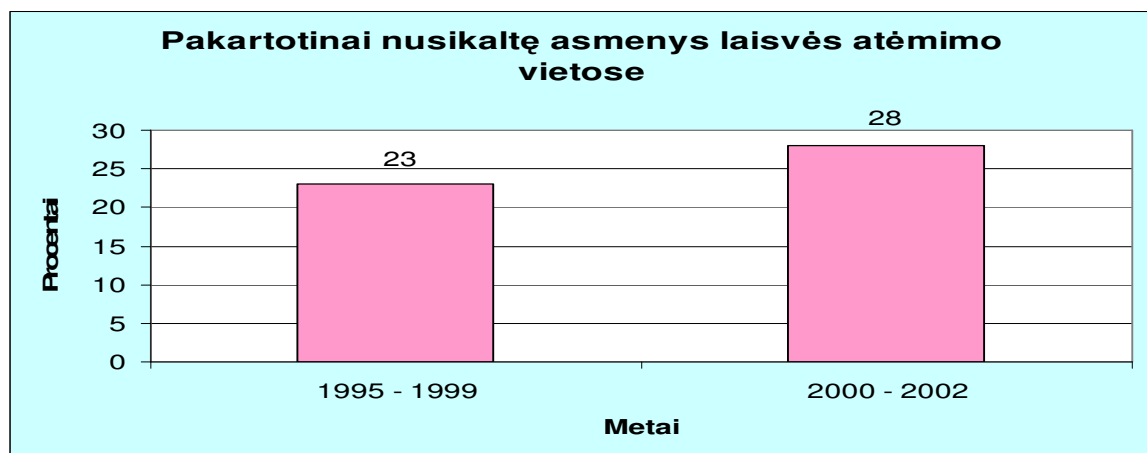
Resocializacijos tikslas iš esmės aiškus - pakeisti individą arba, tiksliau, padėti jam keistis. Didėjant asocialių asmenų skaičiui visuomenėje - alkoholikų, buvusių kalinių, narkomanų, bedarbių, sektantų, nelegalių profesijų atstovų - resocializacija, socialinė adaptacija tampa vis rimtesne, veiksmingos bei nuoseklios programos reikalaujančia užduotimi.

Pasak garsaus šio amžiaus norvegų kriminologo T. Mathieseno, esminiais resocializacijos elementais buvo ir išlieka darbas, mokymas, moralinė įtaka ir disciplina. Tačiau, nepaisant laikui atsparaus socializacijos tikslo, keičiantis istoriniam kontekstui, vykstant teisinėms, socialinėms, politinėms, ekonominėms reformoms, keičiasi ir minėtų resocializacijos komponentų hierarchija bei svarba. Pasak norvegų kriminologo, visi šie elementai silpniau ar stipriau išreikšti išlieka bet kokiomis sąlygomis (<http://www.sociumas.lt/Lit/nr 13/bausmė>).

Analizuojant nusikaltimų skaičiaus bei struktūros kaitą Lietuvoje, akivaizdu, jog didėja užregistruotų nusikaltimų skaičius. Kartu daugėja ir pakartotinai įvykdomų nusikaltimų. Pasak oficialios statistikos, pakartotinai nusikalsta kas trečias jau kartą teistas asmuo, tačiau konkrečių įkalinimo įstaigų tyrimai rodo, jog į jas grįžta net apie 60-80 procentų pakartotinai nusikaltusių

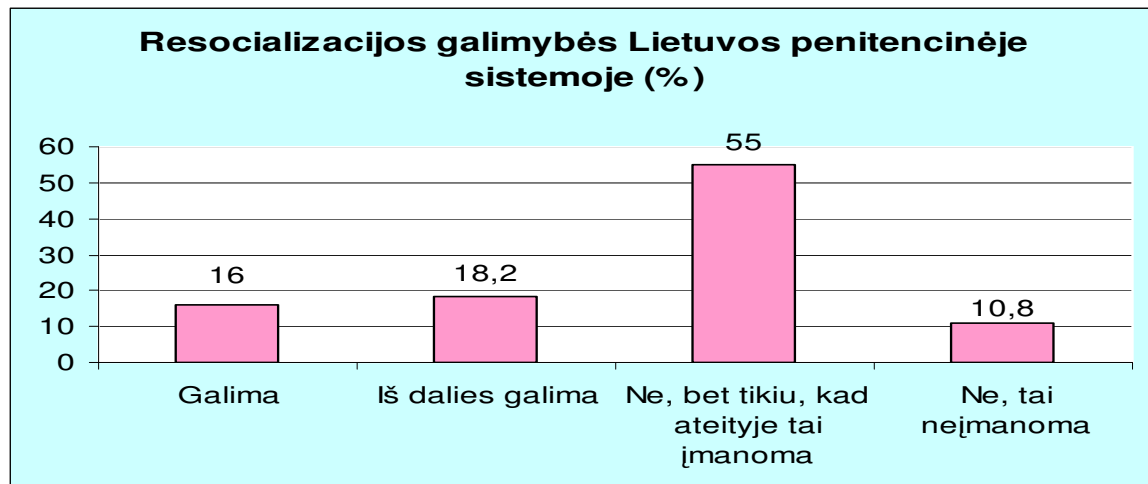
asmenų. Šie skaičiai leidžia tvirtinti, kad Lietuvoje nėra veiksmingos resocializacijos sistemos. Nedarbas, nesėkmingos prieglobsčio, grįžus iš įkalinimo įstaigos, paieškos - svarbūs veiksniai, lemiantys pakartotinus nusikaltimus. Neužimtumas yra padidintos rizikos faktorius. Rizika nusikalsti šiuo atveju padidėja net 20 kartų. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, jog tiek 1998, tiek 1999 metais iš visų išaiškintų nusikaltimų padariusių asmenų 63 procentai niekur nedirbo ir nesimokė, tarp 1990 metais išaiškintų nusikaltusių asmenų neužimtų asmenų buvo net tris kartus mažiau. 1995 – 1999 metais pakartotinai nusikaltusių asmenų buvo maždaug 23 procentai bendro nuteistųjų, laikomų laisvės atėmimo vietose, skaičiaus, o vėliau jų dar pagausėjo ir 2000 – 2002 metais siekė maždaug 28 procentus (http://www.sociumas.lt/Lit/nr_13/bausmė) (Lentelė 1).

Lentelė 1.

Siekiant išsiaiškinti resocializacijos galimybes Lietuvos įkalinimo įstaigose buvo atliktas sociologinis tyrimas šešiose Lietuvos įkalinimo įstaigose (Vilniaus griežtojo režimo pataisos darbų kolonijoje, Marijampolės griežto režimo pataisos darbų kolonijoje, Alytaus griežtojo režimo pataisos darbų kolonijoje, Pravieniškių gydymo pataisos darbų kolonijoje, Panevėžio bendro režimo pataisos darbų kolonijoje, Vilniaus tardymo izoliatoriuje) apklausiant nuteistuosius, kurie ne pirmą kartą atlieka bausmę laisvės atėmimo įstaigose. Tyrimas buvo atliktas naudojant sociologinį kokybinį metodą: nuteistųjų laisvės atėmimo bausme anketinė apklausa (iš viso apklausta 400 respondentų).

Tyrimo metu nuteistiesiems buvo pateiktas klausimas „kaip manote, ar šiuo metu reformuojama Lietuvos kalėjimų sistema galima atstatyti įkalinimo vietoje esančio žmogaus sugebėjimą gyventi laisvėje?“. Daugiau negu pusė respondentų pasirinko atsakymą – „ne, bet tikui, kad ateityje įmanoma“, kiti atsakymų variantai buvo pasirinkti šitaip (Lentelė 2).

Iš šio tyrimo paaiškėjo, kad nuteistieji nemano, jog įkalinimo vietose gali būti atstatomas sugebėjimas gyventi laisvėje, o atvirksčiai, jog žmogus praleidęs įkalinimo įstaigoje tris ir daugiau metų, pripranta prie esamos tvarkos ir taisyklių, daugelis jų praranda darbinius įgūdžius, šeimą, artimuosius bei sąsajas su išoriniu pasauliu. Kadangi pastarasis dešimtmetis Lietuvoje buvo susijęs su gausiais pokyčiais įvairiose gyvenimo sferose, tai nuteistieji labai greitai „atsilikdavo“ nuo naujovių bei įgydavo baimės jausmą laisvės atžvilgiu (Piliponytė, 2000).

Siekiant palengvinti asmens integraciją visuomenėje, atidavimą į pataisos įstaigas būtina traktuoti kaip griežčiausią priemonę ir taikyti pirmiausia priemones, kad asmuo galėtų likti savo artimiausioje aplinkoje. Šių priemonių taikymas susijęs su artimųjų ir vietos bendruomenės įtraukimu reaguojant į nusikalstamumą, taip pat sumažina jo stigmatizavimo tikimybę. Jaunų žmonių buvimas pataisos įstaigose turi būti kuo trumpesnis (Teisė, 2001).

L. Nikolajevos teigimu, kalbant apie humaniškumą, mūsų visuomenei reikėtų atsisakyti nuostatos, jog bausmė žmogui – visam gyvenimui. Dėl tokios žmonių nuomonės sąlygos įkalinimo įstaigose nuteistiesiems neretai pasirodo kur kas lengvesnės nei grįžus į laisvę. Ne paslaptis, kad to nepakeliantieji kartais net nusižudo (Valentavičienė, 2004).

Panevėžio pataisos namuose, bandoma užpildyti kalinčiųjų išsilavinimo spragas – moterims suteikiama galimybė įgyti išsilavinimą. Kadangi dauguma moterų atlikusių bausmę įkalinimo įstaigoje ir išėjusių į laisvę ieško darbo, neturi bendravimo patirties su institucijomis, nėra anksčiau dirbusios, neturi net bendravimo įgūdžių. Todėl labai svarbu laiku suteikti joms emocinį palankumą, reikalingą informaciją.

Laisvės atėmimo bausmės efektyvumą Lietuvoje gali padidinti tik kruopščiai parengta bausmių vykdymo teisės aktų reforma bei organizacinių priemonių, apimančių ir pataisos darbų įstaigų personalo parengimą bei kvalifikacijos kėlimą, įgyvendinimas. Ši reforma turi būti vykdoma

nuosekliai, kompleksiškai ir evoliuciniu būdu, nes atskirų jos elementų realizavimas tebus dabarties bausmės vykdymo sistemos taisymas ir neleis pasiekti reikiamų rezultatų.

Sėkminga resocializacija įkalinimo įstaigose sudaro sąlygas žmogui keistis pačiam. Čia tarsi suteikiama antra galimybė pradėti gyvenimą iš naujo. Sėkminga resocializacija priklauso nuo pačio žmogaus noro ir pasiryžimo keistis.

1.2.3. UŽSIENIO RESOCIALIZACIJOS PATIRTIS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

Užsienio įkalinimo įstaigose, taip pat kaip ir Lietuvoje yra vykdoma įkaltų asmenų resocializacija. Jos tikslas padėti nuteistiesiems pritaipyti įkalinimo įstaigoje ir už jos ribų. Rašydama savo darbą aš remiuosi trijų užsienio šalių, t.y. Danijos, Švedijos ir Vokietijos, resocializacijos patirtimi įkalinimo įstaigose.

Danijos penitencinės įstaigos nuteistiesiems suteikia tokias galimybes:

- Mokymo ir auklėjimo penitencinėse įstaigose lygis yra toks pats kaip ir laisvėje.
- Socialinio aprūpinimo paskirtis – kiek leidžia sąlygos penitencinių įstaigų darbuotojams bendradarbiaujant su bandomojo laikotarpio ir priežiūros rajonų tarnybomis parengti nuteistuosius paleisi iš penitencinių įstaigų.

- Laisvalaikis. Nuteistieji laikomi kamerose arba apgyvendinti kambariuose, jie turi teisę į nuosavą turtą (knygas, paveikslus, radijo imtuvus ir televizorius). Visose penitencinėse įstaigose sudarytos galimybės nuteistiesiems gerai praleisti laisvalaikį. Yra televizoriai, stalo tenisas, sporto treniruokliai ir kt. Pagrindinės organizuoto laisvalaikio veiklos sritys yra sportas ir mėgstamiausi užsiėmimai (rankdarbiai, kūryba ir pan.). Penitencinės įstaigos sudarė sutartis su vietinėmis bibliotekomis dėl bibliotekų paslaugų teikimo nuteistiesiems. Visos penitencinės įstaigos ir vietiniai kalėjimai turi savo bibliotekas arba knygų kolekcijas.

- Religinė veikla. Visoms uždaro tipo penitencinėms įstaigoms yra paskirti visą dieną dirbantys kapelionai. Daugumoje penitencinių įstaigų įrengtos koplyčios.

- Atviro ir uždaro tipo penitencinėse įstaigose nuteistiems diegiami savivaldos, kurios esmė – pasirūpinti savimi, įgūdžiai.

- Sveikatos priežiūra. Nuteistieji gauna tokias pat sveikatos priežiūros paslaugas kaip ir asmenys laisvėje. Ne visai darbo dienai visoms penitencinėms įstaigoms priskirti psichiatrijos specialistai.

Drausminio poveikio priemonės, taikomos nuteistiems laisvės atėmimo metu, yra numatytos baudžiamajame kodekse. Nuteistieji privalo laikytis penitencinėse įstaigose nustatytos vidaus tvarkos ir vykdyti administracijos darbuotojų nurodymus vidaus tvarkos palaikymo ir saugumo sumetimais. Kriminalinių bausmių vykdymą organizuoja Kalėjimų ir probacijos departamentas,

kuris yra priskirtas **Švedijos** teisingumo ministerijos valdymo sričiai. Švedijoje iš viso veikia apie 70 penitencinių įstaigų, vykdančių laisvės atėmimo bausmes, ir 11 suimtųjų penitencijų įstaigų.

Nuteistieji laisvės atėmimu, turintys priklausomybę nuo narkotikų, siunčiami į uždaro tipo penitencines sistemas. Nuteistieji narkomanai paskirstomi taip, kad penitencinėje įstaigoje tarp kitų nuteistųjų narkomanų būtų mažuma. Uždaro tipo penitencinėse įstaigose narkomanams skiriamos atskiros kameros (Blaževičius, Dermontas ir kiti, 2004).

Švedijoje nusikaltimai skirstomi į lengvus, sunkius ir labai sunkius. Narkotikų kontrabanda – nusikaltimas, priskiriamas itin sunkių nusikaltimų grupei. Visi nuteistieji pirmiausia apgyvendinami perskirstomuoju kalėjimu vadinamoje įstaigoje. Čia dirba psichologai ir kitų sričių specialistai. Po teismo kiekvienas kalinys šioje įstaigoje išbūna nuo dviejų savaičių iki keturių mėnesių. Pagal Švedijos įstatymus nuteistasis turi būti tinkamai paruoštas viskam, kas jo laukia kalėjime. Vėliau nuteistasis pervežamas į griežčiausio pirmojo režimo kalėjimą. Nedidelis kalėjimas atrodo ganėtinai patrauklus: vienaaukščio pastato koridoriuose, laisvalaikio kambaryje, virtuvėje bei tualete – ideali švara. Kameroje stovi spinta rūbams, lova su švaria patalyne, darbo stalas su šviestuvu, būtiniausia virtuvės įranga, valgio įrankiai. Gale lovos, ant lentynos, pastatytas televizorius, kuris rodo devynių Švedijos televizijų programas.

Kameros nuo 7 valandos ryto iki 8 valandų vakaro būna atrakintos. Kaliniai gali vaikščioti kalėjimo koridoriais, jei pageidauja virtuvėje gamintis sau maistą, gali kada panorėję maudytis, bendrauti tarpusavyje ir su prižiūrėtojais (Švedijos kalėjime didžioji dalis prižiūrėtojų – moterys. Vienas iš svarbiausių reikalavimų joms – visiškai uždara apranga. Prižiūrėtojoms draudžiama vilkėti sukneles, trumparankovės palaidines), hole - rūkyti. Koridoriaus gale - sporto salė. Kalėjime yra ir tam tikrų apribojimų: kameroje negalima turėti mobiliųjų telefonų, rūkyti, draudžiama girtauti, vartoti narkotikus, neleidžiami siuntiniai iš namų.

Visi kaliniai privalo dirbti. Darbai – tik kalėjimo teritorijoje. Dažniausiai tai Švedijos verslininkų į kalėjimą pristatyti darbai. Vytautas šiandien su pasibjaurėjimu prisimena Lietuvos kalėjimo sąlygas, prižiūrėtojus, kartais apninkančias mintis apie mirtį.

Pasak Vytauto (kalėjusio ir Lietuvos, ir Švedijos įkalinimo įstaigos), Lietuvos kalėjimas žmogaus nepataiso. Atvirkščiai, čia gimdomas žvėriškumas. Švedijoje žmogiškos gyvenimo sąlygos tarsi moko gyventi, skatina trokšti išeiti į laisvę ir visomis išgalėmis kabintis į normalų gyvenimą. Kad nebepraslystum (Karklelienė, 2004).

Vokietijos įkalinimo įstaigos nuteistiesiems teikiamos priemonės: - socialinės pagalbos priemonės: paskatinimas nustatant ryšius su artimaisiais čia ir laisvėje, bendradarbiavimas su konsultantais, pagalba, globos punktais, pagalba teisiniais klausimais, kitos socialinės pagalbos priemonės; - pedagoginės priemonės: elementarūs pradiniai kursai, individuali pedagoginė pagalba, bendrojo lavinimo kursai, mokslas bendrojo lavinimo mokykloje, mokslas aukštojoje mokykloje,

mokslas eksternu, neakivaizdiniai kursai, vokiečių kalbos kursai, užsienio kalbų kursai, kitos pedagoginės priemonės; - nuteistųjų darbo ir profesinio rengimo priemonės: nuteistojo įdarbinimas, įdarbinimas pagal specialybę, paskyrimas tvarkyti aplinką, darbo terapija, profesinio parengimo kursai, profesinio tobulinimo kursai, kitos darbo ir profesijos įgijimo priemonės; medicinos priemonės: - speciali medicinos pagalba, perkėlimas į karantino patalpas, kitos medicininės priemonės (Blaževičius, Dermontas ir kiti, 2004).

Palyginę Lietuvos ir užsienio šalių įkalinimo įstaigų patirtį matome, kad tik žmogiškos sąlygos gali išmokyti gyventi, trokšti laisvės.

1. 3. SOCIALINIS – EDUKACINIS DARBAS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

1.3.1. ĮSAKYMAI, REGLAMENTUOJANTYS NUTEISTŪJŲ UŽIMTUMĄ

Tobulėjant visuomenei, tobulinami ir įstatymai padedantys žmonėms (nuteistiesiems) gauti lygias teises į mokymąsi ir jų užimtumą įkalinimo įstaigose.

Keičiasi 2003 metų gegužę įsigaliojusiam naujame Bausmių vykdymo kodekse nuteistųjų švietimui skiriamas didelis dėmesys. Kodekso kūrėjų nuomone, švietimas vertintinas kaip svarbi socialinės nuteistojo reabilitacijos dalis.

Pataisos Darbų Kodekso 7 straipsnis numato, kad auklėjamasis darbas su nuteistaisiais laisvės atėmimu yra viena iš pataisos priemonių, o 51 straipsnis numato pagrindines šio darbo formas – individualų ir kultūrinį masinį darbą. Siekiant sukonkretinti auklėjamojo darbo su nuteistaisiais formas, nuo 2000 m. rugsėjo 1 dienos įsigalėjusių Pataisos darbų įstaigų vidaus tvarkos taisyklių 309 punkte nustatyta, kad „kiekvienoje pataisos darbų įstaigoje administracija privalo sudaryti, nuolat koreguoti ir vykdyti šias auklėjamojo darbo su nuteistaisiais ir jų socialinės reabilitacijos programas: 1) naujai atvykusių į pataisos darbų įstaigą nuteistųjų adaptacijos programą; 2) nuteistųjų pataisos programas (kurių turinį turi sudaryti dorovinis auklėjimas, teisinis švietimas, kultūrinis auklėjimas, fizinis lavinimas, saviaukla ir t. t.); ir 3) nuteistųjų integracijos į visuomenę programą.“ Nors šios programos pradėtos įgyvendinti, auklėjamasis darbas įstaigose buvo ir išlieka labiausiai apleistas veiklos baras

Auklėjimo proceso sėkmę lemia jo turinys ir personalas, turintis jį įgyvendinti. Auklėjamųjų priemonių turinys ir pobūdis priklauso pedagogų, socialinių darbuotojų, psichologų, medikų kompetencijai, bausmių vykdymo įstatymai turi numatyti tik teises prielaidas šioms priemonėms realizuoti (Švedas, 2003).

Pataisos Darbų Kodekso 51 straipsnis nurodo, kad „kiekvienas nuteistasis privalo dirbti. Pataisos darbų įstaigų administracija privalo užtikrinti, kad nuteistieji būtų įtraukiami į darbą,

atsižvelgiant į jų darbingumą, ir, kiek galima, į turimą specialybę“. Nuteistieji paprastai dirba valstybės įmonėse, įstaigose prie pataisos darbų įstaigų. Kadangi nuteistųjų darbinei veiklai darbo įstatymai taikomi laibai ribotai, bausmių vykdymo teisės aktai reglamentuoja nuteistųjų darbo ir poilsio laiko, darbo organizavimo, darbo užmokesčio ir išskaitų iš jo klausimus. 2003 metais prie pataisos darbų įstaigų veikia 9 valstybinės įmonės, kuriose buvo gaminami elektros ir elektrotechnikos gaminiai, ketaus liejiniai, baldai, siuvami siuviniai, avalynė, apdorojama mediena (Švedas, 2003). Pagrindinis nuteistųjų įdarbinimo tikslas – sudaryti jiems palankią progą užsiimti darbo veikla, išmokti amato ir įsigyti specialybę. Nuteistų darbo sąlygoms taikomos tokios pat taisyklės kaip ir asmenims, dirbantiems laisvėje, tačiau nuteistųjų atlyginimas už darbą mažesnis nei visuomenėje (Blaževičius, Dermontas ir kiti, 2004). Darbas turi išlikti nuteistųjų pareiga. Bausmių vykdymo teisės aktai taip pat turi numatyti lengvatų stropiai dirbantiems nuteistiesiems sistemą: piniginių premijavimą, trumpalaikės išvykos iš pataisos įstaigos suteikimą, leidimą parvykti namo eilinių atostogų metu ir pan.

Ne mažiau reikšmingi ir sudėtingi yra nuteistųjų bendrojo lavinimo bei profesinio parengimo klausimai. Pataisos darbų kodekso 61 ir 63 straipsniai nustato, kad pataisos darbų įstaigose turi būti vykdomas bendrasis lavinimas ir neturinčių specialybės nuteistųjų profesinis rengimas. Taip pat reikalauja, kad kiekvienoje pataisos darbų įstaigoje veiktų šiuolaikinė švietimo programa, leidžianti kiekvienam nuteistajam realizuoti individualius poreikius ir siekius. Nuteistųjų švietimo programos turi būti suderintos su visos valstybės švietimo sistema, kad nuteistieji, tiek išvykę į kitą įkalinimo įstaigą, tiek išėję į laisvę, galėtų be didelių sunkumų tęsti mokslą. Specialiųjų profesinių mokyklų arba jų filialų pataisos darbų įstaigose veikla organizuojama vadovaujantis visoje valstybėje profesinį mokymą reguliuojančiais teisės aktais Lietuvos pataisos darbų įstaigose ilgą laiką nuteistieji galėjo įgyti tik tokią specialybę, kuri buvo reikalinga pataisos darbų įstaigos gamybai. Toks požiūris buvo gana trumparegiškas, nes, ne visada pataisos darbų įstaigoje įgyta specialybė buvo reikalinga ir perspektyvi už jos ribų. Specialybės įgijimas, kvalifikacijos kėlimas turi būti siejamas su nuteistojo paleidimu į laisvę, todėl sveikintina, kad šiandien nuteistieji, atsižvelgiant į kasdieninius pataisos darbų įstaigų poreikius, vis dažniau orientuojami mokytis tokių reikalingų Lietuvos ūkiui specialybių, kaip siuvėjų, automobilių kėbulo remontininkų, ožinių ir tiltinių kranų mašinistų bei pan. (Švedas, 2003).

Lyginant su anksčiau galiojusi Pataisos darbų kodeksu, atsirado tokių naujovių kaip bendrojo ir profesinio lavinimo mokymasis už pataisos namų sienos. Be to, nuo šiol nepriekaištingai besielgiančiam ir kitus kriterijus atitinkančiam nuteistajam už stropų mokymąsi gali būti pritaikyta lygtinio atleidimo nuo likusios bausmės atlikimo nuostata. Tiesa, pasak R. Kalendros, šių kodekso normų taikymo praktikos kol kas nėra (Ivaškevičius, 2003).

Daug kur yra akcentuojamas mokymasis, tačiau ne visi žmonės noriai į tai reaguoja. Kai kuriems mokymasis yra aktualus tik įkalinimo įstaigose, ryšiu su tuo, kad jiems tai vienas iš laiko praleidimo būdų. Laisvėje tobulėjimas, žinių siekimas jiems nėra aktualus.

1.3.2 NUTEISTŪJŲ UŽIMTUMAS LIETUVOS ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE

Žinių kaupimas – tai savęs įtvirtinimas, tai savo asmenybės socialinės, tai būtina sąlyga, kad galėtum gerbti kitus žmones ir jų interesus. Nuteistųjų bendrasis lavinimas yra tiesiogiai susijęs su kitomis šių asmenų pataisos priemonėmis. Kuo aukštesnis nuteistųjų bendrojo lavinimo lygis, tuo geresni jų darbo gamyboje rezultatai, tuo geresnė drausmė ir tvarka pataisos įstaigoje. Nuteistieji, kurie mokosi, labiau pasiduoda auklėjamajam poveikiui, aktyviai dalyvauja pataisos programose, doroviniame ir teisiniame švietime. Bendrojo lavinimo metu nuteistieji įgyja tokias savybes kaip užsibrėžto tikslo siekimas, mokėjimas nugalėti sunkumus ir nesėkmes, mokėjimas deramai organizuoti savo laiką. Bendrojo lavinimo procesas vertinamas kaip nuteistųjų pataisos priemonė. Nuteistųjų švietimas, kiek įmanoma, turi būti suderintas su visos šalies švietimo sistema, kad, išėję į laisvę, jie be sunkumų galėtų tęsti mokslą. Pataisos įstaigose organizuojamas nuteistųjų iki 16 metų bendrasis lavinimas. Vyresnių negu 16 metų nuteistųjų bendrasis lavinimas organizuojamas rašytiniu jų pageidavimu. Nuteistiesiems, baigusiems 9 klases ir išlaikiusiems pagrindinės mokyklos baigimo egzaminus, taip pat nuteistiesiems, baigusiems 12 klasių ir išlaikiusiems brandos egzaminus išduodami Švietimo ir mokslo ministerijos nustatyto pavyzdžio dokumentai. Šie dokumentai saugojami nuteistųjų asmenų bylose ir išduodami paleidžiamiems į laisvę nuteistiesiems. Kad galėtų pasirėngti brandos egzaminams ir juos laikyti nuteistieji atleidžiami nuo darbo (po 6 dienas prieš kiekvieną egzaminą). Darbo užmokestis per šį laikotarpį nuteistajam neskaičiuojamas.

Didelę reikšmę nuteistųjų laisvės atėmimu pataisos procese turi profesinis mokymas. Neturėjimas specialybės, neužimtumas visuomenei naudinga veikla yra kriminogeninis veiksnys, dažnai stumiantis asmenis užsiimti nusikalstama veikla. Nuteistųjų specialybės įgijimas arba profesinės kvalifikacijos kėlimas vertinamas kaip efektyvi priemonė, padedant užkirsti kelią teisės pažeidimams atliekant bausmę ir paleidus iš laisvės atėmimo vietų. Specialiose profesinėse mokyklose (filialuose) steigiamos pirmosios ir ketvirtosios pakopų grupės. Į pirmosios pakopos grupes priimami nuteistieji, nebaigę pagrindinės, taip pat vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos arba ją baigę. Profesijos, kurioms rengiami nuteistieji specialiosiose profesinėse mokyklose, turi atitikti profesijų registrą ir mokymo sąlygas. Į šias mokyklas nuteistieji priimami Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintais moksleivių priėmimo į profesines mokyklas norminiais dokumentais bei pataisos įstaigų siūlymais (Blaževičius, Dermontas ir kiti, 2004).

Šiaulių suaugusiųjų vidurinės mokyklos direktorė Irena Linkienė brandina mintį rudenį **Šiaulių tardymo izoliatoriuje** atgaivinti prieš keliolika metų čia veikusias klases. Į šią izoliuotą teritoriją mokytojai jau įžengė – kaliniai mokosi anglų kalbos. Kiek rudenį Tardymo izoliatoriuje atsirastų norinčių mokytis, mokykla dar neskaičiavo. Suskaičiuoti sunku, nes kontingentas yra nepastovus. Tačiau bent 5 – 6 manoma sukviesti į klases. Ši mintis įkalintiesiems siūlyta pernai, tačiau jie suabejojo. Direktorė mano, kad jiems buvo nedrašu. „Nes yra baigusių 4 - 5 klases. Tada klausėme: ko norėtumėte mokytis? Pageidavo anglų kalbos pamokų. Jos vyksta nuo praėjusių metų spalio mėnesio, tik buvusi 20 mokinių grupė sumažėjo perpus. Vieni paleisti į laisvę, kitiems pasirodė per sunku. Tačiau svarbu, kad nuteistieji išdrąsėjo“, - mano I. Linkienė (Mockutė, 2005, p. 5).

Marijampolės kolonijoje šiuo metu tėra apie 1600 nuteistųjų. Prie kolonijos veikia valstybės įmonė, kurioje šiemet nuolat dirbo vidutiniškai apie 360 nuteistųjų. Dar apie šešis procentus nuteistųjų dirba ūkio darbus pačioje įstaigoje. Kolonijoje veikia profesinio rengimo centro ir suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokyklos filialai. Ši kolonija laimėjo PHARE konkursą projektui „Nuteistųjų profesinis mokymas integruotis į visuomenę“. Pirmąsias lėšas iš minėto fondo tikimasi gauti dar šiais metais. Jas planuojama panaudoti Marijampolės kolonijoje ir Kybartų pataisos darbų kolonijoje-gyvenvietėje atliekančių bausmę nuteistųjų profesiniam mokymui. Papildomai profesijų bus mokoma 120 nuteistųjų (www.prison.lt).

Įkalinimo įstaigose nesumokėjus nei lito galima įgyti net aukštąjį išsilavinimą, nors laisvėje jis pasiekiamas ne kiekvienam gabiam jaunuoliui.

2003 metų gegužę įsigaliojusiam naujame Bausmių vykdymo kodekse nieko nekalbama apie nuteistųjų aukštojo mokslo studijas, tačiau jau antrus metus universitetinio mokslo aukštumas bando šturmuoti trys **Lukiškėse** kalintys nuteistieji iki gyvos galvos. Visiems trims ši sunkiausia bausmė paskirta už žmogžudystes. Vadinamieji „mirtininkai“ Vilniaus pedagoginiame universitete (VPU) neakivaizdiniu būdu studijuoja socialinio darbuotojo specialybę. Kartkartėmis pas juos apsilanko universiteto dėstytojai, kurie kaliniams skaito paskaitas ir atneša studijų literatūros. Vėliau vyksta sesijos, per kurias nuteistieji atsiskaito, kaip išmoko kurso dalykų. „Mirtininkų“ studijų išlaidas VPU prisiima sau - patiems nuteistiesiems tai nekainuoja nei lito. Redakciją neseniai pasiekė išskirtine įkalintųjų padėtimi pasipiktinusių šio universiteto studentų skundas. Pasak jų, tuo metu, kai kaliniai studijuoja nemokamai, jie, įstoję į valstybės finansuojamas vietas, verčiami rašyti pareiškimus, kad toliau sutinka studijuoti savo lėšomis.

Lukiškių tardymo izoliatoriaus - kalėjimo direktorius Aleksandras Davidonis neslepia, kad nuo pat nuteistųjų iki gyvos galvos studijų pradžios jis jau sulaukė daugybės priekaištų.

Po dešimties metų nuteistieji iki gyvos galvos iš kalėjimo gali būti perkelti į pataisos namus. Ten jie nebus izoliuoti vienas nuo kito. Jau dabar turim dešimt tokių asmenų, bet vienuose pataisos

namuose jiems kol kas nėra įrengtas atskiras lokalinis sektorius. Mūsų nuteistieji, kurie baigs socialinės pedagogikos mokslus, tuose pataisos namuose galės dirbti tarp savo likimo brolių ir padėti jiems kaip socialiniai darbuotojai. Mokytojai ateina iš laisvės.

A. Davidonio nuomone, iš nuteistųjų - diplomuotų socialinių darbuotojų veiklos pataisos namuose bus daugiau naudos nei jos galėtų būti šį darbą atliekant iš laisvės ateinančiam žmogui. „Jie juk geriau žino visas nuteistųjų iki gyvos galvos problemas nei bet kas kitas”, - tvirtino kalėjimo direktorius (Ivaškevičius, 2003, p.6).

Beje, Bausmių vykdymo kodekso kūrėjai, matyt, net neįsivaizdavo, kad nuteistieji iki gyvos galvos gali kibtį į aukštuosius mokslus. Kodekse rašoma, kad “mirtininkų” bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas gali vykti tik pataisos namuose. Tuo tarpu apie aukštojo mokslo galimybes apribojimą kalėjime kodeksas tyli.

2002-2003 mokslo metais bendrojo lavinimo mokyklose, veikiančiose įkalinimo įstaigose, mokėsi 750 nuteistųjų. Profesinėse mokyklose - 860. Praėjusį pavasarį 23 nuteistieji gavo vidurinio išsilavinimo, 36 - pagrindinio išsilavinimo ir net 697 - profesinės mokyklos baigimo pažymėjimus.

Iki šiol iš visų įkalinimo įstaigų tik **Pravieniškėse** nevyko bendrojo lavinimo mokyklos kursą atitinkančios pamokos. Tačiau, pasak Kalėjimų departamento direktoriaus pavaduotojo Ramūno Kalendros, rugsėjo 15 dieną čia pradės veikti bendrojo lavinimo konsultacinis mokymo centras. Šiame centre galės mokytis nuteistieji iš visų keturių Pravieniškėse esančių pataisos namų. Norą pradėti jame mokytis jau pareiškė apie pusantro šimto kalinių. Mokslus organizuos Kauno apskrities švietimo įstaigos. Nuteistiesiems baigiamos įrengti kompiuterių klasės, kurios ryšio kanalais bus sujungtos su laisvėje esančiomis švietimo įstaigomis, todėl mokslai galės vykti nuotoliniu būdu. Neatmetama galimybė, kad ateityje nuteistieji galės naudotis ir internete esančiais mokymo resursais. Pravieniškėse, kaip ir daugelyje kitų įkalinimo įstaigų, nuteistuosius mokys iš laisvės ateinantys mokytojai ir dėstytojai.

Alytaus pataisos namuose veikia vienos miesto aukštesniosios mokyklos filialas, kuriame galima išmokti kelių žemiškų profesijų - elektriko, suvirintojo ar minėtos - šaltkalvio. Pasak to paties pašnekovo, vienas likimo bendras, kuris buvo nuteistas dvylikai metų kalėti, į laisvę išėjo nešinas visų čia mokomų specialybių diplomais, tačiau vis vien nesitikėjo rasiąs darbo. Pasak R. Kalendros, buvusiems nuteistiesiems darbą sunku susirasti anaipol ne dėl to, kad jų diplomai būtų niekam tikę. Gautuose diplomuose nerašoma, kad mokslai buvo baigti įkalinimo įstaigose. Tokie patys išduodami ir baigus mokslus laisvėje. Problema yra ne mokslų vieta ar jų kokybė, o darbdavių požiūris į buvusius kalinius (Ivaškevičius, 2003).

Matome, kad visose čia paminėtose įkalinimo įstaigose yra kreipiamas dėmesys į mokymą, nuteistųjų užimtumą. Tai pirmas žingsnis į geresnį nuteisto asmens prisitaikymą visuomenėje atlikus bausmę.

1. 3. 3 MOTERŲ MOKYMOSI PATIRTIS UŽSIENIO KALĖJIMUOSE

Nuteistųjų moterų mokymosi problema yra aktuali ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse. Šiame skyriuje norima atskleisti užsienio įkalinimo įstaigų patirtį, kurią būtų galima pritaikyti ir Panevėžio bendrojo režimo pataisos kolonijoje.

Nuteistųjų moterų išsilavinimas yra vis aktualesnė problema Vakarų pasaulyje. Kalinčių moterų skaičius yra gerokai išaugęs per paskutinį dešimtmetį daugelyje šalių, o charakteristikos parodė svarbius kvalifikacinius pokyčius. Aišku, kad reikalingas mokymosi poreikio įsikišimas. Toliau bus pristatoma sėkminga Psicho – socialinės Kompetencijos programa organizuojama moterų kalėjimo modulyje **Šiaurės Vakarų Ispanijoje**, kuris gina, kad fatalistinių požiūrių šiame pobūdyje nėra. Šiame straipsnyje tyrinėjama galimybė mokymo įsikišimui į kalėjimo populiaciją su individualiais užsiėmimais moterims.

Moterų kalinių gyvenimas yra charakterizuojamas kaip nežymus, atskleidžiantis įvairiausių trūkumus požiūriuose, sugebėjimuose ir įgūdžiuose. Todėl turi būti atsižvelgta į būtinumą posocialinio gyvenimo, aktyvaus dalyvavimo nuolat keičiantis visuomenei, - mūsų visų nuosavybei. Šitoje programoje bus aiškinamasi, ką ir kaip jos mąsto, suvokia pasaulį, kaip samprotauja, kaip supranta kitus, ką vertina, kaip bando išspręsti savo problemas ir išsiaiškinti jų trūkumus, kurie priverčia jas nepritapti visuomenėje. Tie trūkumai yra nesugebėjimas save kontroliuoti, impulsyvumas, pernelyg konkretus mąstymas, nelankstumas, neasmeniškumas problemose, egocentrizmas, etnis nesubrendimas ir stygius kritinio mąstymo.

Šia programa organizatoriai bandys moterims padėti prisitaikyti atliekant bausmę, saugoti moteris nuo pakartotino įkalinimo, nes tokie gebėjimai padės joms izoliuotis nuo jų socialinės aplinkos ir asmeninės priklausomybės. Jos privalo kovoti su aplinka, kuri joms kenkia, o mes privalome padėti.

Psicho – socialinės kompetencijos programa naudojama pagal Ispanijos adaptacijos Roso ir Fabiano programą. Ši programa bando užtikrinti efektyvumą, todėl naudojama plati technikų įvairovė garantuojant visų trijų psichologinių lygmenų įtraukimą - elgsena, mąstymas, emocijos. Bandoma padėti kalinėms tarpusavyje bendrauti ir integruotis į visuomenę. Mokymo centrai bando padėti moterims atsikratyti trūkumų, kurie trukdo tai padaryti, ir moko spręsti asmenines ir visuomenines problemas bei numatyti impulsyvaus elgesio pasekmes.

Programa yra suskirstyta į 9 modulius. Kiekvienas modulis turi savo sesijų skaičių, atsižvelgiant į kiekvieno modulio specifiką. Nuteistosios mokosi atpažinti lentelėje nurodytus dalykus (žr. priedą Nr. 1).

Šios programos vykdytojai sudaro testus kalinėms prieš ir po sesijų. Jie peržiūri grupių vystymąsi ir atskirų kalinių duomenis surašo tartum į dienoraštį po kiekvienos sesijos. Taip palyginami visų grupių duomenys.

Šiaurės Vakarų Ispanijoje atlikta programa pateisino lūkesčius. Daugelis moterų šioje programoje dalyvavo su dideliu optimizmu. Tik kelios moterys praleido kelias sesijas, nes tam turėjo rimtų priežasčių.

Štai ko pasiekė moterys, dalyvavusios šioje programoje:

- Pagerėjo kūrybinis mąstymas;
- Išmoko aiškiau reikšti savo nuomonę žodžiu ir raštu;
- Išmoko geriau bendrauti tarpusavyje, pritapti kalėjimo bendruomenėje;
- Išmoko spręsti asmenines ir socialines problemas;
- Išmoko mąstyti logiškai ir pozityviai ;
- Išmoko nebijoti savęs ir savo jausmų (Rego, Miguel, Moledo, Del Mar, 2003).

Mes visi žinome mokymo svarbą. Daugelis tyrimų parodė, kad dauguma moterų, esančių įkalinimo įstaigoje, vaikystėje buvo užgauliojamos ir panašiai, dėl to joms nepavyko gauti tinkamo išsilavinimo. **Kalifornijoje** yra suteiktas šansas nuteistosioms baigti kokius nors mokslus.

Voli Steito Suaugusiųjų mokykla yra įsikūrus Voli Steito kalėjime moterims. VSPW yra veikiantis pagal Kalifornijos Departamento nustatytus kriterijus ir yra vienas iš didžiausių kalėjimų šalyje. Vienas populiariausių kursų šiuo metu yra Oro kondicionavimo ir šaldymo kursai. Šių kursų sertifikatus pasiūlė Federalinė aplinkosaugos agentūra (EPA). Tai vieninteliai šio tipo kursai moterims Jungtinėse Valstijose. Šie kursai realiai duoda šansą moterims tapti pilnaverčiais visuomenės nariais. 2003 metais 243 nuteistosios buvo užsirašiusios į šiuos kursus. 10,7proc. baigė ir 64 gavo licenziją išlaikiusios EPA egzaminą. 7 nuteistosios pranoko visus lūkesčius. Jos labai puikiai atliko testus, kurių klausimai apėmė visą šalį. Šie kursai buvo pradėti 1997 metais. Šios programos instruktorius gavo „Geriausio HVACR instruktoriaus“ apdovanojimą.

Šiame kalėjime taip pat yra dar kitų programų - kursų, pagal kuriuos yra mokomos nuteistosios:

- Sodų, parkų planavimo (landšafto spec.);
- Apsaugos;
- Kosmetologijos;
- Sauso valymo;
- Mažų variklių taisymo;
- Malūnų ir spintų gamybos ruošimas;

- Minkštų baldų apmušimo;
- Automobilių taisymo;
- Suvirinimo;
- Akių lęšių gamintojo;
- Raštinis aptarnavimas 1;
- Raštinis aptarnavimas 2;
- Grafinio meno dizainas (spausdinimas).

Tai nėra tušti ar nereikšmingi kursai. Jie yra labai svarbūs šioje kalėjimo bendruomenėje. Šie kursai suteikia galimybes nuteistoms moterims įrodyti savo darbo įgūdžius, padeda sustiprinti savigarbą. Čia įgaunamos žinios, kurias jos galės pritaikyti realiame gyvenime sugrįžusios iš kalėjimo.

2003m statistika apie moterų mokymą kalėjimuose Kalifornijos valstijoje:

- 78 proc. moterų Valstijos kalėjimuose neturi vidurinio išsilavinimo.
- 15 proc. sulaikytų (kalinčių) moterų buvo benamės prieš nuteisimą.
- 16 proc. buvo identifikuotos AIDS kalėjimuose.
- 50 proc. moterų nedalyvauja jokioje mokymo programoje.
- Daugiau negu 70 000 moterų yra „apšviečiamos“ valstijų ir federaliniuose kalėjimuose (Leland, Rhonda, 2003).

Vaidinimo artistė ir socialinė aktyvistė Rodesa Džouns pradėjo darbą su įkalintomis moterimis dar 1980 metais. Džouns nusprendė sudaryti nuteistųjų artisčių trupę **San Francisko apygardos kalėjime**. Tai parodo, kad yra ir kitokių mokymo būdų kalėjimuose. Užimtumas ir teatrinė vaidyba gali išmokyti moteris ne tik vadovėlinių terminų, bet ir gerumo. Ji nusprendė vaidinti ne tik kalėjimuose, bet ir platesnei auditorijai. Ji kreipėsi pagalbos į Syną Reinoldsa, socialinį darbuotoją ir sveikatingumo mokytoją. Jie kartu sudarė talentingą aktyvistų ir artistų kolektyvą, darbui su kalinėmis. Taip jie įkūrė kaliniu – artisčių grupę ir gavo leidimą vaidinti ne tik kalėjimuose. 1992 metais už kalėjimo sienų išėjo pirmoji jų produkcija - spektaklis „Realybė yra kaip tik už lango: Medijos Džekson tragedija“. Šis vaidinimas susilaukė didelio populiarumo Artaudo teatre San Franciske. Taip jos pradėjo savo projektą „Medijos projektas: teatras kalinčioms moterims“.

Sprendimas panaudoti Medijos projektą prasidėjo nuo spektaklio apie realiai egzistavusią moterį ir pasiūlė tai interpretuoti projekte. Taip pat ji paprašė moterų kalinių parašyti savo autobiografijas, eilėraščių, dainelę ar repą apie save namų darbams. Šie darbai tapo pagrindu kuriant naujus pasirodymus. Tai, ką dramos darbuotojos – kalinės realizavo, buvo susiję su Medija kažkuriuo būdu: „Medija nužudo savo vaikus iš keršto, nes per daug mylėjo vyrus. Kaip moterys,

mes visos mylime per daug. Mes turime per daug valios kone viską atiduoti vyrams“ – sakė Džouns. Medija buvo kupina pykčio ir keršto. Tokios moterys yra ir kalėjimuose. Kaip ir Medija jos matė daug socialinių problemų, „juodo ir balto“. Moterys kalinės taip pat padarė nusikaltimus ir tai atsisuko prieš jas pačias, daugelis jų pasikliovė kitų kvailais patarimais ar istorijomis. Todėl projekto rengėjai nusprendė istorijas panaudoti mokymui, kad jos įkvėptų moteris geresniam gyvenimui, kovai su savo blogybėmis (Warner, 2004).

Šių dienų galimybės yra labai plačios. Žinių bei pavyzdžių galime pasisemti iš kitų šalių, tačiau ne visi projektai gali būti įgyvendinti pas mus Lietuvoje.

2. MOKYMOSI PATIRTIS PANEVĖŽIO BENDROJO REŽIMO KOLONIJOJE. TYRIMO REZULTATAI

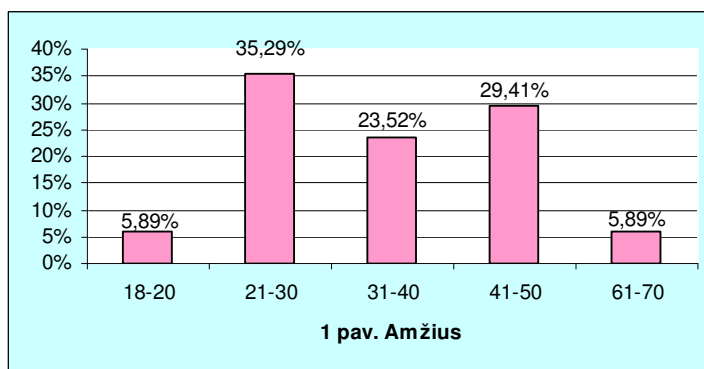
2. 1. TYRIMO INSTRUMENTARIJUS

2. 1. 1. TYRIMO IMTIS

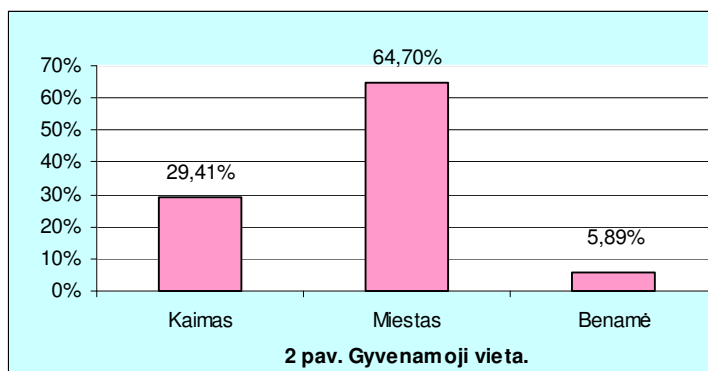
Planuojant tyrimus svarbu nustatyti reikalingą minimalų tyrimų skaičių, kad būtų galima padaryti statistiškai reikšmingas išvadas.

Tiriamosios grupės dydis priklauso nuo tyrimo tikslo ir tiriamos populiacijos savybių, t.y. nuo jos dydžio ir vienalytiškumo tiriamojo požymio atžvilgiu (pvz. jei vienalytiškumas vienodas, tai pačiai populiacijai reikalingos mažesnės tiriamųjų grupės, ir atvirkščiai) (Kardelis, 2002).

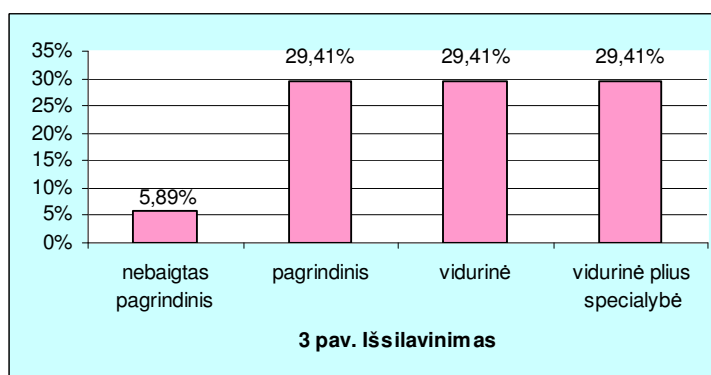
Tiriamosios pasirinktos neatsitiktiniu būdu. Įkalinimo įstaiga yra specifinė įstaiga, kurioje kalia moterys padariusios įvairius nusikaltimus, yra moterų turinčių psichologinių sutrikimų. Respondentės pasirinktos įkalinimo įstaigoje dirbančios psichologės rekomendacijomis. Ji teigė, kad ne visos moterys noriai bendrauja su žmonėmis, kurie vykdo apklausus ir joms nėra iš to jokios naudos.

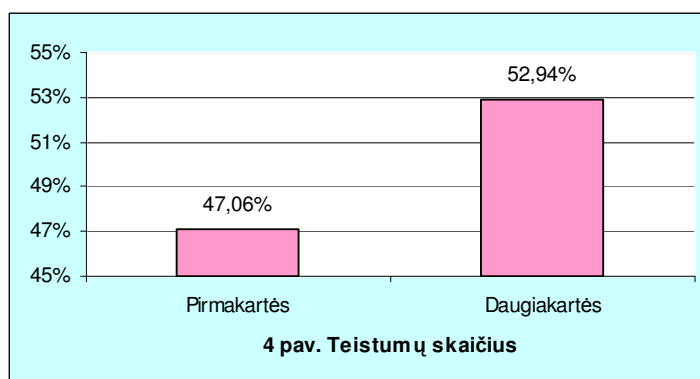
1 paveikslėlis parodo respondenčių amžių. Iš 17 apklaustųjų respondenčių jauniausiai yra 20 metų, o vyriausiai - 63 metai.

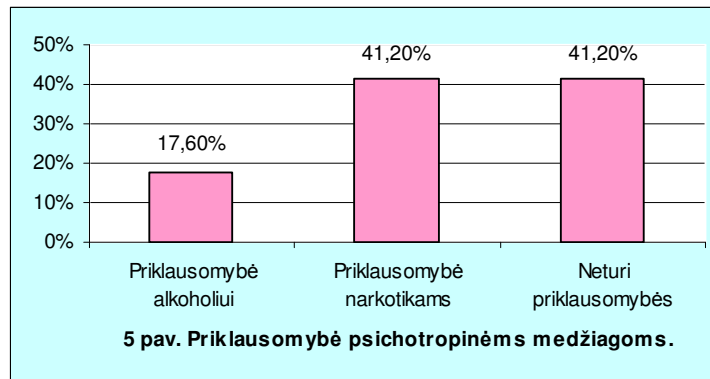
Antrame paveikslėlyje matyti, kad daugumos apklaustųjų respondentų gyvenamoji vieta yra miestas. Kitos gyvena kaime, o viena respondentė neturi pastovios gyvenamosios vietos ir kaip ji teigia, yra benamė.

3 paveikslėlyje pateikti duomenys apie respondentų išsilavinimą. Matome, kad iš visų apklaustųjų tik 5,89% (1 respondentė) nėra baigusi pagrindinės mokyklos.

4 paveikslėlyje parodomas respondentų teistumą. Pirmakartėmis yra pavadintos tos nuteistosios, kurios įkalinimo įstaigoje yra pirmą kartą. Daugiakartėmis pavadintos tos moterys, kurios yra nuteistos jau nebe pirmą kartą. Matome, kad apklausta yra daugiau pakartotinai kalinių repondenčių.

5 paveikslėlis parodo ar respondentė turėjo kokią nors priklausomybę būnant laisvėje. Matyti, kad narkotines medžiagas vartojo 7 moterys. Alkoholį vartojo 3 respondentės. Priklausomybės psichotropinėms medžiagoms neturėjo 7 respondentės.

2. 1. 2. TYRIMO METODAI

Kiekviena mokslo sritis, o tuo labiau ir kryptis, turi savus tyrimo metodus, nors aišku yra ir bendrų tyrimo metodų (pvz. eksperimentas, matematinė statistika, teorinės analizės, apibendrinimas ir pan. (Kardelis, 2002).

Socialinį tyrimą galime apibūdinti kaip sistemą logiškos nuoseklių metodologinių, metodinių ir organizacinių techninių procedūrų, kurių tikslas – gauti patilimus duomenis apie tiriamą reiškinį ar procesą

Populiariausias socialinių tyrimų metodas – apklausa, kuria bandoma nustatyti ir įvertinti įvairias tiriamojo objekto charakteristikas bei suformuluoti apibendrinančias išvadas (Luobikienė, 2002).

Kokybiniai tyrimai

Pasak K. Punch'o, kokybinis tyrimas – tai toks empirinis tyrimas kada duomenys nėra pateikiami kiekybine išraiška – skaičiais (Luobikienė, 2002).

A. Brymanas kokybinį tyrimą nusako taip: kokybinis metodas yra multimetodas, apimantis interpretacinį požiūrį į tiriamą subjektą (Prunskus, 2004).

J. Creswell'as, kokybinį tyrimą apibūdina taip: kokybinis tyrimas yra sudėtingas procesas, kuris apsprendžiamas individualiomis metodologinėmis žmonių socialinių problemų tyrimo tradicijomis. Tyrėjas sukonstruoja kompleksinį, hoalistinį paveikslą, analizuoja žodžius, išsamiai perduoda informantų požiūrius bei atlieka tyrimą natūralioje aplinkoje (Luobikienė, 2002).

Nepaisant skirtingų akcentų, daugelis sociologų pripažįsta, kad kokybiniams tyrimams būdinga tai, kad:

Jie labiau kintantys nei kiekybiniai tyrimai, kurie turi gana nusistovėjusias tradicijas;

Jie laisvesni, leidžia eksperimentuoti ir diegti inovacijas;

Jie kelia griežtesnius reikalavimus tyrėjui (atliekantieji tyrimą konkrečioje srityje privalo turėti atitinkamą tos srities kvalifikaciją – išsilavinimą) (Prunskus, 2004).

Pasak A. Strauso, D.Korbino (2001), svarbiausi kokybinio tyrimo komponentai yra šie:

- duomenys surinkti iš įvairių šaltinių;
- analizės ir interpretavimo procedūros, naudojamos duomenų arba teorijos išgavimui. Šios procedūros apima duomenų konceptualizavimo technikas. Toks procesas vadinamas – kodavimu.
- rašytinės ir žodinės ataskaitos apie tyrimą (straipsniai moksliniuose žurnaluose, konferencijų pranešimai ir pan.).

Pasak K. Kardelio (2002), mokslo metodinėje literatūroje kokybiniai tyrimai neretai apibūdinami, kaip natūralistiniai. Jie apima ilgalaikį objekto tyrimą, kurio tikslas – suprasti asmenį, jo elgesį ir jautimus bei fizines, socialines ir psichologines aplinkas, poveikį jam.

Pasak I. Luobikienės (2002), kokybinė socialinio tyrimo metodologija reiškia, kad gyvenimo realybė tiriama ne ja matuojant, kaip kiekybiniuose tyrimuose, o įsijaučiant į ją, suprantant ją.

Kokybiniai tyrimai nebūdami priklausomi nuo hipotezių, nepasižymi lankstumu bei duomenų indukcinė analize, kuri induktyvią tyrėjo logiką priskiria prie kokybinių tyrimų bruožų. Lankstumas apibūdina kokybinį tyrimą kaip instrumentą, neturintį standartinės tyrimo struktūros, tinkančios bet kuriai tiriamai aplinkai. Struktūrizuotas jis gali būti vėliau, tačiau turi būti atliekamas sistemingai ir tiksliai.

Kitas kokybinio tyrimo skiriamųjų bruožų yra analizė, atlikta remiantis įvairiais šaltiniais, leidžia jį apibūdinti kaip sistemingą, restruktūrizuotą atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tariamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą.

Kita svarbi kokybinio tyrimo ypatybė yra ta, jog šiems tyrimams netaikomi griežti imties turinio reikalavimai. Jų reprezentatyvumą lemia ne atsitiktiniai tiriamųjų parinkimo būdai, o lankstūs vienokie ar kitokie teoriniai kriterijai. Todėl galima manyti, kad svarbus kokybinio tyrimo elementas – tyrimo duomenų apibendrinimas, kuris socialiniuose moksluose gana sudėtingas.

Kitas tokių tyrimų bruožas – prieinamumas. Vienas iš būdų tai padaryti – priimti tiriamosios grupės nario vaidmenį ir tapti stebėtoju „iš vidaus“. Kitas būdas – užsigarantuoti prieinamumą legaliu būdu: kreiptis į kompetentingą asmenį ar grupę, galinčius duoti leidimą tirti.

Kokybiniai tyrimai reikalauja žymiai ilgesnio laiko ir daugiau išteklių, tyrėjas praleidžia tyrimo erdvėje pakankamai daug laiko rinkdamas išsamius duomenis ir ieškodamas vidinių ryšių (Kardelis, 2002).

Kokybiniai sociologiniai tyrimai pasirenkami, kai:

- Sritis ar objektas mažai tirti ir jiems indentifikuoti nepakanka egzistuojančių teorijų;

- Reikia detalaus ir išsamaus vaizdo;
- Reikia patikimų duomenų, kurie gali būti gauti tik atliekant tyrimus natūralioje aplinkoje, autentiškai;
- Tariamieji yra palankiai nusiteikę tokio tyrimo atžvilgiu ir linkę bendradarbiauti;
- Turima daug laiko ir išteklių duomenims rinkti ir juos analizuoti (Prunskus, 2004).

Kokybinių tyrimų ataskaitos rašomos paprasta kalba, pabrėžiant tariamojo portretą ir jo kontekstą. Vienos ataskaitos yra pasakojamojo pobūdžio. Jose paprastai nenaudojami formalūs išvadų teiginiai.

Tyrėjas turi sugebėti perteikti tiriamojo asmens gyvenimo esmę bei savo suvokimą kaip tyrimo rezultata.

Kokybinių tyrimų mokslinė vertė labai priklauso nuo įvairių veiksnių ir aplinkybių (Kardelis, 2002).

Aprašomasis (pasakojamasis) metodas

Atliktam tyrimui yra pasirinktas aprašomojo pobūdžio duomenų pateikimo būdas. Tai reiškia, kad pasitelkiant sisteminės analizės principus, duomenys pateikiami kartu su interpretacijomis, tam tikrais apibendrintais pastebėjimais, dalinėmis ir diskusinėmis išvadomis. Faktai yra pateikiami ne skaitmenine forma, o tiesiog aprašomi, be to, faktai susilieja su interpretacijomis, išvadomis.

Istorijos yra naudojamos suprasti kontekstą, kultūrą, ir dalyvių patyrimus santykyje konkrečių darbų ir rezultatų. Šis metodas gali pareikalauti vizitų vietoje, dokumentų peržiūrėjimo, dalyvio stebėjimo ir asmeninių bei telefoninių interviu. Autoriai pateikia jų originalą, istorijų apibendrinimą įtraukiant pažodines kopijas. Šiuo būdu jie gali pavaizduoti santykius tarp dalyvių ir personalo. Jie gali naudoti istorijas kaip reikšmingą dalį netiesioginės informacijos (Costantino, Greene, 2003).

A. Nelsonas (1998), apibūdino panašų būdą. Jame naudojami individualus ir grupinis istorijų pasakojimas. Individualios istorijos parodo kiekvieno atskiro grupės nario išgyvenimus, o grupių pasakojimas gali tapti per daug išdidintas. Jame yra kelių asmenų apibendrinta patirtis bei duoda daugiau psichologinės naudos. Pasakojamojo metodo analizės gali apimti daugybę formų, atsižvelgiant į konceptualią struktūrą ar evoliucijos kontrastą, pažodines citatas ir pasakojimų medžiagos analizes.

Pusiau standartizuotas interviu

Interviu – vienas iš pirminės informacijos rinkimo metodų. Kai interviuotojas (apklausėjas) tiesiogiai apklausia respondentą (apklaustąjį) pagal ankščiau sudarytą anketą ir apklausos lapą.

Interviu kokybė priklauso ne tik nuo anketos kokybės, bet ir nuo apklausėjo kvalifikacijos (Matulionis, 2001).

Tai yra viena iš apklausos rūšių integruotų į stebėjimo metodų grupę. Interviu stilius, jo strategija gali būti įvairi, tačiau bendra yra tai, kad interviu – tai abipusis sandėris. Pusiau standartizuotame interviu iš anksto numatomi būtini ir galimi klausimai. Šio interviu procedūra ir klausimai standartizuojami tik iš dalies. Ši rūšis patogi tuo, kad griežtai neformuluojamas pašnekesys ir tarp klausėjo su respondentu būna laisvesnė atmosfera (Tidikis, 2003).

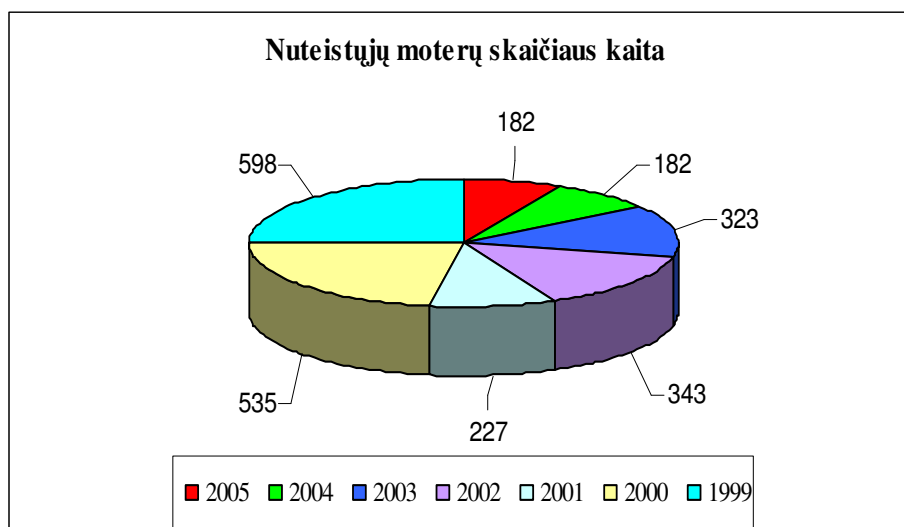
Jungiamoji tyrimo ir empirinio lygmens grandis yra operacionalizacija. Šio interviu atlikimui pasidariau mokymosi poreikių operacionalizaciją, kurios pagalba nustačiau veiksnus, kurie įtakoja nuteistų moterų mokymosi poreikius. Operacionalizacija pagal jos pavadinimą reiškia tam tikrų sąvokų suvedimą į operacijas, veiksmus, reikalingus toms sąvokoms pamatuoti. Tai tiesiog atsakymas į klausimą, iš kur, kaip mes imsime duomenis atsakyti į tam tikrą mūsų klausimą (Degutis, 1999) (žr. priedas Nr.2). Taip pat, kad sėkmingai pavyktų interviu buvo jam sudarytas ir klausimynas. Klausimyną sudarė 5 diagnostiniai blokai. Sudaromas klausimyno dalių planas. Klausimynas buvo pateiktas kitam asmeniui įvertinti. Buvo padarytos reikalingos pataisos ir sudarytas galutinis variantas (žr. priedas Nr.3). Atliekant apklausą interviu struktūra buvo dinamiška, ji kito. Tai reiškia, kad interviu virto interaktyviu pokalbiu, kurio metu ne tik buvo renkami duomenys, bet tuo pačiu metu jie buvo interpretuojami, o interpretacijų teisingumas buvo tikslinamas kalbant su respondentais. Interviu metu buvo norima sužinoti kokios yra mokymosi galimybės, kaip jos adaptavosi įkalnimo įstaigoje, koks jų požiūris į įkalnimo įstaigą, norima sužinoti socialinę aplinką ir panašiai. Po kiekvieno interviu buvo daug lengviau parinkti tinkamus klausimus norint išgauti norimą informaciją. Kai kurios nuteistosios moterys neigiamai atsiliepia apie tokius tyrimus ir vangiai bendrauja su tyrėjais, tačiau psichologės (dirbančios įkalnimo įstaigoje) rekomendacijomis man pavyko apklausti 17 respondenčių, kurių bausmės laikas ilgiau nei 2 metai.

2. 1. 3. TYRIMO BAZĖS CHARAKTERISTIKA: RESOCIALIZACIJA IR MOKYMASIS PANEVĖŽIO BENDROJO REŽIMO PATAISOS DARBŲ KOLONIJOJE

Panevėžyje yra vienintelė moterų įkalinimo įstaiga Lietuvoje.

Panevėžio moterų kolonija – tai specifinė įkalinimo įstaiga, mat joje bausmę atlieka visos nuteistos šalies moterys, nepriklausomai nuo įvykdyto nusikaltimo pobūdžio, teismo paskirto režimo, teistumų skaičiaus, amžiaus ir t. t. Taip pat nuo 1999 metų iki 2005 metų nuteistųjų moterų skaičius žymiai kito. Tendencija – nuteistųjų skaičius kiekvienais metais mažėjo. Žr.3 lentelė (www.prison.lt).

Lentelė 3

Įkalinimas, atskiriantis teisės pažeidėją nuo išorinio pasaulio, priverčia jį kentėti vien todėl, kad atimama laisvė. Todėl įkalinimo įstaigoje turime panaudoti visas tinkamas pataisos, auklėjamąsias, dorovines, dvasines priemones ir pagalbos formas (Kanados ir Lietuvos pataisos projekto informacinis leidinys, 2000).

Pastaruoju metu iš esmės pasikeitė kokybiniai nuteistųjų bendruomenės ypatumai. Daugėja įkalinčių moterų su psichinėmis anomalijomis ir priklausomų nuo narkotinių medžiagų bei alkoholio skaičius. Todėl prioritetinėmis socialinio – psichologinio darbo kryptimis tampa šios: - kryptinga veikla, nukreipta į priklausomybių narkotinėms medžiagoms ir alkoholiui terapija; - intensyvus, specializuotas individualus ir grupinis darbas su nuteistosiomis, turinčiomis sudėtingų psichologinių problemų.

1995 m. iš Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso buvo išeliminuotas 60 straipsnis, kuris reglamentavo priverstinį farmakologinį gydymą nuo alkoholizmo ir narkomanijos. Alkoholizmą ir narkomaniją imta vertinti kaip susirgimą. Prieita prie išvados, kad tik

psichoterapinis gydymas yra veiksmingas ir duoda teigiamą rezultatą. 1997 m. pradžioje įstaigoje veikianti Anoniminių Alkoholikų (AA) grupė buvo įtraukta į bendrą šalies AA grupių registrą. Tai buvo neturintis precedento įvykis Lietuvos įkalinimo įstaigose. Nuo pirmų AA užsiėmimų glaudžiai bendradarbiaujama su miesto AA grupių atstovais. Šią programą vykdo psichologė ir 3 būrio viršininkės, turinčios licenzijas, įgytas Lenkijoje.

2002 metų rugsėjo mėnesį pradėjo veiklą Anoniminių Narkomanų grupė. Labai ilgai vyko paruošiamasis darbas, buvo daug kartų bandoma sujungti šias priklausomybes ir dirbti vienoje grupėje, tačiau nuteistosioms tokia forma nebuvo priimtina. Ilgas ir nuoseklus darbas, sprendimo būdų ieškojimas davė gerų rezultatų - dalis priklausomų nuo narkotinių medžiagų nuteistųjų pripažino savo bejėgiškumą ir panoro gydytis pagal 12 - kos žingsnių programą. Programos trukmė 1 metai ir 2 mėnesiai. Kiekviena moteris panorusi lankyti šią programą pasirašo kontraktą, kur įsipareigoja laikytis visų taisyklių numatytų jame.

Teigiami specializuotos ir kryptingos veiklos su rizikos grupių nuteistosiomis rezultatai paskatino diegti naujoves ir visoje nuteistųjų bendruomenėje. Iki šiol buvę Laisvalaikio kambariai performuoti į Dienos centrus, kurių pagrindinė funkcija – patraukliomis darbo formomis ir metodais formuoti nuteistųjų socialinius, psichologinius ir darbinius įgūdžius įvairiomis programomis. Dienos centrai įgavo kryptingos ir specializuotos veiklos formas bei savitą įvaizdį. Kiekvienas iš 4 gyvenamojoje nuteistųjų teritorijoje dislokuotų Dienos centrų orientuotas į skirtingą veiklą. Kiekviename iš jų skirtingu laiku vyksta skirtingi užsiėmimai, o laisvu nuo užsiėmimų metu juose gali užsiiminėti tos nuteistosios, kurias ši konkreti veikla labiausiai domina (www.prison.lt).

Psichologinis izoliatorius - tai netradicinė įkalinimo įstaigų naujovė, kuriame trumpesniai ar ilgesniai laikui apgyvendinamos nuteistosios, patiriančios emocinį stresą. Tam tikslui skirtas 4 vietų kambarys, kuriame nuteistosios apgyvendinamos neatsižvelgiant nei į teistumų skaičių, nei į nusikaltimo pobūdį, o tik į jų psichologinę būseną. Pasak administracijos, praktika parodė, kad apgyvendinimas šioje jaukioje patalpoje veikė kaip patys geriausi vaistai. Šiuo metu kolonijoje yra keturios tokio tipo patalpos.

Nuo 1995m. pradėta formuoti adaptaciniai būriai, į kuriuos buvo skiriamos naujai į koloniją atvykusios nuteistosios. Nuo 1997m. pradžios įstaigoje buvo 5 specializuoti sektoriai, kurie dabar apjungia 11 skyrių.

Nuteistųjų suskirstymas į sektorius:

1. Adaptacinis(pirmą kartą įkalintoms nuteistosioms);
2. Psichologinis reabilitacinis – korekcinis;
3. Pirmą kartą įkalintoms moterims už lengvus nusikaltimus;
4. Pakartotinai teistoms už lengvus nusikaltimus;
5. Pirmą kartą ir pakartotinai teistoms už sunkius nusikaltimus.

Betarpiškai, Panevėžio bendrojo režimo pataisos kolonijoje, su įkalintomis moterimis dirba 9 skyrių vadovės, instruktorė (darbu su nepilnametėmis), vyr. inspektorė socialiniams klausimams ir profesionali psichologė. Nuteistųjų ruošimas laisvei pradedamas nuo jų atvykimo į įstaigą. Jau pirmųjų pokalbių metu, skyriaus, į kurį paskirta nuteistoji, vadovė domisi konkrečios nuteistosios gyvenimo laisvėje sąlygomis, išsiaiškina artimiausią socialinę terpę, iš kurios atvyko nuteistoji. Likus iki išėjimo į laisvę 6 mėnesiams, paruošiamasis darbas įgauna dar „didesnį pagreitį“ – siunčiami pranešimai į atitinkamas institucijas.

1996 m. iki tol egzistavęs daugiau formalus nuteistosios ruošimas buvo papildytas darbo terapijos programomis, kurių įgyvendinimui daug padėjo profesionalūs miesto Darbo rinkos tyrimo ir konsultavimo tarnybos psichologai. Darbas buvo organizuotas pagal programą, kurios pagrindiniai tikslai: bendravimo įgūdžių lavinimas, stipriųjų asmenybės pusių atskleidimas, žmogiškųjų vertybių akcentavimas, vidinių ir išorinių konfliktų sprendimas, socialinės adaptacijos gerinimas.

Pagal tokią programą Panevėžio darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybos psichologė dirba ir su nepilnametėmis.

Darbo terapijos grupės užsiėmimai vyksta kas antrą savaitę pagal aprobuotą programą – planą. Nuteistosioms yra reali galimybė suteikti pagalbą įsidarbinant po bausmės atlikimo laisvėje. Profesionali psichologė iš miesto kryptingai dirba su nuteistosiomis, skatindama jų motyvaciją darbui laisvėje. 71 proc. moterų planuoja išėjusios iš įkalinimo įstaigos dirbti (Valentavičienė, 2004).

Panevėžio darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnybos psichologai teikia pagalbą nuteistosioms, pagal paruoštus programų ciklus. Vienas iš šios programos ciklų ir yra integracijos į visuomenę programų ciklas:

1. Išėinančių į laisvę nuteistųjų motyvavimas profesiniam kryptingumui.
2. Psicho intervencinė- probacinė programa.

Nuo 2003-05-01 nuteistosioms, kurioms paskirtas areštas, šią bausmę atlieka įstaigos areštinėje. Jos dalyvauja socialinėje rehabilitacijoje. Darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnyba parengė ir vykdo „Emocijų stresinėse situacijose identifikavimo ir valdymo“ programą, Šermukšnių mokymo centras – siuvėjų - operatorių programą. Šiai grupei nuteistųjų socialinė rehabilitacija vykdoma atskirai nuo kitų moterų. Manau, kad įstaigoje vykdomos socialinės rehabilitacijos programos pasitarnaus svarbiausiam tikslui – naujų nusikaltimų prevencijai.

Pokyčių fone reformavosi ir požiūris į profesinį mokymą. Jau nuo 1978 metų Panevėžio 5 -oji profesinė technikos mokykla rengė įstaigoje siuvėjas – operatores bazinei įmonei. 1998 m. Švietimo ir mokslo ministerijos įsakymu mokykla tapo Panevėžio profesinio rengimo centro filialu. Išsiplėtė ir jo galimybės. Filialas moko siuvėjo, kirpėjo ir virėjo specialybių. Itin teigiamai vertintina tai, kad

1998m. lapkričio 5 dieną pradėjo veikti Suaugusiųjų bendrojo lavinimo vidurinė mokykla, kurioje dirba 12 kvalifikuotų pedagogų. Mokykla įkalinimo įstaigoje atlieka išties itin aktualų lavinamąjį ir ugdomąjį darbą, kuris izoliacijoje tampa dar reikšmingesnis nei laisvėje. Bendrojo lavinimo suaugusių vidurinėje mokykloje nuteistosios siekia pradinio, pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo, lanko neformalaus švietimo kursus: anglų, vokiečių, lietuvių kalbų, informacinių technologijų, sveikos gyvensenos, dailių amatų. 2003 m. lapkričio 10d. buvo iškilmingai paminėta šios įstaigos penkerių metų sukaktis.

Populiariausia suaugusiųjų bendrojo lavinimo mokykloje yra 10 klasė: moterys nori įgyti pagrindinį išsilavinimą.

2003 metais Panevėžio pataisos namų suaugusiųjų bendrojo lavinimo vidurinėje mokykloje buvo suformuota pirmą klasė. 14 čigonų tautybės moterų, nuteistųjų panoro išmokti skaityti ir rašyti valstybine kalba. Mokinių amžius – nuo 21 iki 57 metų. Šios klasės mokytoja V. Jakutonienė (2004) mato, kad kiekvienas jos paskatinimas, padaršinimas ir pagyrimas teigiamai veikia mokymosi situaciją. Ji yra ne tik mokytoja, bet ir šios klasės vadovė. Kartu skaito laikraščius, aptaria svarbiausius įvykius, kalba apie vaikų sveikatą, ligas. Niekada nesistengia sužinoti kas šias moteris atvedė į pataisos namus. Kiekviena jų yra jos mokinė.

Nuo 2000 metų sausio Panevėžio darbo rinkos mokymo ir konsultavimo tarnyba ir Šermukšnių darbo rinkos mokymo centras pradėjo mokymus pagal darbo rinkos programas, įtrauktas į darbo rinkos mokymo programų registrą plačiai ir kūrybiškai integravosi į profesinį nuteistųjų mokymą bausmės vykdymo metu. Šis mokymo centras organizuoja: kompiuterių vartojimo pagrindų kursus; siuvinėtojų kursus; aplinkotvarkos specialistų kursus; siuvėjų – operatorių kursus; lengvų drabužių siuvėjos kursus; apželdinimo specialistų kursus; kirpėjų kursus; floristų – gėlių pardavėjų kursus; virėjų kursus; apdailininko kursus; psichologinius kursus (www.prison.lt)

Moterys teigiamai vertina galimybę įsigyti specialybę dar įkalinimo įstaigoje. Turėdamos dalinių įgūdžių, jos tikisi išėjusios į laisvę lengviau įsitvirtinti visuomenėje, susirasti darbą.

Panevėžio miesto savivaldybės specialistai kolonijoje lankosi kartą per mėnesį. Ypač naudingą informaciją suteikia Socialinės paramos skyriaus darbuotojai. Moterys sužino apie pašalpas ir paramą, kurią jos galėtų gauti išėjusios iš įkalinimo įstaigos (Aperavičienė, 2003).

2. 2. NUTEISTŪJŲ MOTERŲ SUBJEKTYVIOS PATIRTIES ANALIZĖ

Respondenčių trumpa charakteristika

* Skaičiai [...] čia ir kitur nurodo respondento kodą. Plačiau apie respondentus žiūrėkite priede Nr. 4

[1]* **Danuta** – 29 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi 8 klases. Gyvenau kaime. Panevėžio pataisos įstaigoje esu jau 4 mėnesiai ir esu pirmą kartą Aplamai esu labai ramus žmogus, mažai bendraujantis su kitomis, stengiuosi į konfliktus neįsivelti. Mane galima vadinti vieniše. Esu našlė. Turiu 4 metukų sūnų ir 7 metų dukrą.

[2] **Angelė** – 45 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą. Gyvenau mieste. Panevėžio pataisos namuose jau esu 2 metai ir 5 mėnesiai. Teismas skyrė 8 metus ir 3 mėnesius už narkotikų platinimą. Vėliau ją sumažino iki 5 metų. Esu ištekėjusi ir turiu penkis vaikus.

[3] **Laima** – 34 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą. Gyvenau mieste. Esu nuteista už vagystes ir pataisos namuose jau gyvenu 8 mėnesiai. Man liko dar čia būti 1 metai ir 5 mėnesiai. Labai norisi, kad jie kuo greičiau prabėgtų. Čia jau esu ne pirmą kartą, o trečią. Šiaip tai esu ramus žmogus, bet jei neduoda ramybės, įkyriai išsidirbinėja, tai tada aš moku už save pastovėti. Apsileisi vieną kart, tai pajutusios jos „važiuos“ ir „važiuos“ ant tavęs. Esu našlė. Turiu tris vaikus.

[4] **Zina** – 21 metų rusė, katalikė. Esu baigusi 10 klasių. Gyvenau mieste. Už plėšimą esu nuteista 3 metų ir 10 mėnesių laisvės atėmimo bausme. Pataisos namuose jau esu 2 metus. Šioje įstaigoje randuosi pirmą kartą. Šiaip tai manau, kad esu draugiška mergina. Nenoriu nesusipratimų. Stengiuosi likti nuošalėje, jei kas nors negero vyksta. Netekėjusi, vaikų taip pat neturiu.

[5] **Nijolė** – 63 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą. Gyvenau mieste. Esu nuteista 3 metams. Jau čia esu 8 mėnesiai. Pakliuvau čia už narkotinių medžiagų platinimą. Nuteista esu pirmą kartą. Esu draugiškas, nekonfliktiškas žmogus. Iškilusius sunkumus sprendžiu protingai, nesikarščiuodama. Priimu žmogų tokį koks jis yra. Esu ištekėjusi. Turiu penkis vaikus.

[6] **Birutė** – 46 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą. Čia, pataisos namuose, jau esu 1 metai ir 11 mėnesių. Liko dar atbūti 1 metus ir mėnesį. Esu daugiakartė(įkalinta yra nebe pirmą kartą). Visus 4 kartus pakliuvau už narkotinių prekių platinimą arba jų vartojimą. Esu našlė. Turi vieną dukrą.

[7] **Rita** – 43 metų rusė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu buhalterės ir skaičiavimo technikos pažymėjimą. Gyvenau kaime. Esu nuteista už sugyventinio nužudymą. Už šį nusikaltimą man yra skirta 7 metai ir 10 mėnesių. Pataisos namuose jau pralaidau 2 metus ir 1 mėnesį. Čia patenku jau antrą kartą. Esu gavusi raštišką išpėjimą, mat įsivėliau į muštines. Pati irgi esu ne pėsčia. Gyvenimas priverstė išmokti pastovėti už save. Jei kas negerai, aš negaliu nusileisti. Varau iki galo. Nesvarbu kokios bus pasekmės. Esu išsituokusi. Turiu 2 vaikus.

[8] **Karina** – 25 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą. Gyvenau mieste. Į Panevėžio pataisos namus patekau už plėšimą. Man teismas skyrė 4 metus ir 6 mėnesius. Mano tai pirmas nusikaltimas. Netekėjusi, vaikų taip pat neturiu.

[9] **Audra** – 24 metų lietuvė. Esu katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą. Gyvenau mieste. Čia esu jau 2 metai ir 5 mėnesiai. Liko 9 mėnesiai. Čia jau trečią kartą. Pirmą kartą buvau nuteista 5 mėnesiams. Ir pirmą, ir antrą kartą čia patekau už narkotikų platinimą. Esu vieniša mama. Turiu 4 metų dukrytę.

[10] **Valerija** – 33 metų rusė, katalikė. Esu baigusi 9 klases. Gyvenau kaime. Čia esu už plėšimą. Gavau 3 metus ir 3 mėnesius. Čia esu visai neseniai, dar tik 2 mėnesius. Liko dar 3 metai ir 1 mėnuo. Esu labai jautri, jei kas ne taip, tuoj apsiverkiu, niekaip negaliu susivaldyti. Esu netekėjusi. Turėjau vieną vaikelį, bet jis mirė dar būdamas kūdikis.[10]

[11] **Žana** – 33 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi 9 klases. Gyvenau mieste. Nuteista esu jau ketvirtą kartą. Nežinau, kodėl aš vis nusikalstu. Esu čia papuolus už chuliganizmą, narkotikus, vagystes. Dabar aš čia esu už vagystę. Čia jau esu 5 mėnesius, liko dar 2 metai ir 7 mėnesiai. Esu aktyvistė. Visur aš pirma. Žinoma jei man tai patinka. Esu atlapaširdė, visiems stengiuosi padėti, net ir ne draugėms. Esu viena kaip pirštas, artimųjų neturiu.

[12] **Vaida** - 27 metų lietuvė. Esu baigusi 9 klases. Gyvenau kaime. Čia esu už nužudymą. Sunku su tuo susitaikyti, bet taip jau yra. Teismas mane nuteisė 8 metams ir 2 mėnesiams. Čia jau esu 3 metai ir 2 mėnesiai. Žinokit, sunku, tikrai yra sunku, kai tu nužudai žmogų. Esu čia pirmą kartą. Esu vieniša mama, auginau vieną dukrą.

[13] **Zinaida** – 34 metų rusė. Esu tikinti katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu virėjos specialybę. Gyvenau kaime. Čia esu už taip vadinamos naminukės gaminimą ir platinimą. Esu nuteista 3 metams ir 2 mėnesiams. Čia jau esu 1 metai ir 3 mėnesiai. Čia jau esu antrą kartą. Esu labai tylus žmogus. Jei kas čia ne taip verčiau patylėsiu, kad nesibaigtų man blogai. Esu ištekėjusi ir turiu 5 vaikus.

[14] **Sigita** – 20 metų čigonė. Manyčiau, kad esu tikinti ir tikiu Dievą. Tai turbūt esu katalikė. Esu baigusi 9 klases. Gyvenau mieste. Čia esu už vagystę. Čia esu jau trečią kartą. Visus kartus papuoliau už vagystes. Dabar esu nuteista 2 metams ir 4 mėnesiams. Esu labai nepatikli. Vengiu svetimų. Nepasitikiu sekcijos gyventojoms. Mažai su kuo bendrauju. Neturiu noro ir nematau priežastie. Aš į tai, kad jos į mane žiuri kaip į čigonę visai nekreipiu dėmesio. Lai jos žvairuoja, man nuo to neblogiau. Esu ištekėjusi ir turiu 3 vaikus.

[15] **Rima** – 34 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu pardavėjos specialybę. Gyvenau mieste. Esu nuteista pirmą kartą. Teismas man skyrė bausmę 2 metus ir 5 mėnesius. Esu nuteista už chuliganizmą sunkinančio aplinkybėm. Čia jau esu 2 su puse mėnesio. Tikiuos, kad tai pirmas ir paskutinis kartas. Esu uždaras

žmogus. Labai save moku nuraminti. Taip pat nenusileidžiu. Jei kas ne taip visada išrėžiu tiesiai į akis. Gal kartais ir reiktų patylėti, pagalvoju po to kai jau būna per vėlu. Be reikalo nekalbu. Netekėjusi, vaikų taip pat neturiu.

[16] **Ūla** – 28 metų rusė, stačiatikė. Esu baigusi 9 klases. Gyvenau kaime. Vieną kartą taip trūko pinigų, tad ryžaus apvogti butą ir pakliuvau. Gavau 2 metus ir 3 mėnesius. Čia jau esu 3 mėnesiai. Esu netekėjusi. Vaikų taip pat neturiu. Turiu draugą.

[17] **Greta** – 38 metų lietuvė, katalikė. Esu baigusi vidurinę mokyklą ir baigusi profkė. Joje gavau mezgėjos diplomą. Čia esu už vagystes, gavau 2 metus ir 6 mėnesius. Už jas esu jau nebe pirmą kartą nuteist, o su tuo už kurį dabar sėdžiu, tai 4 kartas. Esu išsiskyrusi ir turiu 2 vaikelius.

Į tekstą pakliuvo ne visi respondenčių teiginiai. Visi be išimties pateikti priede Nr.5.

2. 2. 1. EKONOMINIAI VEIKSNIAI

Ekonominiai veiksniai dažniausiai akcentuojami kalbant apie švietimo sistemos ekonominę bazę. Tačiau pokyčiai šiuolaikiniame pasaulyje, kai vis aktualesnė tampa nedarbo problema išryškina ir kitą pusę - užimtumo ir bedarbystės santykis ne tik priklauso nuo šalies ekonominio vystymosi, bet ir tiesiogiai veikia švietimo sistemą (Štuopytė, Ruškus, 2003).

Materialiniai resursai. Išteklių – visa tai kas naudojama žmonių poreikiams tenkinti. Pajamos – atlyginimas, kurį žmogus turi gauti už atliktą darbą (Jakutis, Petraškevičius ir kiti, 2005). Žmonės dirba skatinami įvairių motyvų. Pavyzdžiui: norėdami gauti pajamų, siekdami karjeros, pripažinimo, norėdami bendrauti su kitais žmonėmis. Pajamos darbo rinkoje išreiškiamos darbo užmokesčiu. Gauti pajamų galima dvejopai: už darbą ir už asmeninio turto naudojimą (Martinkus, Žilinskas, 2001).

Išanalizavus interviu duomenis atsiskleidė faktai, kad kai kurių respondenčių pragyvenimo šaltinis buvo jų darbas, kitų – pašalpos, artimųjų parama.

„Dirbau fermoje karvių melžėja. (...)padėdavau vežti šieną, kasti bulves, rauti burokus“. [1]; „Esu dirbusi sekretore – buhalterė“. [2]; [7]; „(...)dirbau siuvelykloje siuvėja“. [3]; „Dirbau darželyje(...)“ [5]; „Esu dirbusi valytoja(...)“ [10]; „(...)dirbti prekybos centruose“. [15].

„Dažniausiai gyvendavom iš pašalpų gaunamų už vaikus“. [1]; [9]; [13]; „Niekur dar nesu dirbusi. Tėvai pilnumoje mane aprūpindavo“. [4]; „Laikiau gyvulius ir iš to ir gyvenau“. [6]; [12]; „Gyvendavom iš sugyventinio algos(...)“. [9]; „(...)sezoninius, pagalbinius darbus“. [1]; [7]; „(...)pardavinėti narkotikus(...)“. [11]; Pragyvendavom iš pinigų(...) už naminukės pardavimą“. [13]; „(...)pavogdavau ir parduodavau(...)“. [14]; „Išsiblaivydavau ir vėl kibdavau į darbą po šiukšlyną“. [17].

Ne visų moterų uždarbiavimas būdavo vienodas. Vienoms jų socialinė padėtis suteikė galimybę gauti darbą, už kurį buvo gaunamas pastovus atlyginimas. Kitoms tekdavo pasitenkinti sezoniniais darbais, gyvulių auginimu. Kai baigdavosi sezoniniai darbai pagrindinės pajamos gaudavosi iš pašalpų mokomų už vaikus. 3 respondentės iš 17 pragyvenimui užsidirbdavo nelegaliu būdu: pardavinėjo narkotikus, naminukės pardavimą, vogdama. Viena nuteistoji laisvėje pragyvenimui užsidirbdavo sąvartyne. Pasak M. Damidavičiaus (2000), nedarbas greta skurdo Lietuvoje tampa aktualiausia ir skaudžiausia socialinės politikos problema. Darbas samdomajam darbuotojui objektyviai yra didžiausia vertybė – svarbiausias, o dažniausiai ir vienintelis pajamų, o kartu ir visų kitų gėrybių įsigijimo šaltinis.

2. 2. 2. KULTŪRINIAI VEIKSNIAI

Kultūrinis aktyvumas – žmogaus bei visuomenės veiklos produktai, kurių funkcionavimas leidžia kurti, panaudoti ir perteikti dvasines vertybes. Paprastam žmogui kultūra, tai tokios sritys kaip literatūra, muzika, kitos meno rūšys (Matulionis, 2001).

Išanalizavus apklausos duomenis, padariau išvadą, kad respondencijų nuomonė į kultūrinio gyvenimo galimybes pasiskirstė į dvi dalis:

1. Noriai dalyvauja renginiuose bei ruošiasi šventėms:

„Įvairūs čia vyksta renginiai, tai ir koncertai, ir parodos, įvairiausios diskusijos. Dažnai į juos nueinu. Dažniausiai patinka koncertai, tai atvykstančių dainininkų iš laisvės ir zonoje sėdinčių merginų surengti. Pakviliojam tada“.[14]; „I parodas nueinu retai, ne bent jose dalyvauja kalinčios moterys“. [6] „Pats išpūdingiausias Arūno Valinsko rengtas renginys čia buvo tai „Mis Nelaisvė“.[11]; „Pataisos namuose veikia klubas“. [3]; „Šventėms ruošiamės. Aš tai tvarkaus, puošiuos sekciją. Pasigaminu ką nors skanaus(...)“.[11]; „Darom draugėms dovanėles“.[7]; [9]; „Darau dovanėles draugėms. Jomis keičiamės kaip ir visi žmonės, tai per Kalėdas. Labai patinka pačių kalinčiųjų surengti koncertai“. [12].

2. Šventes leidžia liūdnei, renginiai nepatinka bei yra neįdomūs:

„Pramogos, tai ne kokios(...)“ [14]; „Parodos rengiamos dažnai, bet man jos nepatinka(...)“ [3]; „Čia šventės yra niūrokos.“[12]; „Šventės taip pat ne kokios. Sutikau čia Kalėdas ir Naujuosius. Labai verkiau(...) Truputį pasipuošėm aplinką, pasidarėm mišrainių.“ [5]; „Pasilinksminimų, tai yra pramogų mažai čia yra. Nebent atvyksta kokia muzikinė grupė. Tada padainuoja kartu su jai, pašoki. Po viso grįžti į sekciją ir vėl viskas sugrįžta į savo vietą. Šventės tai ne kokios. Būna sunku jų sulaukus, liūdna.“ [16].

Įkalinimo įstaigoje apklaustų tiriamųjų duomenys rodo, kad yra pakankama renginių įvairovė. Tačiau, kai kurios moterys tai priima pasyviai, motyvuodamos, kad tai joms neįdomu, jų nedomina. Pasak A. Maslow, šiandieninė kultūra yra pakankamai pliuralistiška, todėl žmogus turi platų pasirinkimo lauką. O vienintelis teisingas pasirinkimo matmuo – tai jo paties pasirinkimo laisvė (Lukšienė, 2000, p.351).

2. 2. 3. PSICHOLOGINIAI VEIKSNIAI

Psichologiniai veiksniai - tai veiksniai susiję su asmenybės savybėmis ir raida (Štuopytė, Ruškus, 2003).

Psichinė sveikata. Žmogaus psichinė ir socialinė gerovė, stimuliuojanti optimalų fizinį, intelektualinį ir emocinį brendimą, netrukdanti kitų žmonių plėtotės. Psichologinę sveikatą daug lemia socialinės ir ekonominės sąlygos (Psichologijos žodynas, 1993).

Išanalizavus respondencijų atsakymus aiškiai matyti, kad iš 17 respondencijų 7 laisvėje buvo priklausomos nuo narkotinių medžiagų. Įkalinimo įstaigoje yra sudarytos visos sąlygos atsikvėpti tos priklausomybės. Reikia tik pačiai nuteistajai to norėti:

„Einu į Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Narkotikai ne išėitis, mados reikalas. Reikia noro, valios ir pastangų. (...)atsikvėpti noriu pati, atsibodo toks gyvenimas“.[2]; „Einu į Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Noriu jų atsikvėpti pati, atsibodo, noriu būti laisva, tikra to žodžio prasme, o gyventi ne mintim iš kur „jų“ gauti“. [3]; „Esu išklausiusi Anoniminių narkomanų kursų(...). Dabar jau mąstau kitaip(...)“.[4]; „Pradėjau lankyti Anoniminių narkomanų kursų. Tikiuos, kad padės“.[5]; „(...)lankau Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Noriu nuo jų

atsiriboti.“[6]; „Einu į Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Dabar jaučiuosi švari(...)“.[8]; „(...)Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Einu dėl savęs, noriu kitokio gyvenimo“.[11].

Taip pat trys respondentės pripažino, kad yra priklausomos nuo alkoholio. Čia nori tos priklausomybės atsisakyti, nori, kad jų gyvenimas pasikeistų.

„Pradėjus lankyti Anoniminių alkoholikų užsiėmimus, jaučiausi tarsi užhipnotizuota. Ši programa, kuri mums čia vedama suteikia vilties, kad gyventi galima ir be alkoholio, kad problemas galima išspręsti ir be jo pagalbos.“[1]; „(...)lankau Anoniminių alkoholikų užsiėmimus. Jie yra naudingi, tikrai padeda“.[7]; „(...)lankau Anoniminių alkoholikų užsiėmimu. Gal čia man pavyks tos ligos atsikratyti“.[16].

Iš 17 respondenčių 5 moterys nėra priklausomos nuo kokios nors priklausomybės: „Neturiu jokios priklausomybės ir ačiū Dievui“.[9]; „Nesu vartojusi narkotikų. Alkoholi tik išgerdavau per šventes“.[10]; „(...)bandžiusi narkotikų(...). Išgeriu, kaip ir visi(...)negaliu atsisakyti tik nuo cigarečių“.[14]; „Nevartuju svaigalų“.[15]; „Neturiu jokios priklausomybės“.[17].

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad respondentės, kurios turi vienokią ar kitokią priklausomybę stengiasi čia jos atsisakyti. Jos mielai naudojasi čia sudaryta joms tokia galimybe.

Anot V. Kanopienės (2004), vienas svarbiausių sveikatos rizikos veiksnių yra žalingi įpročiai. M. Furst (1998) teigia, kad psichotropinės medžiagos sužadina vaizduotę, žmogus mato vizijas, suintensyvėja jo pojūčiai, tačiau vos jos baigia veikti, tenka grįžti į realybę.

Lūkesčiai. Tai ateities vizija, kaip jos mano pakeisti savo gyvenimą laisvėje. Respondenčių požiūris į ateitį yra įvairus. Vienos nori atsikratyti priklausomybės psichotropinėms medžiagoms, laisvėje įsidarbinti, taip pat ir susigrąžinti vaikus.

Gyvenančiųjų įkalinimo įstaigoje lūkesčiai yra labai įvairūs. Vienos respondentės tikisi atsisakyti priklausomybės psichotropinėms medžiagoms:

„(...)tikiuosi visam laikui išsigydyti nuo priklausomybės narkotikams“.[4]; „(...)važiuoti į krikščionių reabilitacinį centrą „Gyvybės versmė“ Kauno rajone“.[6].

Dvi nuteistosios iš 17 teigė, kad atlikusios bausmę nori pradėti mokslus laisvėje, tai Zina (rusė, 21 metų, netekėjusi) ir karina (lietuvė, 25 metų, netekėjusi): „(...)įstoti kur nors toliau mokytis“.[4]; [8].

Išanalizavus duomenis matyti, jog dauguma moterų viliasi laisvėje susirasti darbą, gyvenamą vietą. Kelios respondentės susiradusios darbą tikisi susigrąžinti vaikus. Vienai iš jų vaikų susigrąžinimas yra svarbiausias gyvenimo tikslas:

„(...)svarbiausias tikslas – susigrąžinti vaikus(...)“.[1]; „(...)kad aš gyvensiu kartu su savo dukryte“.[9]; „(...)pasiūmti vaikus(...)“.[17]; „Išėjus iš čia tikiuosi susirasti darbą(...)“.[1];[6]; „(...)tikiuosi pratęsti savo pradėtą ir nenusisekusį verslą(...)“.[2]; „(...)įsidarbinti floryste“.[5]; „(...)gal darbo birža galės ką nors pasiūlyti“.[7]; „(...)įsidarbinti. Tikiuos laisvėje gal dirbti siuvėja(...)“.[8]; „(...)susirasti darbą, gyvenamą vietą(...)“.[17].

Taip pat nuteistosios svajoja sukurti šeimą laisvėje:

„(...)susikurti šeimą, susilaukti vaikų“.[11]; „(...)planuojam susituokti, susilaukti vaikų“.[16].

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad turint lūkesčių respondentės daugiau domisi ugdomąja veikla. Tokios moterys yra imlesnės siūlomoms galimybėms, nes jos yra tarsi raktas į geresnę integraciją visuomenėje išėjus iš čia.

Komunikacija – bendravimas, informacijos tarp žmonių (žmogaus žmogui) perdavimas – specifinė socialinės sąveikos rūšis žmonių pažintinėje, darbinėje veikloje, įgyvendinama visų pirma kalba, rečiau kitomis ženklų sistemomis (Stonkus, 2002).

Išanalizavus interviu atsakymų duomenis, matome, kad daug respondenčių stengiasi palaikyti kuo artimesnius santykius su laisvėje esančiais artimaisiais ir draugais:

„Su vaikais susirašinėju laiškais. (...)laiškus rašo auklėtoja. Vieną kartą jau teko kalbėt su jais telefonu(...)“. [1]; „Su visais bendrauju. Vieni rašo laiškus, kiti atvyksta į pasimatymus. Kai tik gali paskambina arba parašo“. [2]; „Aš susirašinėju tik su draugu“. [3]; „(...)siunčia anūkėlės nuotraukas“. [6]; „Tik su vienu palaikau ryšius, susirašinėjam laiškais. Jis taip pat yra įkalinimo įstaigoje. (...) seserį ir du brolius. (...)santykiai su jais yra nutrūkę. Susirašinėju tik su pataisos namus jau palikusia savo drauge“. [7]; „(...)čia, tarsi vėl atgijo šiltesni santykiai su broliu. Dabar susirašinėju laiškais, skambina jis man(...)“. [8]; „Turiu draugą. (...)susirašinėjam laiškais. Laiškus rašo(...)seserys, tėvai. Taip pat jie ir aplanko“. [16].

Bendravimas įkalinimo įstaigoje labai įvairus. Keletas respondenčių sakė, kad mažai bendrauja tarpusavyje:

„(...)mažai bendraujanti su kitomis, stengiuosi į konfliktus neįsivelti“. [1]; „Su naujokėmis susipažįstu taip pat paprastai, bet draugėm jų nelaikau, nebent kai jau geriau susibendraujam.“ [2]; „Su kai kuriom iš vis nebendrauju, su kitom – tik esant reikalui(...)“. [4]; „Būna ir nesutarimų(...). Prie akių gali paguosti išklausti tave, bet nususukę pasijuoks, pasityčios“. [9]; „(...)sekcijoje, sutariu ne kaip. Jos į mane įtartinai žiūri, greičiausiai, kad aš čigonė.Turiu draugę su kuria laisvėje mes irgi buvom draugės. Gerai, kad aš ne vaikžudė. Jų čia niekas nekenčia, tyčiojasi iš jų, nebendrauja“. [14]; „Su keliom bendrauju atvirai, su dauguma paviršutiniškai“. [5]; „Prieini ir pakalbini, arba prie tavęs prieina. Yra čia labai konfliktiškų žmonių(...) Tokių aš vengiu“. [6]; „Sutariam lyg ir normaliai, bet į gilias draugystes nesiveliau“. [8].

Taip pat buvo respondenčių kurios bendrauja. Akcentavo tai, kad su moteris, kurios kali už vaiko nužudymą niekas nenori bendrauti:

„Esu atlapaširdė visiems stengiuosi padėti, net ir ne draugėms“. [11]; „Nelabai sutariu su savo sekcijos draugėmis. Turiu kelias draugužes, su kuriom dažniausiai ir būnu. Su kalinėmis, kurios sėdi už vaikų žmogžudystes niekas nebendrauja, jos yra smerkiamos ir yra iš jų tyčiojamosi.“ [15]; „Kalbuosi su visom, bet taip nesiperšu jom. Gerai sutariu tik su viena“. [16]; „Susidraugavom. Stengiamės nesusipykti“. [17].

Keturios respondentės teigė, kad jų įkalinimo įstaigoje niekas nelanko:

„Manęs niekas nelanko(...)“. [1]; „Nelanko manęs niekas“. [3]; „O lankyt tai nelanko niekas“. [11]; „Manęs čia niekas nelanko, taip pat niekas ir nerašo“. [17].

Respondenčių atsakymai apie bendravimą buvo įvairūs. Dauguma respondenčių nėra nutraukusios ryšių su savo artimaisiais. Pasak P. Jucevičienės (2001), bendraujant vyksta nuolatinis mokymasis vienam iš kito patirties.

Mokymosi motyvacija. Mokymasis – tikslinga veikla perimant žmonijos sukauptos patirties pagrindus, įvaldant teorinės ir praktinės veiklos mokėjimus, ugdantis įgūdžius. Motyvacija – psichofiziologinis vyksmas, reguliuojantis asmenybės veiklą ir santykius su aplinka motyvų kaitos pagrindu (Stonkus, 2002). Mokymosi motyvacijos klausimai sprendžiami veiklos, veiksmų, elgsenos motyvacijos tyrimų kontekste, nes mokymasis traktuojamas kaip aktyvi ir tikslinga žmogaus veikla (Psichologijos žodynas, 1993). Motyvai apibūdinami kaip skatuliai, lemiantys jų pobūdį ir kryptį (Rupšienė, 2000).

Išanalizavus duomenis sužinojau, kad visos respondentės moterys, nepriklausomai nuo koki turėjo įgijusios išsilavinimą, mokymosi motyvaciją vertina įvairiai. Apie tai kas jas čia skatina mokytis kai kurios respondentės pateikė net po kelis atsakymus. Taigi, mokymosi motyvaciją skatina toks veiksnys, kaip lūkesčiai. Jos tikisi, kad joms čia įgytas išsilavinimas ar profesija padės išėjus į laisvę:

„(...)tikiuosi išmolti ko nors naudingo, kas galėtų ateityje praversti“. [3].“Visas įgytas žinias stengsiuos pritaikyti tolesniame savo gyvenime“. [5]; „(...)pačiai patinka, tikiuos, kad išėjus padės susirasti darą“. [7]; Tikiuos,

kad čia suteikta galimybė padės man laisvėje ko nors pasiekti“.[10]; „Tikiuos, kad jis man padės laisvėje susirasti kokią darbėlį“.[12] „(...)jie turėtų man laisvėje praversti“.[16].

Respondentės taip pat akcentavo, kad mokytis jas skatina noras ko nors išmokti:

„[Užsiėmimus ėjau dėl savęs, juk mokytis niekada nėra vėlu“.[2]; „Mokausi tik dėl savęs. Laisvėje nebuvo man kada.“ [13]; „Mokytis einu dėl savęs. Taip ką nors sužinau ir laikas greičiau prabėga“.[15]; „Mokaus dėl savęs.“[12]; „Einu, kad išgyčiau naujų žinių(...)“. Bus vėliau matyti ar aš jomis pasinaudosiu ar ne“.[9].

Net kelios respondentės savo mokymosi motyvaciją sieja su geru elgesiu, kuris turį įtakos, čia atbuvus metus tikėtis likusio bausmės laiko sutrumpinimo per pus:

„Reikia mokytis, dirbti, kad papultum į lengvą grupę, būtum paskatinta. Į visa tai yra žiūrima, kai nuteistosios kreipiasi dėl jų bylų peržiūrėjimo“.[3]; „(...)jei gerai elgeisi per metus, tai tave perkels į lengvą grupę. Toje grupėje esančios gali tikėtis į likusį bausmės laiko sutrumpinimą per pus. (...)kad surinktų kuo daugiau „ plusų“.[9]; „(...) ir dar dėl to, kad viskas yra užrašoma i tavo bylutę“.[4]; „(...)ir kad daugiau vadinam „plusų“. Man jie pravers kai kreipsiuos į Teismą dėl bausmės laiko sutrumpinimo“.[14].

2 respondentės iš 17 nemano, kad mokymasis čia joms yra naudingas:

„Aš netikiu, kad laisvėje jie man pravers. (...)nesitiki, kad pagal šias specialybes susirasiu darbą“.[4]; „Manau, kad aš esu išmokus tiek kiek man reikia“.[14] „(...)niekur dabar nesimokau(...). Nematau prasmės. Išėjus vėl grįšiu prie seno“.[17].

Taip pat respondentės teigė, kad kai esi užimta greičiau bėga laikas įkalinimo įstaigoje: *„(...)kad laikas greičiau praeina“.[4]; „(...)užsiėmus atrodo laikas greičiau bėga(...)“.[1]; „(...)lankant kursus laikas eina greičiau, esi užsiėmus(...)“.[8]; „(...)jeinu dėl to, kad taip laikas greičiau eina“.[11]; „(...)kad laikas greičiau bėga(...)“.[14].*

Apibendrinant interviu duomenis galima daryti išvadą, kad daugumos respondenčių mokymosi motyvaciją skatina vienokie ar kitokie motyvai. Kai aiškinamės, kodėl žmogus pasielgia vienaip ar kitaip, kas jį paskatino būtent pasirinkti, tokią veiklos strategiją, dėl ko jis tai daro – iš esmės mes gilinamės į asmenybės elgsenos motyvaciją. Kiekvienas žmogaus poelgis motyvuojamas tiek vidiniais (asmenybės dispozicijomis), tiek išoriniais stimulais (stimulais iš aplinkos) veiksniais. Vidiniai ir išoriniai motyvacijos veiksniai glaudžiai siejasi ir vieni kitus veikia (Rupšienė, 2000).

Adaptacija. Pasak L. Leliūgienės (1997), adaptacija – tai „organizmo prisitaikymas“, tai yra jo sandaros ir funkcijų pasikeitimas, pakitus aplinkai.

Daugumai respondenčių buvo sunku prisitaikyti prie įkalinimo įstaigos gyvenimo sąlygų, ypač pirmomis savaitėmis. Teko kreiptis psichologės pagalbos. Moterų teigimu, psichologės pagalba yra labai naudinga, padedanti susitaikyti su esama padėtimi:

„(...)buvo baisu, nejauku, galvojau kas su manim bus, kaip aš visa tai ištersiu, kaip sugebėsiu prie viso tai prisitaikyti. Psichologas(...)man labai padėjo.“ [1]; „Sunku buvo čia prisitaikyti. Buvo šokas. Save labai griaužiau(...). Jei ne vaikai, vyras, taip pat psichologo pagalba, nežinau kaip būtų buvę.“ [5]; „Antras kartas buvo daug sunkesnis. Depresavau. Sulaukiau pagalbos iš kameros draugių ir psichologės.“ [7]; „(...)pirmos mintys buvo – Jėzau ar aš čia ištersiu 4 metus. Padėjo psichologė, kitos moterys. Save raminti stengiausi ir pati(...)“ [8]; „Sunku buvo čia adaptuotis. Vis verkiu ir verkiu. Dar ir dabar lankausi pas psichologę. Niekaip negaliu apsiprasti.“[10].

Dvi respondentės save laiko stipriomis asmenybėmis ir bando adaptacijos problemas spręsti savarankiškai, tai Žana (lietuvė, 33 metų, netekėjusi): *„(...)visur greit pritampu. Psichologo tada man neprireikė(...)“.[11] ir Sigita (čigonė, 20 metų, ištekėjusi): „Prisitaikyti čia nėra jau taip ir sunku. Sunkiausia apsiprasti(...). Moku save nuteikti(...). (...)jaučiuos gerai. Aš net nežinau kaip tai aš įveikiau. Manau, kad esu šiuo klausimu stiprus žmogus.“ [14].*

Viena iš jų į gyvenimą uždaroje patalpoje žiūri ne kaip į atskyrimą nuo visuomenės, o kaip į pilnai aprūpintą gyvenimą būtiniausiomis reikmėmis, tai Greta (lietuvė, 38 metų, išsiskyrusi):

„Patekti man tikrai čia nebuvo sunku ir baisu. Atvirksčiai, laukiau, kol vėl čia pateksiu. Prisitaikyti man taip pat nėra problemų. Kartais net pagalvoju, kad čia daug geriau nei laisvėje. Net nepagalvoju, kad man labai nepasisekė, negrauzčiau savęs, galim sakyti, kad buvau patenkinta, kad esu čia.“ [17].

Keletui moterų pirmosios dienos buvo lengvesnės nei tolesnis būvimas įkalintoms. Tai dažniausia pasireiškė užsisklendimu savyje:

„Atvykusi jaučiausi normaliai, buvau susitaikiusi su mintim, kad čia reiks pabūti nemažai laiko. Prieš atvykstant čia daug verkiau, nervavausi(...). Po kelių dienų pajutau, kad labai sunku, pradėjau užsisklęsti savyje, pradėjau depresuoti. Pagalbos teko kreiptis pas psichologą.“ [4]; „Su psichologu teko bendrauti po mamos mirties. Oi tada buvo sunku, kad aš net nemoku žodžiais nupasakoti“. [11]; „Prisitaikiau gana normaliai. Skaudu buvo, bet ką padarysi. Užsidariau labai savyje. Kelis kartus buvau nuėjus pas psichologę pasikalbėti.“ [16].

Nuteistųjų nerimas, baimė, įtarumas – tai reakcijos į bausmę, į gresiančius pavojus atliekant bausmę. Nerimą didina niūri kalėjimų ir pataisos įstaigų aplinka, grėsmė socialiniam statusui, šeimos iširimui, prestižo visuomenėje praradimui ir iškiliančių apribojimų dėl teistumo baimė (Dermontas, 2004). Kai moterys įveikia adaptacinį slenkstį tarp buvusių ir esamų gyvenimo sąlygų, jos pradeda domėtis teikiamomis galimybėmis, kurios leidžia žmogui tobulėti bei siekti pilnavertės integracijos visuomenėje po bausmės atlikimo.

Gabumai, gebėjimai. Gabumai, sugebėjimai, individualios psichologinės žmogaus savybės lemiančios vienokios ar kitokios jo veiklos sėkmę. Gabumai glaudžiai susiję su asmenybės kryptingumu, pastoviais polinkiais į vienokią ar kitokią veiklą. Individo gabumai atsiskleidžia mokantis veiklos ir nustatomi pagal tai, kaip greitai, lengvai ir tvirtai individas palyginti su kitais tose pačiose sąlygose esančiais žmonėmis išmoka ją atlikti (Psichologijos žodynas, 1993). Didelis dėmesys kreipiamas į bendrųjų gebėjimų ugdymą. Išskiriamos kelios bendrų gebėjimų grupės: tai asmeniniai gebėjimai, socialiniai gebėjimai, komunikaciniai gebėjimai, kritinio mąstymo bei problemų sprendimo gebėjimai, darbiniai ir veiklos gebėjimai (Barčauskienė, Leliūgienė, 2001).

Iš interviu protokolų matyti, kad ne visos respondentės išskyrė savo gabumus bei gebėjimus. Iš 17 respondenčių tik nedidelė dalis sakė, kad turi kokius nors gebėjimus. Jos tuos gebėjimus įvardijo kaip sugebėjimą dainuoti, mokėjimą nerti, siuvinėti, piešti, daryti koliažus:

„Einu ir aš dainuoti“. [3]; „Patinka nerti“. [5]; „(...)atsiranda kokia minutėlė, siuvinėju“. [6]; „(...)darau kokius nors koliažus“. [7]; „Patinka labai siuvinėti kryželiu“. [9]; „(...)piešti, daryti įvairiausių darbus iš popieriaus“. [16].

Iš apklaustų 17 respondenčių atsakymų tik 6 respondentės sakė, kad įkalinimo įstaigoje jos pasijuto daug tvirtesnės asmenybė, įgavo daugiau pasitikėjimo savimi:

„Pabuvus čia 4 mėnesius jaučiuosi sutvirtėjusi, gal net labiau pasitikiu savimi“. [1]; „Gyvenimas privertė išmokti pastovėti už save“. [7]; „(...)jaučiuosi stipri, supratau, kad viską reikia išgyvent natūraliai, nereikia bėgti nuo tave užklupusių problemų, o reikia tik jas spręsti“. [9]; „Praleidus čia nemažai laiko gal labiau pradėjau pasitikėti savimi“. [11]; „(...)tiek laiko pasijauti, kad gali ir tai išverti. (...)laisvėje nebijojusi pasipriešinti sugyventinio smurtui, tai turbūt čia nesėdėčiau“. [12]; „Čia esant paskutinį kartą supratau, kad aš esu tvirtas žmogus. Manau, kad nedaugelis atlaikytų tai, ką atlaikiau aš“. [17].

Apibendrinant respondenčių atsakymus galima pastebėti, kad kelios moterys įgavo didesnę pasitikėjimą savimi. Čia užsiima joms patinkama veikla. Manychiau, kad įkalinimo įstaiga, daug naudos duoda čia kalintiems. Visų pirma joms čia yra sudaryta galimybė pasikeisti, atskleisti savo gabumus.

Saviraiška – vienintelio, nepakartojamo savo vidinio Aš raiška; asmenybės savęs reiškinys veikla (prigimties gebėjimų, gabumų ir patirties realizavimas, poreikių patenkinimas, tikslų pasiekimas), savęs įkūnijimas tos veiklos rezultatuose (Stonkus, 2002).

Iš respondenčių atsakymų matyti, kad dauguma nuteistų moterų patinka lanktis bibliotekoje ir skaityti ten esančius leidinius ir knygas:

„(...)paskaitinėti įvairiausių spaudą“.[1]; „(...)skaitau knygas, gaila, kad ne visada galiu gauti norimų knygų“.[2]; „Patinka paskaitinėti laikraščius, taip pat detektyvines knygas“.[4]; „Knygų skaitymas pagrindinis mano užsiėmimas“.[5]; „Patinka skaityti laikraščius, istorines knygas. Čia labai susidomėjau istorija(...)“.[6]; „Taip pat skaitau istorines knygas“.[7]; „(...)nuo einu į biblioteką paskaitinėti laikraščių. (...)knygas, dažniausiai romanus, poeziją“.[7]; „Patinka skaityti laikraščius, įvairiausias knygas“.[8]; „Dabar skaitau meilės romanus“.[10].

Moterys ne vien tik skaito knygas. Turi ir kitų pomėgių, per kuriuos išreiškia save, tai siuvinėjimas, nėrimas, dainavimas, piešimas, siūvimas, įvairiausi darbai iš popieriaus:

„Kai tik turiu laisvesnio laiko – piešiu“.[1]; „Einu ir aš dainuoti“.[3]; „(...)laiko labai mėgstu daryti įvairiausių darbėlius iš popieriaus. (...)įvairiausi lankstiniai“.[4]; „Patinka nerti(...)“.[5]; „(...)siuvinėti“.[9]; „Taip pat piešiu. Piešiniai skirti man. Rodau juos artimiausiai draugei. Juose atsispindi mano išgyvenimai“.[11]; „Patinka labai siūti. Darbui atiduodu save visą“.[13]; „Man labai patinka piešti, daryti įvairiausių darbus iš popieriaus“.[16].

2 respondentės bando išreikšti save pasidarydamos tatuiruotes įkalinimo įstaigoje:

„(...)esu pasidariusi vieną tatuiruotę“.[4]; „(...)pasidariusi tatuiruotę. (...)gal dabar jau ir gailiuosi, bet jau šaukštai po pietų“.[9].

Panevėžio bendrojo režimo pataisos namuose bausmę atlieka viena kinė. Ji įkalinimo įstaigoje veda užsiėmimus apie Kiniją:

„Sekmadieniais einu į kinų užsiėmimą. Mat pas mus yra viena kinė, kuri pasakoja apie Kiniją. 13 valanda susirenkam ir 1,5 valandos mums duotoje klasėje mes klausomės, geriam arbatą. Čia atsipalaiduoji, pabendrauji su kitom moterim“.[7]; „Sekmadienį einu į kinės užsiėmimus apie Kiniją“.[14].

Sigita (čigonė, 20 metų, ištekėjusi) teigia, kad jai niekas neįdomu, išskyrus kinės užsiėmimus:

„(...)niekas galima sakyti neįdomu. Gyvenu vien pasimatymais. Dažniausiai tai mėgstu pamiegoti. O kuo čia daugiau gali užsiimti. Papplepu su drauge“.[14]. Taip pat jokia veikla nesudomina ir Gretą (lietuvė, 38 metų, išsiskyrusi): „Man neįdomu čia niekas ir nieko čia aš neveikiu, nematau tikslo ir reikalo“.[17].

Viena respondentė savo mėgstamiausiu užsiėmimu laiko kompiuterį, tai Zinaida(rusė,33 metų, ištekėjusi): „(...)yra kompas su kuriuo aš labai mėgstu žaisti. Kai tik jis būna laisvas, tada aš ir atsigauanu. Dažniausiai žaidžiu su kortomis“.[13].

2 respondentėms patinka žiūrėti televizorių, tai Karina (lietuvė, 25 metų, netekėjusi): „(...)žiūrėti televizorių (...)ne daug tenka“.[8] ir Vaida (lietuvė, 27 metų, vieniša mama): „Kai turiu laisvo laiko noriu jį praleisti žiūrėdama televizorių. Kambarėje turiu radiją. Ją dažnai klausausi“.[12].

Išanalizavus respondenčių interviu duomenis pastebėjau, kad dauguma respondenčių minėjo apsilankymą bibliotekoje, kaip svarbiausią veiksnį, kuris leidžia atsiskleisti jų saviraiškai. Manau, kad tai labai geras žingsnis į sėkmingą mokymąsi, jo naudą supratimą.

2. 2. 4. SOCIALINIAI VEIKSNIAI

Socialinė padėtis ir išsilavinimas tėvų šeimoje. S. Šalkauskis bendrojo išsilavinimo koncepcijoje pastebi, kad išsilavinimas – tai harmoningas ir išbaigtas žmogiškosios asmenybės suformavimas, kuris savo turiniu yra universalus, o išvystytų pajėgų atžvilgiu – pilnutinis. (Brunevičiūtė, 2000). Išsilavinimas yra vienas kriterijų, kuris tiesiogiai susijęs ir su žmogaus socialiniu statusu. Šis veiksnys labai svarbus sprendžiant socialiai atskirtų grupių integravimo problemą, keičiant šių žmonių socialinį statusą. Išsilavinimo įgijimo galimybės tampriai siejasi su šeimos struktūra, artimiausia individą palaikančia aplinka, bei jo paties socialiniu aktyvumu (Štuopytė, Ruškus, 2003).

Iš interviu protokolų galima matyti, kad augo pilnoje šeimoje dauguma respondenčių:

„Užaugau su abiem tėveliais“.[2]; „(...)pilnoje ir tvarkingoje šeimoje“ [3]; „Užaugau su tėvais(...)“[4]; „(...)pilnoje šeimoje.“ [7]; „(...)pilnoje ir gausioje šeimoje.“[10]; „(...)normalioje šeimoje“.[13];[14]; „Turiu abu tėvus. Sunku buvo(...)skyrėsi“.[15]; „Vaikystė prabėgo gražioje ir darnioje šeimoje“.[16].

Jos gyvendamos su tėvais įgijo tokius išsilavinimus, tai vidurinį išsilavinimą:

„Esu aš baigusi vidurinę mokyklą penkis kursus Kauno Politechnikos instituto specialybės pramoninė civilinė statyba. Mokslų nebaigiau dėl šeimyninių priežasčių(...)“.[2]; „Esu baigusi vidurinę. Daugiau nespėjau niekur įstoti mokytis(...)“.[4].

Pagrindinį išsilavinimą (anksčiau pagrindinis išsilavinimas buvo suteikiamas baigus 9 klases):

„Esu baigusi tik 10 klasių. Mokytis galėjau, tik problema buvo ta, kad jie mažiausiai rūpėjo“.[3]; „Esu baigusi tik 9 klases. Buvau įstojus į siuvėjų profkė(...)“.[10]; „Laisvėje esu baigusi 9 klases. Daugiau nieko. Kam man to reikia, vis tiek niekur negausiu darbo“.[14]; „Esu baigusi 9 klases. Tėvai net įkalbinėjo, bet aš vis laikiaus savo, kad man nereikia tų mokslų“.[16].

Vidurinį su specialybe išsilavinimą:

„Baigusi esu vidurinę mokyklą. Sąlygų toliau mokytis nebebuvo. Išklausiau kursus ir turiu buhalterės ir skaičiavimo technikos pažymėjimą“.[7]; „Esu baigusi vidurinę mokyklą. Taip pat turiu verpėjos specialybę. Bet iš jos man jokios naudos(...)“.[13]; „(...)esu baigusi vidurinę mokyklą ir įsigijusi pardavėjos specialybę“.[15]

Nepilnoje šeimoje augo 7 respondentės:

„(...)nepilnoje šeimoje. Užaugau tik su mama“.[1]; „(...)nepilnoje šeimoje, tik su mama.“ [5]; „(...)su mama bei močiute. Tėvai išsiskyrė(...)“ [6]; „(...)vien tik su mama. Tėvelis žuvo(...)“ [11]; „Augau su mama ir patėviu. Patėvis dažnai lysdavo prie manęs. (...)tada man buvo 11metų. (...)tai pastebėjo mama ir su juo išsiskyrė(...)“ (...) tylėjau, bijojau patėvio, taip pat ir mamos“.[12]; „(...)buvo puikus iki tol kol man suėjo 12. Mano mama mirė(...)“ Tėtis su tuo negalėjo susitaikyti(...). Pradėjo gert(...). (...)grįžusi iš draugės radau jį negyvą“.[17].

Jos yra įgijusios tokius išsilavinimus:

Nebaigtas pagrindinis išsilavinimas: *„Esu baigus 8 klases. Toliau mokytis nenorėjau, todėl neturiu įgijusi jokios profesijos“.[1].*

Vidurinį su specialybe išsilavinimą: *„Esu baigusi vidurinę mokyklą ir baigusi profkė. (...)mezgėjos diplomą. Kas iš to, kad negavau darbo“.[17].*

Vidurinį išsilavinimą: *„Esu baigusi vidurinę mokyklą“.[5]; Baigiau vidurinę mokyklą. Toliau pati mokytis nebenorėjau (...)“.[6];*

Pagrindinį išsilavinimą:

„Laisvėje buvau baigusi tik 9 klases. Profkėn buvau įstojus, būčiau išsimokslinus į verpėjas. Išmetė(...)“.[11]; „Niekur daugiau nebesimokiau, nes baigusi 9 klases netrukus susilaukiau vaikelio. Nebuvo sąlygų(...)“.[12].

Respondentė Audra (lietuvė, 24 metų, vieniša mama) iki 14 metų augo su tėvu, vėliau vaikų namuose: (...)užaugau nepilnoje šeimoje. Iki 14 metų augau su tėveliu. (...)14 metų patekau į vaikų namus. Ten pabuvau neilgai, tik 2 mėnesius. Mane pasiėmė globėjai. Su jais pragyvenau iki 16 metų. Mirus globėjai vėl patekau į internatą. Jam išbuvau kol suėjo 18 metų“.[9]. Šita respondentė yra įgijusi vidurinį išsilavinimą: „Esu baigusi tik vidurinę mokyklą. Jokios profesijos neturiu. Sąlygų toliau mokytis nebuvo“. [9].

Viena respondentė anksti neteko tėvų ir teigia, kad šis įvykis, apvertė jos gyvenimą aukštyn kojom, tai Karina (lietuvė, 25 metų, netekėjusi): „Anksti netekau tėvų. Nuo 16 metų iki 18 gyvenau katu su broliu. (...)žuvo abu tėvai. (...)ši tragedija ir apvertė mano ramų gyvenimą aukštyn kojom“. [8]. Ji yra įgijusi vidurinį išsilavinimą: „Baigiu vidurinę mokyklą. Profesijos nesu įgijusi jokios. Nebuvo sąlygų mokytis, reikėjo dirbti, kad galėčiau save išlaikyti“. [8]

Išanalizavus tiriamųjų duomenis matyti, kad respondenčių įgytas išsilavinimas laisvėje yra labai įvairus. Todėl įkalinimo įstaigos teikiamomis mokymosi galimybėmis naudojasi dauguma respondenčių. Jos dabar supranta, koks svarbus yra išsilavinimas šiandieninėje visuomenėje. Pasak R. Brunevičiūtės (2000), sąvoka išsilavinimas apibūdina viską, kas apima ir individo rengimosi veiklą, ir jo asmenybės ugdymo rezultata.

Šeima nėra paprasta bendruomenė, ji yra asmenų bendrija, kurią supa giminystės, tarpusavio priklausomybės, atsakomybės ir globos saitai, patvirtinti įstatymine ir socialiai pripažinta tvarka (Miškinis, 2003). Šeima yra daugiau nei vien teisinis, visuomeninis ir ekonominis vienetas – tai meilės ir solidarumo bendruomenė, unikaliai suderinta mokytis ir perduoti kultūrinėms, etinėms, visuomeninėms, dvasinėms bei religinėms vertybėms, kurios yra esminės jos narių ir visuomenės vystymuisi ir gerovei (Matulienė, 1997).

Išanalizavus respondenčių interviu matome, kad 7 respondentės iš 17 yra nesukūrusios šeimų:

„(...)netekėjusi. Vaikų taip pat neturiu“.[4]; [8]; „Esu netekėjusi. Turėjau vieną vaikėlį, bet jis mirė dar būdamas kūdikis“.[10]; „Esu viena kaip pirštas“.[11]; „(...)netekėjusi, vaikų taip pat neturiu“.[15]; „(...)netekėjusi. Vaikų taip pat neturiu. Turiu draugą“.[16].

2 respondentės augina po vieną vaiką vienos: „Neturėdama pilnai 16 metų susilaukiau dukrelės“.[12]; „(...)netekėjusi. Turiu 4 metų dukrytę“.[9];

4 respondentės turi savo šeimas: „(...)ištekejus ir turiu penkis vaikus“.[2]; „Esu ištekėjusi. Turiu penkis vaikus“.[5]; „(...)ištekejusi. Turiu vyrą(...) . Turiu 5“.[13]; „(...)ir vyrą, ir tris vaikus“.[14]

2 yra išsiskyrusios: „(...)esu išsituokusi. Turiu 2 vaikus“.[7]; „(...)išsiskyrusi. Turiu tik du vaikelius (...)“.[17].

3 respondentės yra našlės: „(...)kad esu našlė. Turiu 4 metukų sūnų ir 7 metų dukrą“.[1]; „(...)esu našlė. Turiu tris vaikus“.[3]; „(...) našlė. Turi vieną dukrą(...)“.[6];

2 respondentės iš 17 yra vienišos mamos: tai Vaida (lietuvė, 27 metų, vieniša mama): „Neturėdama pilnai 16 metų susilaukiau dukrelės“.[12] ir Audra (lietuvė, 24 metų, vieniša mama): „(...)netekėjusi. Turiu 4 metų dukrytę“.[9];

Pasak V. Dumbliausko (1999), šeima yra viena iš seniausių visuomenės institucijų, gyvuojanti visose visuomenėse ir įvairiomis formomis. Iš 17 respondenčių yra keturios respondentės iš nuklearinės šeimos. Nepilnas šeimas turi daugiausiai respondenčių, tai 7

respondentės. Kitos apklaustos respondentės yra dar nesukūrusios šeimų. 11 moterų turinčios vaikų yra arba našlės, arba išsituokusios, arba vienišos. Čia moterys praranda savo ryšį su vaikais, joms tai labai sunku iškęsti šį išsiskyrimą.

Socialinė aplinka – aplink žmogų esantis socialinis pasaulis (sociumas); visuomeninės (materialinės ir dvasinės) žmonių gyvenimo, jų vystymosi ir veiklos sąlygos (Leonavičius, 1993).

Respondenčių interviu socialinė aplinka apima aplinką, kurioje jos gyveno iki padarant nusikaltimą.

4 respondentės iš 17 teigia, kad jas supdavo geriantys draugai, kurie paskatino ir jas tapti priklausomom nuo alkoholio:

„(...)beveik visi geria. Gerdavom irgi ne dviese, ateidavo kaimynai“.[1]; „Gėda net sakyti, kad kai užbrisdavom, tai yra užgerdavom, gyvuliai likdavo neprižiūrimi. Nekalbėdavau aš su tais kaimynai. Man atrodė, kad jie nusistatė prieš mane. Nereikėjo man jų. Dažniausiai tai aš girtavau su sugyventiniu. Kitų mums nereikėjo.“[7]; „(...)buvau apsupta netinkamos kompanijos. Ir mano draugai mėgdavo išgerti. Nieko gero nemačiau namuose, tik išgėrinėjimus, konfliktus.“[9]; „Ten aš ir pradėjau gėriau. Kas man beliko. Susipažinau su kaimynai, kurie buvo tokio paties plauko kaip ir aš. Niekas mums nerūpėjo. Norėjau tik nusigerti, išsimiegoti, ir vėl nusigerti. Kai pragėriau viską, „pažystami“ pasiėmė kartu mane dirbti į sąvartyną. Esu jiems dėkinga“.[17]

5 respondentės iš 17 teigia, kad jas supo tie asmenys, kurie vartojo narkotikus. Jų paskatintos ir jos tapo priklausomos nuo jų:

„Per jį susipažinau su drauge, kuri vartojo ir įtraukė mane“.[2]; „(...)buvo išgeriantys ir vartojantys svaigalus. Draugų atsiradavo tik prie dozės, jei jos neturėjai, būdavai nereikalingas. Dažniausiai kaldavom dozę kartu su vyru“.[3]; „Kol galų gale jie mane pastūmėjo pabandyti apsisvaiginti. Na ir man patiko. Pinigų turėjau į valias“.[4]; „(...)trukdė juos mesti, tai artimiausi draugai. Jie vis kartodavo, kad nieko čia blogo. Pardavinėdama juos užsidirbsi, o apsisvaiginusi - atsipalaiduosi“.[5]; „Aplinkiniai mane stengėsi atkalbėti nuo tos mano beprotybės. Kaimynai nesikišo. (...)su jais aš ir nebendravau. (...)aš turiu savo draugus, su kuriais mes dažnai susitikdavom“.[8].

5 respondentės iš 17 nurodė, kad jas supo netinkami draugai, kurie jas ir pastūmėjo nusikalsti:

„(...)susipažinau su netinkama kompanija. Draugai manim naudojosi“.[4]; „Daug ką daro draugų įtaka. Aš tikra to žodžio prasme pasidaviau jų įtakon. Gal pritrūkau valios, o gal nebeturėjau kitos išeities“.[6]; „Susipažinau su buvusiu sugyventoju. Jis buvo ne iš gerųjų. Jis ir pastūmėjo mane šiam nusikaltimui. Kai pakliuvau supratau, kad aš jam nerūpėjau ir niekad nebuvau reikalinga“.[10]; „(...)susiradau naujų draugų, taip pat ir širdies draugą. Padariau dar vieną nusikaltimą. Įkalbėjo draugai, trūko pinigų ir nusikaltimas buvo iš anksto suplanuotas, nepavojingas“.[11]; „Pažinojau kelis draugus kurie tuo verčias. Jiems sekas gerai ir jiems dabar netrūksta nieko. Jie nepapuošė, o aš sėdžiu čia“.[15]; „Ir jis, ir aš vogėm. Daug draugų neturėjau, o tie kurie buvo visi ką nors veikdavo nešvaraus. Mūsų šaika sudarė 5 žmonės. Dabar jos nebėra, iširo“.[16].

Vaida (lietuvė, 27 metų, vieniša mama) teigia, kad jos gyvenimą smarkiai pakeiti skaudus įvykis, tai, kai ją su dukrele ant rankų, paliko jos, vadinamas, draugas. Taip pat ir tai, kad susiradusi kitą vyriškį, taip pat nieko gero nematė: *„Neturėdama pilnai 16 metų susilaukiau dukrelės. Likau kaip ir mama viena. Jis mane paliko, išvyko mokytis į Klaipėdą, o aš likau kaime su vaikeliu ir daugiau su juo nebesimačiau. Būdama 20 metų susipažinau su kitu vyriškiu. Jis mėgdavo išgerti. Dažnai mane mušdavo. Vieną sykį jis būdamas girtas sumušė mane ir prie mano akų pradėjo grabinėti mano dukrą“.[12]*

Tik 2 respondentės iš 17 pasakė, kad jas supo geri kaimynai, tai Rita (lietuvė, 43 metų, išsiskyrusi): *„Gerai, kad gerą kaimynę turėjau, ji pamelždavo karvę, pašerdavo“ [7]* ir Zinaida (rusė, 34 metų, ištekėjusi): *„Aplinkui mus gyvena nuostabūs žmonės. Kas kuo gali, tas taip ir padeda. Ne daug kas supranta, kam mes tiek daug vaikų turime. Aš visiems atsakau, kad tai didžiausias turtas“ [13].*

Socialinė aplinka, tiriamoms moterims, turėjo didelės įtakos tolimesniame jų gyvenime. Jos neatsispyrė vienokiom ar kitokiom pagundoms ir nusikalto. Bet dauguma respondenčių pripažįsta,

kad aplinkiniai yra nekalti, daugiausiai reikėtų kaltinti save dėl padarytų nusikaltimų. Nusikaltusios moterys turėtų permąstyti savo gyvenimą ir stengtis keisti. Pasak V. Barčauskienės, I. Leliūgienės (2001), aptariant socialinės aplinkos sąvoką tenka nagrinėti šeimą, bendraamžių subkultūrą, mikrosociumą, ugdymo institutus, religines organizacijas.

Gyvenamoji aplinka. Pasaulinė gyvenamosios aplinkos sąvoka jungia sukurta, natūralią bei socialinę aplinką. Kertinis šios sąvokos elementas yra kiekvieno žmogaus aprūpinimas jo būtinus poreikius bei galimybes atitinkančia pastoge, suteikiančia jam galimybę gyventi pilnavertį ir prasmingą gyvenimą (Žmogus ir socialinė raida, ir gyvenamoji aplinka. 1996). Rinkos principais tvarkoma žmonių gyvenimo sritis stipriai veikia ir visas kitas žmonių gyvenimo sritis. Todėl gyvenimo aplinka yra labai dinamiška, kintanti savo turiniu, reikalaujanti iš žmogaus nuolatinių pastangų prisitaikyti. Žmogus turi jausti gyvenimo raidos tendencijas (Adamonienė, Daukilas ir kiti, 2001).

Net 10 iš 17 nuteistųjų prieš patenkant į įkalinimo įstaigą gyveno mieste:

„(...)gyvenome mieste gana pasiturinčiai, turėjom savo versliuką“. [2]; „(...)mieste – bendrabučio tipo bute“. [3]; „Gyvenau tėvų bute, žinoma, kad mieste“. [4]; „Gyvenau su vyru savo namuose mieste“. [5]; „Gyvenau mieste(...)“ [6]; [8]; [9]; [11]; [14]; [15].

Viena neturėjo pastovios gyvenamosios vietos, tai Greta (lietuvė, 38 metų, išsiskyrusi):
„(...)neturiu net kur gyventi, esu benamė“. [17].

6 respondentės gyveno kaime:

„Gyvenau su sugyventiniu kaime(...)“. [1]; „Taip tai gyvenau kaime“. [7] „Gyvenau kaime(...)“. [10]; [12]; [13]; „Gyvenau su tėvais nuosavam name mažam kaimelyje“. [16];

Įkalinimo įstaigoje suteiktas gyvenimo sąlygas moterys vertina palankiai:

„Gyvenimas palygint yra čia ne prastas. (...)psichologiniam sektoriui. Maistas taip pat geras. (...)tris kartus. Likusį maistą galima pasiimti su savimi. (...)sąlygos panašios kaip ir namuose: tvarkaisi, prausiesi, skalbiesi, savaitgaliais einam į pirtį praustis“. [1]; „Gyvenam 4. (...)reikia laikytis kai kurių taisyklių(...)“. [2]; „(...)čia ne sanatorija ar atostogos(...)“. Gyvenam 5. (...)psichologiniam sektoriuje. Ir taisyklių nesunku laikytis“. [3]; „Gyvenimo sąlygos čia normalios. (...)yra moterų kurios labai netvarkingos. (...)turiu tualetus. Normaliai duoda maisto. Taip pat savaitgaliais galime eiti į pirtį. (...)slenka lėtai, nėra kas veikti. Gyvenam 15“. [4]; „Turim grafikiuką kas kurią dieną ir ką daro. Gyvenam 4“. [6]; „Tenka ir tvarkytis, plautis kambarius. Sunku buvo priprasti prie vardinės nešiojimo. Gyvenam kambarielyje 11“. [12]; „Gyvenimas čia neprastas, galėtų moterys būti ne kiaulėm. Galėtų suprasti, kad tualetai(...)“. Maistas geras. Taigi, kambarielyje gyvenam 10“. [16] „Gyvenimas man čia – kone papuolimas į rojų. Čia pabuvus visada aš sustorėju, išėjusi vėl atgaunu savo formą. Gyvenam 5“. [17].

Išanalizavus duomenis matyti, kad visos moterys nepriklausomai nuo to, kur jos prieš tai gyveno, dabartinėmis sąlygomis yra patenkintos. Keletas moterų yra pasipiktinę dėl kai kurių kalinčių moterų netvarkingumo, higieniniu atžvilgiu. Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklėse (2003) numatyta užtikrinti, kad nuteistųjų laikymo sąlygos atitiktų žmogiškojo orumo reikalavimus ir priimtus visuomenės gyvenimo standartus. Pasak I. Leliūgienės (1997), kiekvienas žmogus turi būti aprūpintas būtiniausiai poreikiais, suteikiančiais jam galimybę gyventi pilnavertį ir prasmingą gyvenimą.

Socialinis užimtumas yra žmogaus socialinės raidos pagrindas, kuris užtikrina jo pasirinkimo galimybes visose kitose gyvenimo srityse. Žmogaus saugumas prasideda nuo ekonominio saugumo,

o šio pagrindas yra užimtumas ir pakankamos pajamos. Tinkamai pasirinktas užimtumas atveria daug galimybių – padeda žmonėms ne tik ekonominiu, bet ir socialiniu požiūriu (Gruževskis, 2002).

Įkalinimo įstaiga stengiasi sudaryti sąlygas visoms moterims įsidarbinti. Stengiamasi atsižvelgti ir į jų norus bei galimybes. Dauguma respondenčių įkalinimo įstaigoje yra įdarbintos. Jos yra patenkintos, nes už savo darbą gauna atlyginimą. Tik kelios respondentės sulaukia finansinės paramos iš artimųjų. Moterys čia yra įdarbinamos valytojomis:

„Dirbu valytoja ir esu patenkinta.“.[1]; „(...)pasimatymų kambarių valytoja“.[12]; „(...)dirbu valytoja“.[14]. Siuvėjomis dirba:

„(...)dirbu siuvelyje siuvėja“.[4]; „Dirbu siuvelyje siuvėja“.[9]; „(...)siuvelyje pamainos brigadininke“.[11]; „(...)įsidarbinau siuvelyje“.[13];

Kepkykloje: „(...)dirbu kepykloje“.[4]; ūkvedėmis: „Dirbu ūkvede“.[6] „(...)medicininėje dalyje skalbėja“.[7]

Taip pat yra respondenčių, kurios nedirba niekur: Angelė (lietuvė, 45 metų, ištekėjusi): *„Aš čia niekur nedirbu, nes turiu paramą iš sūnaus“.[2], Nijolė (lietuvė, 63 metų, ištekėjusi): „Aš čia niekur nedirbu, tad daug laiko galiu skirti ir įvairiems čia vedamiems kursams“.[5].*

Trys respondentės tikisi čia įsidarbinti: Valerija (rusė, 34 metų, netekėjusi): *„Niekur nedirbu. Tikiuos kur nors dirbti pradėti“.[10], Rima (lietuvė, 34 metų, netekėjusi): „Tikiuos vėliau gal čia kur įsidarbinti“.[15], Ūla (rusė, 28 metų, netekėjusi): „Čia nedirbu niekur, norėčiau įsidarbinti kepykloje“.[16]*

Tik viena respondentė nenori ir nemato tikslo čia kaip nors užsiimti: Greta (lietuvė, 38 metų, išsiskyrusi): *„(...)nieko čia aš neveikiu(...)“.[17].* Visa tai ji motyvuoja, kad laisvėje vėl grįš prie savo ankstesnio gyvenimo būdo, tai yra, vėl bus benamė ir eis dirbti į sąvartyną.

Visa tai apibendrinant dauguma respondenčių nori ir dirba įkalinimo įstaigoje. Kelios tikisi įsidarbinti. Viena respondentė net konkrečiai nurodė kur norėtų įsidarbinti, tai kepykloje. Iš 17 respondenčių tik viena į visą įkalinimo įstaigoje vykdomą veiklą žiūri pasyviai, jai nieko nereikia ir ji nenori čia dirbti.

2. 2. 5. MOKYMOSI VEIKSNIAI

Besimokančios bendruomenės kūrimo išskirtinis dėmesys skiriamas – mokymosi aplinkai (Štuopytė, Ruškus, 2003).

Mokymosi aplinka, formos. Mokymosi aplinka – tai edukacinę vertę turinčios žmonių gyvenimo bei veikos erdvės įgalinančios individo asmeninį tobulėjimą, realizuojama per mokymosi pastangas (Jusevičienė, 2001b). Mokymosi forma - vidinė mokymo vyksmo organizavimo struktūra, priemonė. Pagrindinė mokymo forma yra pamoka (Stonkus, 2002).

Panevėžio bendrojo režimo pataisos namuose moterys gali siekti įgyti pagrindinį, vidurinį išsilavinimą, taip pat ir suteikta čia yra galimybė įgyti specialybę. Moterims reikia tik norėti ir naudotis visomis joms čia suteiktomis mokymosi galimybėmis.

Iš interviu protokolų dauguma moterų teigė, kad čia yra sudarytos kuo palankiausios mokymosi sąlygos:

„(...)sudarytos labai palankios sąlygos siekti kažko, kas padėtų keistis“.[1]; „(...)sudarytos visos sąlygos mokytis“.[2]; „(...)nori gali daug ko išmolti. Sąlygos kuo puikiausios“.[4]; „Gali baigti pagrindinę, vidurinę mokyklą. Įgyti specialybę(...)“.[5]; „Esu jau baigusi beveik visus kursus. Einu pakartotinai į psichologinius kursus, gal ką naujo pasakys. (...)mokausi anglų kalbos“.[6]; „Mokytis gali bet kuri iš mūsų“.[9]; „Jei tik nori gali mokytis ir mokytis, tik kad iš to būtų naudos“.[11]; Čia mums yra sudarytos kuo puikiausios sąlygos mokytis, reikia tik noro ir čia gali daug ko išmolti, o svarbiausia, kad už nieką nereikia mokėti pinigų. Laisvėje beveik už viską jau reikia mokėti“.[13].

Mokosi mokykloje keturios respondentės:

„Šiuo metu pradėjau lankyti 9 klasę(...)“.[1]; „(...)einu į mokyklą. Pradėjau lankyti 10 klasę, nes esu tik baigusi 9 klases“.[10]; „Mokaus dabar 12 klasėje. Sunku.[11]; „Mokausi dabar 12 klasėj. Mokytis sunku. Nieko beveik jau nebeprisimenu, bet juk po truputį tikiuos, kad prisiminsiu.“.[12].

Sigita (čigonė, 20 metų, ištekėjusi), kai kalėjo pirmą kartą čia jau yra baigusi pagrindinę mokyklą: *„Kai kalėjau antrą kartą pabaigiau čia 10 klasę“.[14].*

Iš respondenčių interviu paaiškėjo, kad tik dvi respondentės nesimoko niekur:

„Šiuo metu nelankau nieko.“[2]; „(...)dabar nesimokau(...) . Nematau prasmės. Išėjus vėl grįšiu prie seno. Gal vėlius pasikeis tas mano požiūris(...)“.[17].

Iš respondenčių interviu atsispindėjo jų požiūris į čia dirbančius mokytojus ir profesinio rengimo dėstytojus. Dauguma respondenčių teigė, kad mokytojai yra geri, viską gerai išaiškina, prireikus visada gali kreiptis pagalbos:

„Medžiaga išdėstoma pakankamai aiškiai, mokytojai fainulkos, supranta, kad ne visos gimėm genijais. Nežiūri į mus, kaip į nusikaltėles“.[4]; „Mokytojai kvalifikuoti, viską gerai išaiškina. Aš jais esu patenkinta. Jei nori mokytis, tai ir mokytojai gerai aiškina, jei ne – tai turbūt nenori ko nors išmolti“.[5]; „Mokytojai, kaip ir mokytojai. Jei eini į pamokas, tai ir supranti. Jei nenuėini manau, kad čia tavo problema. Aš tai manau, kad suprantu jų aiškinimą“.[7]; „Viskas išdėstoma aiškiai, suprantamai“.[9] „Mokytojai yra geri. Stengiasi išaiškinti taip, kad mes viską suprustume. Pamokos įdomios. Labiausiai man patinka istorija. Kursus taip pat veda geri mokytojai. Tikisi, kad jie mums bus naudingi“.[11]; Pamokos kaip ir pamokos. Panašios buvo ir laisvėje. Reikia mokytis. Taip pat tenka prie jų pasėdėti savaitgaliais“.[12]; „Mokaus dėl savęs. Tikiuos, kad jis man padės laisvėje susirasti kokį darbėlį. Medžiaga mums čia yra dėstoma suprantamai, aiškiai. Kursai yra įdomūs. Mokytojai viską parodo kaip daryti praktiškai. Jei kas negerai paklausus ir paprašius visada padeda“.[13]; „Kursai yra panašūs kaip ir pamokos laisvėje. Būna, kad vieni užsiėmimai lengvesni, o kiti sunkesni. Pasitempi ir stengiesi“.[15].

N. Longworth (1999), mokymąsi – įvardina kaip procesą, kurio metu žmonės plėtoja ir vysto savo žinias, supratimą, gebėjimus, vertybes, požiūrius ir patirtį.

Kompetencija – funkcinis gebėjimas adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą, turėti jai pakankamai žinių, įgūdžių, energijos. Žmogaus kompetencijos svarba tuo didesnė, kuo reikšmingesnis jo socialinis vaidmuo (Stonkus, 2002). Laužackas teigia, kad kompetencijos sąvoka yra artimesnė veiklos pasaulio aplinkai. Ją vartojame tuomet, kai tenka pabrėžti žmogaus profesines galias praktinėje veikloje (Jucevičienė, 2001b).

Išanalizavus interviu duomenis matyti, kad tik 4 respondentės iš 17 laisvėje buvo įgijusios specialybes: tai Rita (rusė, 43 metų, išsiskyrusi): *„Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu buhalterės ir skaičiavimo technikos pažymėjimą“.[7], Zinaida (rusė, 34 metų, ištekėjusi): „Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu virėjos specialybę“.[13], Rima (lietuvė, 34 metų, netekėjusi): „Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu pardavėjos specialybę“.[15], Greta (lietuvė, 38 metų, išsiskyrusi): „Esu baigusi vidurinę mokyklą ir baigusi profkę. Joje gavau mezgėjos diplomą“.[17]. Nors jos turi profesinį išslavinimą nelieta abejingos ir čia sudarytoms mokymosi galimybėms. Lanko įvairiausių kursus: *„Aš mokausi siuvimo teorijos, anglų kalbos. Esu baigusi**

vytelių pynimo, aplinkotvarkos kursas“. [7]; „(...)einu į kompiuterių ir psichologinius kursus. Esu jau baigęs siuvėjų ir anglų kalbos“. [13]; „(...)lankau šiuo metu anglų kalbos ir psichologinius kursus“. [15]. Tik respondentė Greta pasyviai reaguoja į mokymosi galimybes čia: „(...)dabar nesimokau(...). Nematau prasmės. Išėjus vėl grįšiu prie seno. Gal vėlius pasikeis tas mano požiūris(...)“ [17].

Kitos respondentės nėra įgijusios jokios profesijos, todėl naudojasi teikiamomis mokymosi galimybėmis įkalinimo įstaigoje. Dauguma respondenčių lanko net po keli kursus. Tikisi, kad jais joms pravers laisvėje:

„(...)lankau virėjų kursus. Dar einu į psichologinius kursus(...)“ [1]; „Jau esu baigusi psichologinius kursus. Einu į kompiuterių kursus“. [3]; „Esu jau baigusi floristikos ir psichologijos kursus“. [5]; „(...)mokausi siuvėjos amato ir anglų kalbos“. [6]; „Esu baigusi siuvėjų kursus, dar lankau psichologijos ir kompiuterių“. [8]; „(...)jau baigusi kompiuterių kursus. Baiginėju psichologinius“. [9]; „Pradėjau lankyti siuvėjų kursus ir anglų kalbos“. [10]; „(...)baigusi siuvėjų, kirpėjų, psichologinius, anglų kalbos kursus. Nežinau ar yra iš jų kokia nauda“. [11]; „(...)iškliausiu ir psichologinius kursus. Dabar pradėjau lankyti kompiuterių kursus, taip pat ir anglų kalbos“. [14]; „Aš lankau anglų kalbos užsiėmimus, taip pat vytelių pynimo“. [16].

6 respondentės iš 17 vienu nepabaigusios jau žinojo kuriuos lankys pabaigusios jau pradėtos:

„(...)žadu eiti į anglų kalbos kursus“. [3]; „(...)žadu eit į kompiuterių kursus“. [5]; „Jūs pabaigus eisiu į anglų kalbos užsiėmimus“. [9] Vėliau žadu eiti į virėjų ir kirpėjų kursus(...) bent jau taip galvoju“. [10]; „Dar žadu eiti į kompiuterių kursus“. [11]; „Pabaigusi(...)lankyti kompiuterio kursus“. [16].

Visą gautą informaciją galima apibendrinti, kad įkalinimo įstaigoje efektyviai veikia mokomoji veikla. Dauguma respondenčių lanko kursus. Galima daryti prielaidą, kad čia esančioms moterims svarbu įgyti kokį nors išsilavinimą bei profesiją. Jos tarsi ruošiasi geresniam gyvenimui už įkalinimo įstaigos sienų.

Patirtinis mokymasis. Visos mokymo programos yra veriamos ant ašies, kurią galima vadinti refleksija, analize, sprendimais, išraiška (pateikimu), tuo ką Deividas Kolbas pavadino patirtinio mokymosi ciklu. Anot D. Kolbo, mes labai daug galime pasimokyti iš savo pačių veiklos, nes esame nuolatiniam cikle, kurio etapus labiau ar mažiau sąmoningai pereiname, nes vis tiek laiko aplinkybių spaudžiami esame priversti daryti sprendimus (Juozaitis, 2000).

Respondenčių atsakymuose išvėgiau nusivylimą savo ankstesniu gyvenimu. Nemaža dalis respondenčių jei tik galėtų norėtų pakeisti savo gyvenimą. Joms yra skaudu prisiminti praeitį. Tikis, kad pateikimas čia ir jų praeities patyrimai padės joms pasikeisti:

„Visi mes esame žmonės, galim klysti, taip pat galim ir keistis. (...)pasikeisti ir daugiau čia niekada nebepateiki“. [1]; „(...)ne visi iš savo klaidų mokosi, tikiuos, kad dabar gavau gerą pamoką“. [2]; „Tada dar niekas nerūpėjo, kad dabar grąžintų kas tuos metus atgal, daug ką daryčiau kitaip“. [3]; „Niekam to norėčiau linkėti, tai kažkoks košmaras(...)“. [4]; „(...)nederia taip elgtis, bet jei jau taip atsitiiko tai kiekvienas turi atsakyti už tuos savo poelgius. Aš nesigėdiju, kad esu čia. Aš suprantu(...)kad kalta esu aš pati“. [5]; „Patekusi čia ketvirtą kartą supratau, kad aš tiek daug savo gyvenimo metų praleidau per nieką“. [6]; „(...)suprantu, kad ne degtinėje yra gyvenimas, kad galima ir kitaip gyventi“. [7]; „Galiu drąsiai teigti, kad svaiginimas neišvaduoja nuo problemų, o tik dar labiau įklampina“. [8]; „Yra dėk ko gyventi ir dėl ko stengtis pasikeisti. Laikas labai greitai bėga, jau ir taip daug ką esu pražiopsojusi(...)“. [9]; „Dabar kai pagalvoju, kokia aš buvau kvaila. Galėjau mokytis, dirbti kur nors. Gal būtų kitaip susiklostęs mano gyvenimas. Bet jau šaukštai po pietų“. [10]; „Kaskart kai išeidavau į laisvę, man būdavo gėda(...), kur beeidavau(...)“. (...)kad ant kaktos parašyta, esu teista(...). (...)kad mano praeitis suteiks man jėgų kitaip toliau kabintis į gyvenimą“. [11]; „Jei leistų rinktis, gal daug ką keisčiau kitaip. Nekeisčiau tik tai, kad turiu dukrą“. [12]; „Tiksliau, nebėra laiko jau kvailystėms krėsti. Karti patirtis gal ir gera pamoka. Manau, kad aš pasimokiau“. [15]; „Manau aš iš šios savo klaidos pasimokiau, kad negalima svetimu geru siekti su pelno“. [16].

Tik trys respondentės teigia, kad iš savo patirties nieko nepasimokė, kad jos nekeistų nieko.

Tai Zinaida (rusė, 33 metų, ištekėjusi): „Gaila, kad esu čia. Bet tikrai nieko nekeisčiau. Reikia gi iš ko nors

gyventi. Vėl jei reiktų daryčiau tą patį darbą“.[13], Sigita (čigonė, 20 metų, ištekėjusi): „Net nežinau ar aš iš savo patirties ko nors pasimokiau, gal tik tai, kad reikia būti dar atsargesnei. Tikiuos, kad taip ir bus“.[14] ir Greta (lietuvė, 38 metų, išsiskyrusi): „Niekas manęs nepakeis, nei mano praeities įvykiai, nei dabartis. Praeitis buvo kraupi. Nėra ką mokytis. Pasikeisti gal ir norėčiau vien tik dėl vaikų. Bet tai tik svajonės, kurios sunkiai yra įgyvendinamos“.[17].

Kiekvienas žmogus gali ir turi mokytis iš savo patirties. Tą tikisi daryti ir mano apklaustos respondentės. Jos tikis pasimokyti iš savo praeities klaidų. Tikisi, kad čia įgys išsilavinimą arba profesiją. Respondentės daugiau akcentavo patirtį gyvenimiškoje veikloje. Pasak M. Teresevičienės, D. Oldroyd, G. Gedvilienės (2004), savaiminis patirtinis mokymasis gali būti atsitiktinis, neapgalvotas, tačiau jis gali būti planuojamas, bet nėra pagrindinis tikslas arba kylantis iš gyvenimo patirties, susijęs su gyvenimo rutina žmogui gyvenant, senstant ir mokantis iš savo patirties.

Požiūris į įkalinimo įstaigą. Atliekant tyrimą, interviu pabaigoje, respondenčių buvo paklausta ką jos mano apie įkalinimo įstaigą: ar čia yra tik bausmės atlikimo vieta, ar ir vieta, kur yra sudarytos palankios sąlygos ir galimybės pasikeisti, įgyti išsilavinimą, specialybę, taip pat sėkmingą integraciją išėjus į laisvę.

Respondenčių atsakymai susiskirstė į tris dalis, tai, kad čia tik ne tik bausmės atlikimo vieta, o vieta kuri suteikia galimybes keistis:

„(...)ir vieta kur žmogui yra sudarytos sąlygos keistis, tobulinti save, pradėti gyvenimą iš naujo.“[1]; „(...)suteikta galimybė dar kartą gyvenimą pradėti iš naujo, o ne egzistuoti, tai yra čia nebesugrįžti, žinoma jei pats to norėsi“.[2]; „(...)tai vieta, kuri skatina keistis žmones“.[7]; „(...) yra ir bausmės atlikimo vieta, ir vieta, kuri suteikia galimybes keistis“.[12]; „(...)tai vieta, kuri skatina keistis. (...)daug kas priklauso ir nuo pačio žmogaus, vienus čia pakeičia ir išleidžia visai kitokius žmones, o kitus - padaro galbūt dar agresyvesniu“.[15].

Respondentė Nijolė (lietuvė, 63 metų, ištekėjusi) atsakė, kad čia atlieki ir bausmę, ir mokaisi gyvenimą pradėti iš naujo: „(...)bausmės atlikimo vieta ir vieta, kur gali įgyti naujų žinių“.[5]. Respondentė Zinaida (rusė, 34 metų, ištekėjusi) taip pat mano, kaip ir Nijolė: „(...)pirmiausia čia yra bausmės atlikimo vieta, o antra – čia yra mums sudarytos sąlygos keistis, tik pačiam reikia to norėti“.[13].

Taip pat buvo respondenčių, kurios mano, kad įkalinimo įstaiga yra tik bausmės atlikimo vieta:

„(...)čia ne vieta perauklėti žmones. Tai greičiausiai yra bausmės atlikimo vieta“.[3]; „(...)yra bausmės atlikimo vieta. Nėra jau čia taip blogai, trūksta tik laisvės“.[4]; „Čia yra bausmės atlikimo vieta, o ne perauklėjimo. Aš tai žinau“.[6]; „ (...)„zona“ - tai tikrai na vieta keisti žmones, jiems padėti, tai tik vieta skirta atlikti bausmei. Padėti reikia tada, kai žmogus kreipias pagalbos, kuruos jam reikia būnant laisvėje, o ne būnant čia“.[9]; „ Čia yra tik bausmės atlikimo vieta ir niekas daugiau“.[11]; „Čia yra tik bausmės atlikimo vieta. Manęs ji nei perauklės, nei pakeis“.[14]; „(...)kalėjimas yra bausmės atlikimo vieta, bent jau man, nežinau kaip atrodo kitoms“.[17].

Išanalizavus interviu protokolus matyti, kad kiekviena nuteistoji apie čia sudarytas mokymosi galimybes mano taip, kaip joms yra naudingiau. Vienos akcentuoja mokymosi svarbą, kitos nemato prasmės mokytis, kažko siekti, o svarbiausia keistis. Taigi, iš to galima daryti išvadą, kad gal derėtų mums siekti sudaryti sąlygas moterims laisvėje nenusikalsti. Stengtis, kad jau jos laisvėje būdamos turėtų sąlygas ir galimybes mokytis, gyventų pilnavertį gyvenimą. Įkalinimo įstaiga stengiasi, kad

kuo daugiau patenkančių moterų čia pasikeistų, tai yra labai sunkusi ir atsakingas darbas. Tos pačios veiklos reiktų ir laisvėje. Moterys teigia, kad sunku yra laisvėje, neturi pragyvenimui lėšų, taip pat kur gyventi. Tai kone didžiausios priežastys skatinančios jų nusikalstamumą. Negalima pamiršti ir priklausomybių. Jos taip pat didele dalim prisideda prie įvykdytų nusikaltimų, nes jos „apsvaigusios“ dažniausiai ir nusikalsta.

IŠVADOS

- Materialiniai resursai, yra labai svarbūs respondenčių gyvenime. Pinigų stygius sudaro sąlygas siekti įgyti jų įvairiausiais būdais, vienas iš jų – nusikalstama veikla. Laisvėje įgytas išsilavinimas neatitinka jų dabartinių poreikių. Čia joms sudarytos sąlygos keistis, mokytis.

- Tyrimo rezultatai atskleidė tai, kad šioje įkalinimo įstaigoje kultūrinis gyvenimas suteikia nuteistosioms galimybę pasilinksminti, pabendrauti su įvairiausiais žmonėmis, ateinančiais iš laisvės. Stengiamasi joms sudaryti sąlygas nenutolti nuo gyvenimo, kuris yra už įkalinimo sienų. Nuteistosios turi teisę rinktis: aktyviai ar pasyviai juose dalyvauti.

- Psichologiniai veiksniai labai įtakoja moterų požiūrį į mokymosi galimybes. Nuteistosios stengiasi čia įgyti išsilavinimą ar kokią nors profesiją, atsisakyti priklausomybės narkotikams, alkoholiui, sėkmingai čia adaptuotis. Sėkmingai adaptacijai įtakos turi artimųjų palaikymas, pačios savęs nuteikimas, psichologo pagalba. Mokytis jas skatina noras įgyti išsilavinimą, pasikeisti pačiom. Mokymosi motyvacija taip pat yra siejama ir su geru elgesiu, kuris turi įtakos, čia atbuvus metus tikėtis likusio bausmės laiko sutrumpinimo per pus.

- Tyrimo rezultatai atskleidė, kad gyvenimo sąlygos, išsilavinimas, įgytas gyvenant su tėvais, skatina nuteistų moterų poreikį mokytis. Kurios yra nuteistos pirmą kartą, tikisi daug ko išmokti. Darbo pradžioje buvau išsikėlusį tokią hipotezę: „Tikėtina, kad moterys, kurios yra nuteistos pirmą kartą, daug aktyviau dalyvauja mokymosi veikloje įkalinimo įstaigoje, nei tos, kurios kali nebe pirmą kartą“. Ji atsiskleidė, nes tos kurios kali pirmą kartą daug aktyviau priima teikiamas mokymosi galimybes, nei tos kurios kali pakartotinai.

- Taip pat buvo iškelta ir dar viena hipotezė: „Tikėtina, kad turinčios pozityvią „ateities viziją“ (gyvenimą laisvėje) nuteistosios produktyviau naudojasi įkalinimo įstaigoje teikiamomis mokymosi galimybėmis, nei tos, kurios tokios vizijos neturi“, kuri, atlikus tyrimą, atsiskleidė. Analizuojant tyrimo rezultatus pastebėjau, kad turinčios lūkesčių respondentės daugiau domisi ugdomąja veikla. Tokios moterys yra imlesnės siūlomoms galimybėms, nes jos, yra tarsi raktas į geresnę integraciją visuomenėje, išėjus iš čia.

- Įkalinimo įstaigoje yra suteikta galimybė apmąstyti savo ankstesnį gyvenimą, gal net pasimokyti iš savo klaidų, pasvarstyti kas buvo daroma ne taip. Įvertinti savo įgytą išsilavinimą, kompetenciją, siekti čia tobulinti save mokymosi srityje. Čia sudarytos tokios sąlygos, kurios atitiktų nuteistų moterų galimybes bei poreikius, stengiamasi, kad nuteistosios, išėjusios iš įkalinimo įstaigos, sėkmingai integruotųsi į visuomenę.

DISKUSIJA IR APIBENDRINIMAS

Labai įdomu buvo atlikti šį tyrimą. Teko pabuvoti ir susipažinti su gyvenimu įkalinimo įstaigose. Taip pat ir pabendrauti su nuteistosiomis, kurios yra nuteistos kalėti įkalinimo įstaigoje daugiau nei du metus. Jei dar kas nors nortų toliau tyrinėti nuteistųjų požiūrį į mokymąsi siūlyčiau atlikti kiekybinį tyrimą. Jį atliekant būtų galima sužinoti daugiau nuomonių apie jų požiūrį į mokymąsi, ar nuteistosioms yra jis aktualus. Respondentės, gal ir ne taip atvirai atsiskleisė, bet būtų apklausta daug daugiau nuteistųjų, jų tarpe ir nepilnamečių, ir moterų pareigūnių (dirbusios saugumo srityje, jos gyvena atskirai nuo kitų nuteistųjų). Būtų įdomu pasigilinti ir į motyvus, kurie paskatino jas nusikalsti.

Pabuvojus šioje įstaigoje, susidariau tokį jos vaizdinį, kad čia visapusiškai stengiamasi padėti moterims, kurios atlieka čia bausmę. Atvykus nuteistajai į įkalinimo įstaigą inspektorė supažindina su taisyklėmis. Taip pat būrio viršininkė stengiasi pasiūlyti ir sudominti kokias nors mokymosi veiklas. Suteikiama informacija kokius profesinius kursus yra rengiami įkalinimo įstaigoje, mokykloje. Įkalinimo įstaiga nuteistoms moterims sudaro labai palankias sąlygas mokytis. Čia siūlomos galimybės patenkinti visus jų poreikius. Nuteistosios gali mokytis ir mokykloje (įgyti pagrindinį, vidurinį išsilavinimą), ir lankyti įvairius profesinius rengimo kursus. Stengiamasi, kad nuteistoji būtų supažindinta mokymosi turini bei galimybėmis. Mokymosi turinys nesiskiria nuo mokymosi sąlygų laisvėje. Pabaigus pagrindinę ar vidurinę mokyklą išduodamas jos baigimo diplomą. Išklausus kursus išduodamas jų baigimo pažymėjimas. Juose nėra nurodyta, kad jie yra įgyti įkalinimo įstaigoje. Bent, jau man atrodo, kad tai labai gerai, nes tai tarsi paskatinimas siekti įgyti vienokį ar kitokį išsilavinimą.

Moterys labai džiaugiasi, kad čia yra sudarytos galimybės mokytis, taip pat ir dirbti. Nuteistas moteris mokytis skatina noras įgyti išsilavinimą, kurio įgijimui, būnant laisvėje, joms nebuvo sąlygų. Taip pat skatina ir norėjimas pasikeisti pačioms, pakeisti savo gyvenimą. Moterims tereikia tik naudotis čia sudarytomis galimybėmis. O tai tik priklauso nuo pačios nuteistosios, ar ji visu tuo pasinaudos. Žinoma, kad moterys, kurios nemato prasmės mokytis, lieka abejingos viskam. Ši įstaiga visokeriopai stengiasi padėti nuteistai moteriai.

Pasak M. Foucault (1998), sankcijos ir bausmės neretai suvokiamos kaip veiksminga priemonė nusikaltimo motyvacijai silpninti ir gero elgesio motyvacijai skatinti. Atlikusi savo tyrimą galiu paprieštarauti. Įkalinimo įstaigą negalima laikyti vieta, kuri stabdo nusikaltimus darančius asmenis. Čia stengiamasi jiems padėti keistis, sudaromos yra palankios sąlygos įgyti išsilavinimą, profesiją. Problema yra ta, kad nuteistosios nemato ateityje galimybės įgytomis mokymosi žiniomis sėkmingai pasinaudoti ir sėkmingai integruotis į visuomenę. Viena respondentė, kuri kali jau nebe pirmą kartą teigė, kad čia įgytos profesijos jai nepalengvino gyvenimo išėjus iš čia, nepagelbėjo

susirasti darbą. Reikia siekti sudaryti palankias sąlygas keistis įkalinimo įstaigoje, bet reikia sudaryti tokias pat sąlygas ir laisvėje, kurios sulaikytų jas nuo nusikaltimo.

Pasak J. Ruškaus (2002), bausmė ir ugdymas yra dvi viena kitai prieštaraujančios paradigmos. Problema yra ta, kad bausmės ir ugdymo pradai savo esme yra labai skirtingi, nesuderinami, vienas kitą paneigiantys dalykai. Šiam pasisakymui aš galiu pritarti, nes kalinčios moterys akcentavo tai, kad jei jos nebūtų padariusios nusikaltimų ir patekusios čia vargu ar galėtų mokytis. Visų pirma reikia stengtis visiems visuomenės nariams užtikrinti minimalią finansinę paramą, kuri padėtų žmogui gyventi, kad nekiltu mintis nelegaliais būdais užsidirbti pinigų.

Suaugusiųjų mokymosi galimybės yra aktyviai gvildenamos. Akcentuojama tai, kad žmogui niekada nėra vėlu mokytis. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad suaugusieji daug aktyviau ir pozityviau žiūri į mokymosi galimybių suteikimą bei naudingumą, nei tie kuriems mokslas yra privalomas (pagrindinė mokykla). Be vidinio poreikio mokytis neįmanoma nuolatinio mokymosi sistema, nes tokiu atveju žmogus bus verčiamas autoritariškai mokytis, toks mokymasis būtų beprasmiškas. Mokymasis visą gyvenimą liečia kiekvieno žmogaus ateitį. Žmogaus mokymuisi reikia tinkamų vidinių ir išorinių sąlygų. Mokymosi gebėjimams skatinti bei plėsti reikalingos tam tikros sąlygos: atitinkama mokymosi aplinka, motyvacija, savęs vertinimas, pasitikėjimas savimi bei teigiama nuostata mokymosi atžvilgiu.

Vykdam Lietuvoje teisinę reformą, keičiama ir penitencinė sistema. Laisvės atėmimo vietose siekiama sudaryti tokias nuteistųjų laikymo sąlygas, kurios iki minimumo sumažintų neigiamas izoliacijos pasekmes, kuriami nauji įstatymai, rengiamos socialinio pobūdžio programos, diegiamos naujovės, kuriomis norima tinkamai organizuoti kalinamųjų socialinę apsaugą.

Suaugusieji turi motyvą mokytis tada, kai jie jaučia interesą ir poreikį, kurį mokymasis gali patenkinti. Pokalbių metu, dauguma moterų teigė, kad čia yra sudarytos kuo palankiausios mokymosi sąlygos. Mokosi mokykloje keturios respondentės, kitos lanko kursus. Džiaugėsi, kad mokytojai į jas žiūri ne kaip į nusikaltėles, o kaip į žmones, kuriuos reikia suprasti, suteikti jiems dar vieną šansą. Jos tarsi ruošiasi geresniam gyvenimui už įkalinimo įstaigos sienų. Respondenčių požiūris į ateitį yra įvairus. Vienos nori atsikratyti priklausomybės psichotropinėms medžiagoms, laisvėje įsidarbinti, taip pat ir susigrąžinti vaikus. Respondentės, kurios turi ateities lūkesčių daugiau domisi ugdomąja veikla. Tokios moterys yra imlesnės siūlomoms galimybėms, nes jos yra tarsi raktas į geresnę integraciją visuomenėje išėjus iš čia. Norint turėti dar stipresnį ryšį su išoriniu pasauliu jos stengiasi palaikyti kuo artimesnius santykius su laisvėje esančiais artimaisiais ir draugais.

Dauguma apklaustųjų respondenčių užaugo pilnoje šeimoje. Mokytis jos galėjo, bet trūko tada joms noro, nematė prasmės. Rūpėjo pasilinksminti su draugais.

Laisvėje respondentės dirbo įvairiausius darbus. Vienoms jų socialinė padėtis suteikė galimybę gauti darbą, už kurį buvo gaunamas pastovus atlyginimas. Kitoms tekdavo pasitenkinti sezoniniais darbais, gyvulių auginimu. Kai baigdavosi sezoniniai darbai pagrindinės pajamos gaudavosi iš pašalpų mokomų už vaikus. 3 respondentės užsidirbdavo nelegaliu būdu: pardavinėjo narkotikus, „naminukę“ ar vogdama. Viena nuteistoji laisvėje pragyvenimui užsidirbdavo sąvartyne.

Nuteistos moterys nepriklausomai nuo koki turėjo įgijusios išsilavinimą mokymosi motyvaciją vertina įvairiai. Apie tai kas jas čia skatina mokytis, kai kurios respondentės pateikė net po kelis atsakymus. Taigi, mokymosi motyvaciją skatina toks veiksnys, kaip lūkesčiai. Jos tikisi, kad joms čia įgytas išsilavinimas ar profesija padės išėjus į laisvę. Kelios respondentės savo mokymosi motyvaciją sieja su geru elgesiu, kuris turį įtakos, čia atbuvus metus tikėtis likusio bausmės laiko sutrumpinimo per pus. Buvo teigiama, kad kai esi užimta greičiau bėga laikas įkalinimo įstaigoje.

Ne viso moterys įkalinimo įstaigą laiko bausmės atlikimo vieta. Jos motyvuoja tai, kad čia patekimas tarsi skatina tave pasikeisti iš „pagrindų“. Buvo ir tokių respondenčių, kurios netiki, kad joms čia suteiktos galimybės padės laisvėje, jos teigia, kad čia atlieka tik bausmę. Keistas joms nereikia, jos nemato tam prasmės. Viena repondentė net teigė, kad vėl sugrįš prie savo ankstesnio gyvenimo – tai prie „rausimosi po sąvartyną“. Jie teigė, kad tai jos darbas.

Respondenčių atsakymuose išvelgiau nusivylimą savo ankstesniu gyvenimu. Nemaža dalis respondenčių, jei tik galėtų, norėtų pakeisti savo gyvenimą. Joms yra skaudu prisiminti praeitį. Tikis, kad patekimas čia ir jų praeities patyrimai padės joms pasikeisti. Kiekvienas žmogus gali ir turi mokytis iš savo patirties. Tą tikisi daryti ir mano apklaustos respondentės. Jos tikis pasimokyti iš savo praeitie klaidų. Tikisi, kad čia įgys išsilavinimą arba profesiją. Respondentės daugiau akcentavo patirtį gyvenimiškoje veikloje. Taip pat dauguma respondenčių pripažino, kad turi priklausomybę psichotropinėms medžiagoms. Teigė, kad tai priežastis, kuri paskatino nusikalsti. Sakė, kad jas „vartoti“ paskatino netinkami draugai. Socialinė aplinka tiriamoms moterims turėjo didelės įtakos tolimesniame jų gyvenime. Dauguma respondenčių pripažįsta, kad aplinkiniai yra nekalti, daugiausiai reikėtų kaltinti save dėl padarytų nusikaltimų. Nusikaltusios moterys turėtų permąstyti savo gyvenimą ir stengtis keisti. Čia jos nori atsisakyti, nori tapti žmonėmis, kurie neturi jokios priklausomybės.

Dauguma moterų atlikusios bausmę viliasi laisvėje susirasti darbą, gyvenamą vietą. Kelios, susiradusios darbą tikisi susigražinti vaikus. Vienai iš jų vaikų susigražinimas yra svarbiausias gyvenimo tikslas.

Daugumai respondenčių buvo sunku prisitaikyti prie įkalinimo įstaigos gyvenimo sąlygų, ypač pirmomis savaitėmis. Teko kreiptis psichologės pagalbos. Moterų teigimu, psichologės

pagalba yra labai naudinga, padedanti susitaikyti su esama padėtimi. Viena iš jų į gyvenimą uždaroje patalpoje žiūri ne kaip į atskyrimą nuo visuomenės, o kaip į pilnai aprūpintą gyvenimą būtiniausiomis reikmėmis.

Įkalinimo įstaigoje suteiktas gyvenimo sąlygas moterys vertina palankiai. Išanalizavus duomenis matyti, kad visos moterys nepriklausomai nuo to, kur jos prieš tai gyveno, dabartinėmis sąlygomis yra patenkintos. Keletas moterų yra pasipiktinę dėl kai kurių kalinčių moterų netvarkingumo higieniniu atžvilgiu. Čia stengiamasi sudaryti sąlygas visoms moterims įsidarbinti. Bandoma atsižvelgti ir į jų norus bei galimybes. Dauguma respondenčių įkalinimo įstaigoje yra įdarbintos. Jos yra patenkintos, nes už savo darbą gauna atlyginimą, nes tik kelios respondentės sulaukia finansinės paramos iš artimųjų. Moterys čia yra įdarbinamos valytojomis, siuvėjomis, kepėjomis, ūkvedėmis, skalbėjomis.

Apie kultūrinį gyvenimą vienos teigė, kad čia vykstančiuose renginiuose dalyvauja noriai, kito – ne, motyvuodamos, kad neįdomu. Daugumai respondenčių patinka lankytis įvairiuose koncertiniuose renginiuose, ypač tuose, kur dalyvauja pačios nuteistosios. Vienoms čia sutikti šventas sekasi linksmai, kitoms – liūdnai. Jos verkia, galvoja apie savo šeimą, vaikus, artimuosius.

Moterys, kurioms teismas skyrė bausmę ilgiau nei du metus, mano, kad per šį savo kalėjimo laiką galės daug ko išmokti, nereikia niekur skubėti. Pirmą kartą nuteistos aktyviau dalyvauja mokymosi veikloje.

Kalbant apie humaniškumą, mūsų visuomenei reikėtų atsisakyti nuostatos, jog bausmė žmogui – visam gyvenimui. Dėl tokio žmonių požiūrio sąlygos įkalinimo įstaigose pasirodo daug lengvesnės nei grįžus į laisvę.

REKOMENDACIJOS DARBUOTOJAMS, KURIE RŪPINASI NUTEISTŲJŲ MOKYMUSI ĮKALINIMO ĮSTAIGOJE

1. Įkalinimo įstaigoje nedirba socialinis darbuotojas. Manychiau, kad šiai įstaigai jis yra būtinas. Jis galėtų palaikyti daug artimesniu ryšius su nuteistosioms nei būrio viršininkės ar prižiūrėtojos. Socialinis darbuotojas galėtų dirbti kiekvienoje sekcijoje.

2. Reiktų suderinti tinkamiau laiką tarp darbo ir mokymosi valandų. Dauguma respondenčių teigia, kad po darbo nespėja į pamokas ar į užsiėmimus. Po darbo norėtų truputį ir atsikvėpti, ir pavalgyti.

3. Įkalinimo įstaigoje, manychiau, turėtų dirbti ne vienas psichologas. Jis yra labai naudingas. Patekus į įkalinimo įstaigą moterys susiduria su įvairiausiomis adaptacijos problemomis. Psichologas ne tiesiogiai yra susijęs ir su požiūriu į mokymąsi. Jo nuomonė yra labai paisoma nuteistųjų tarpe.

4. Derėtų pasvarstyti apie galimybę, kuri suteiktų nuteistoms moterims, kurios yra nuteistos daugiau nei 2 metus, siekti aukštojo mokslo. Tūrėtų norinčių atsirasti. Išėjus iš įkalinimo įstaigos ir nebaigus aukštosios mokyklos, įkalinimo įstaigos vadovas galėtų susisiekti su tą įstaiga ir informuoti, kad jų studentė yra išėjusi į laisvę ir ji pageidauja mokslus tęsti jau mokymo įstaigoje.

5. Reiktų siekti nuteistasias mokyti tokių profesijų, kurios suteiktų galimybę įsidarbinti. Taip pat reiktų keisti ir darbdavių požiūrį į asmenį, grįžusį iš įkalinimo įstaigos.

6. Pačioje įkalinimo įstaigoje reiktų sudaryti sąlygas moterims, kurios laiko egzaminus, ne tik atleisti nuo darbo, bet ir už šias dienas mokėti atlyginimą. Tai tarsi būtų paskatinimas tolimesniam mokymuisi.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Adamonienė, R., Daukilas, S., Krikščiūnas, B., Maknienė, I., Palujanskienė, A. (2001). Profesinio ugdymo pagrindai. Vilnius.
2. Andragogas – praktikas. Savarankiško mokymosi gidas.(2003) Vilnius: Interse.
3. Aperavičienė, G. (2003). Panevėžio organizacijų pagalba nuteistosioms. Švietimas ir socialinė atskirtis. Suaugusių švietimo savaitės patirtis. INTER NOS, p. 52 – 55.
4. Babachinaitė, G. (2000). Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas. Teisinės valstybės link. Jurisprudencija. Mokslo darbai, T.15 (7) . Vilnius, p. 128 – 135.
5. Barčauskienė, V., Leliūgienė, I. (2001). Sociokultūrinis darbas bendruomenėje. Užsienio šalių patirtis. Monografija. Kaunas: Technologija.
6. Beresnevičienė, D. (2000). Suaugusiųjų mokymo ir mokymosi prasminiai akcentai. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai. VDU, p. 32 – 36.
7. Blaževičius, J., Dermontas, J., Stalioraitis, P., Usik, D. (2004). Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė. Vadovėlis. Vilnius.
8. Brunevičiūtė, R. (2000). Ugdymas ir švietimas, išsilavinimas, išsimokslinimas: sąvokų santykis ir sampratų raida. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas. 2 (35), p. 5 – 8.
9. Costantino, R. D., & Greene, J. C. (2003). Reflections on the use of narrative in evaluation. American Journal of Evaluation, 24(1), p. 24 -26.
10. Damidavičius, M. (2000). Aktyvi darbo rinkos politika ir metodas Lietuvoje. Tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija.
11. Daukilas, S., Savilionis, A. (2003). Nuotolinis mokymas (prasmė, esmė, profesinio ugdymo turinio kontekste). Akademija.
12. Degutis, M. (1999). Socialinių tyrimų metodologija. Kaunas.
13. Dermontas, J. (2004). Nuteistųjų socialinė rehabilitacija. Lietuvos teisės universitetas. Jurisprudencija. Mokslo darbai. 51(43). Vilnius, p. 108 – 122.
14. Dumbliauskas, V. (1999). Sociologija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
15. Foucault, M. (1998). Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Vilnius: Baltos lankos.
16. Furst, M. (1998) Psichologija. Vilnius: Lumen leid.
17. Gruževskis, B. (2002). Žmogaus socialinė raida. Užimtumas. Justitia. Vilnius, p. 23 – 27.
18. Ivaškevičius, A. (2003m. rugsėjo 6d). Studijos už gročių. Kauno diena. Nr. 208(17060), p.6.
19. Jakutonienė, V. (2004, birželio 11 d.). Galimybę suteikė nelaisvė. Dialogas. Nr.24(617), p.16.
20. Jakutis, A., Petraškevičius, V., Stepanovas, A., Šečkutė, L., Zaicev, S. (2005). Ekonomikos teorija. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.

21. Jucevičienė, P. (2001b). Besimokančio miesto metmenys. 2 d. Besimokantys miestai, miesteliai, regionai- mokymosi per visą gyvenimą įgyvendinimas. Projekto ataskaita. Kaunas: KTU, p. 10 – 22
22. Juozaitis, A. M. (2000). Besimokantys suaugusieji. Pasvarstymai prieš einant į suaugusiųjų auditoriją. Pirmasis sąsiuvinis. Suaugusiųjų mokymosi pagrindai. Vilnius: Žygimantų spaustuvė.
23. Luobikienė, I. (2002). Socialinių tyrimų metodika. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija.
24. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodas (edukologija ir kiti socialiniai mokslai). Vadovėlis. 2 – as pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas: Iudex.
25. Kanopienė, V. (2004). Lietuvos benamiai: elgsena ir nuostatos. Socialinis darbas Nr. 3(1), p. 47 – 71.
26. Kanados ir Lietuvos pataisos projekto informacinis leidinys (2000). Panevėžio moterų pataisos darbų kolonija. Specifika, veiklos analizė, vertinimas bei perspektyva. Nr. 7 – 8 Vilnius.
27. Karklelienė, E. (2004, gruodžio 6d.). Kalėjimų ypatumai. Šiaulių kraštas, p. 1 – 3.
28. Laurinavičiūtė, J. (2000) Suaugusiųjų mokymo ir mokymosi prasminiai akcentai. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai. VDU, p. 49 - 51.
29. Laurutis, J., Gumuliauskienė, A., Šaparnytė, E. (2003). Informacinių ir komunikacinių technologijų integravimo švietimo sistemoje tendencijos nuolatinio mokymosi kontekste. Pedagogika 69, p. 112 – 121.
30. Leonavičius, J. (1993). Sociologijos žodynas. Vilnius: ACADEMIA
31. Leliūgienė, I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas: Tachnologija.
32. Linkaitytė, G., Širvaitytė, V. (2000). Nuolatinio mokymosi gebėjimai ir juos veikiančios sąlygos. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai. VDU, p. 52 – 57.
33. Lukšienė, M. (2000). Jungtys. Vilnius: Alma Littera
34. Luobikienė, I. (2002). Socialinių tyrimų metodika. Mokomoji knyga. Kaunas: Technologija.
35. Leland, Rhonda, (2003). Nov/dec. Off/Our Backs, Vol. 33 issue 11/12, p. 48 – 50.
36. Longworth, N. (1999). Making Lifelong Learning Work: Learning Cities for a Learning Century, Kogan page, London.
37. Martinkus, B., Žilinskas V. (2001). Ekonomikos pagrindai. Kaunas: Technologija.
38. Matulienė, G. (1997). Šeimos psichologija. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
39. Matulionis, A.V. (2001). Sociologija. Vilnius: HOMO LIBER.
40. Miškinienė, B. (2002). Leonardo da Vinči programos Lietuvoje projektų įvertinimas mokymosi visą gyvenimą memorandumo kontekste. Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos. Vilnius, Nr.5, p. 88 – 93.
41. Mockutė, A. (2005, kovo 18). Pamokos ir kaliniams. Šiaulių kraštas, p. 5.
42. Miškinis, K. (2003). Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: Aušra.
43. Mokymosi visą gyvenimą koncepcija, (2001). Vilnius.

44. Nelson, A. (1998). *Storytelling for prevention*. Evergreen, Co: The Wheel Council.
45. Paužaitė, J. (1999). Lietuva ir Kanada bendradarbiauja kuriant modernią pataisos sistemą Lietuvoje. *Justitia*. Nr.1, p. 27 – 28.
46. Pabrėža, J. Ališauskienė R., (2003). Darbingo amžiaus asmenų pasirengimo tęsti mokymąsi kognityvinis ir emocinis aspektai. *Pedagogika* 69, p. 147 – 153.
47. Piliponytė, J. (2000). Resocializacijos galimybės Lietuvos įkalinimo įstaigose. *Sociologija*. Mintis ir veiksmas. Kaunas. Nr. 1 – 2 (8), p. 98 – 114.
48. Prunskus, V. (2004). *Sociologija. Teorija ir praktika*. Mokomasis leidinys. Vilnius
49. *Psichologijos žodynas*, (1993). Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla
50. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Šiauliai: ŠU leidykla.
51. Rupšienė, L. (2000). *Nenoras mokytis – socialinis pedagoginis reiškinys*. Monografija. Klaipėdos universitetas.
52. Rego, S., Miguel, A., Moledo, L., Del Mar, M. (2003). *European Journal of Education* , Mar. Vol. 38 issue 1, p. 117 – 130.
53. Stonkus, S. (2002). *Sporto terminų žodynas*. Kaunas, LKKA
54. Štuopytė, E., Ruškus, J., (2003). Piliečių dalyvavimo žinių ir besimokančio miesto kūrime aktyvinimas plėtojant jų novacinę kultūrą. Tarpinė ataskaita. Neįgaliųjų ir marginalinių grupių įsijungimo į besimokančio miesto vystymą veiksmų tyrimas. Kaunas, KTU, 37 – 45.
55. Švedas, G. (2003). *Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir vykdymo aspektai*. Teisinės informacijos centras. Vilnius
56. Taljūnaitė, M. (2000). Socialinės atskirties grupės kuriant gerovės valstybę. Teisinės valstybės link. *Jurisprudencija*. Mokslo darbai. 15 (7) tomas. Vilnius, p. 79 – 89.
57. Taljūnaitė, M. (2004). Pilietybė ir socialinė atkirtis šiuolaikinėje Europoje. *Filosofija*. Sociologija. Nr.4. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos leidykla, p. 46 – 49.
58. Targamadžė, A., Normantas, E., Rutkauskienė, D., Vidžiūnas, A. (1999). *Naujos distancinio švietimo galimybės*. Vilnius.
59. *Teisė* (2001). Mokslo darbai. T.41. Vilnius.
60. Teisingumo ministro 2003 liepos 2 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl Pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*. Nr. 76 – 3498.
61. Teresevičienė, M., Oldroyd, D., Gedvilienė, G. (2004). *Suaugusiųjų mokymasis*. Andragogikos didaktikos pagrindai. Vadovėlis. VDU.
62. Tidikis, R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas.
63. Valentavičienė, A. (2004, lapkričio 11). *Seminare mokytasi tolerancijos nuteistiesiems*. *Sekundė*. Nr. 264, p. 6.

64. Warner, S. L. (2004). *Feminist Studies*, Summer Vol. 30 issue 2, p. 483 – 510.
65. Žemaitytė, I. (2000). Asmenybės lavinimasis nuolatinio mokymosi kontekste. Suaugusiųjų švietimas dabarčiai ir ateičiai. VDU, p. 46 – 53.
66. Žmogus ir socialinė raida, ir gyvenamoji aplinka (1996). Jungtinių Tautų Vystymosi programa. Vilnius, p. 9 – 14.
67. [http://www.sociumas.lt/Lit/nr 13/bausmė](http://www.sociumas.lt/Lit/nr_13/bausme)
68. www.prison.lt
69. Страус, А., Корбин, Д. (2001). Основы качественного исследования. Москва: УРСС

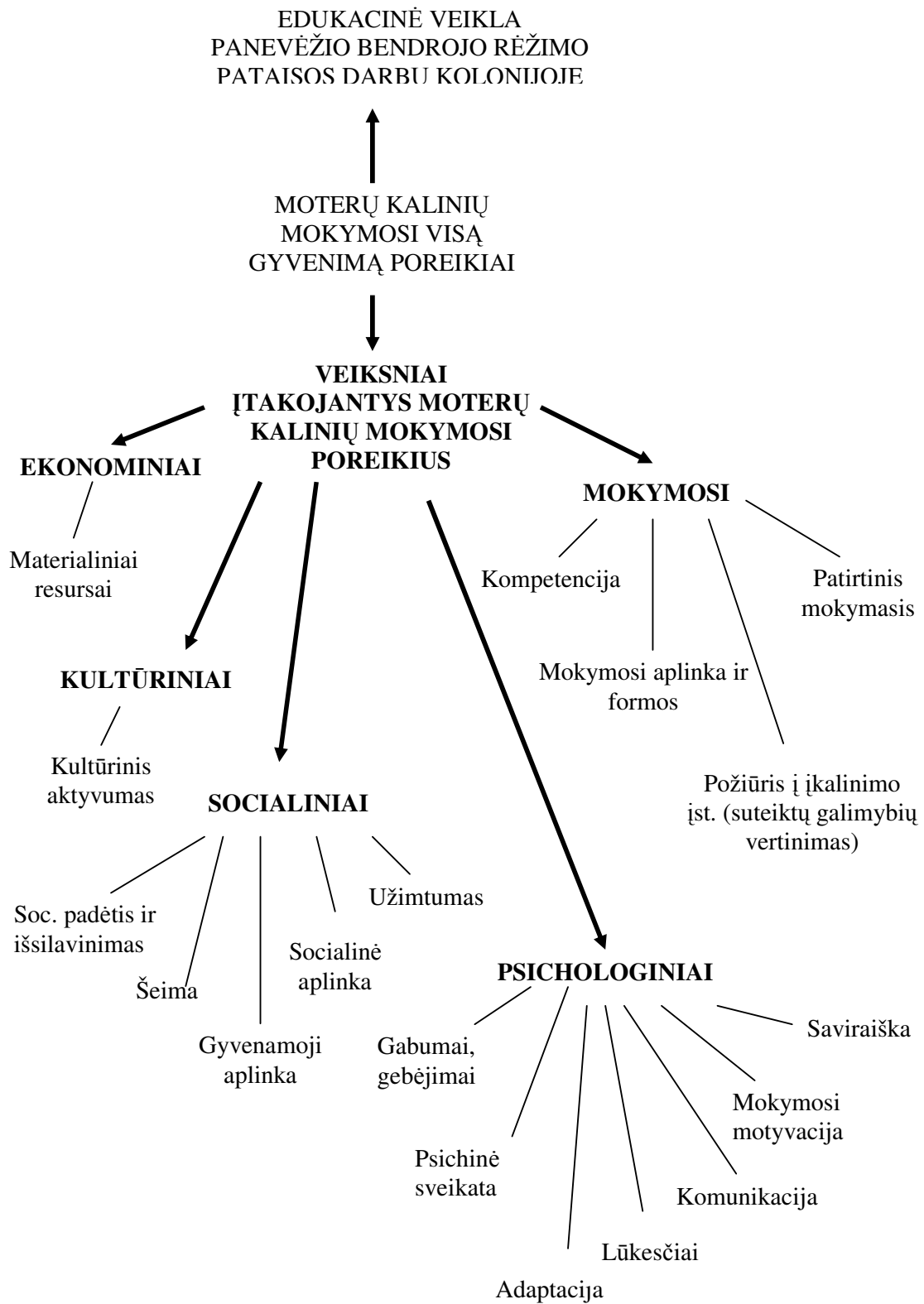
PRIEDAI

Psicho – socialinės kompetencijos programa

Modulis	Turinys	Sesijų skaičius
Problemų sprendimo	Problemos atpažinimas; faktų ir nuomonių atskyrimas; informacijos rinkimas; perpratimas; raštinis bendravimas, žodinis bendravimas; alternatyvus mąstymas; faktinis mąstymas.	9
Socialinių problemų	Pagalbos prašymas; nusiskundimo kūrimas; kitų žmonių įtikinėjimas; atsižvelgimas į kitų nuomonę; reagavimas į manipuliaciją; reagavimas į akivaizdžius faktus; reagavimas į nusiskundimus.	8
Neigimo problemų	Probleminės situacijos atpažinimas; įmanomų pasirinkimų atpažinimas; pasekmių atpažinimas; kovojimas su savimi.	2
Kūrybinio mąstymo	Nustatyti teigiamus ir neigiamus savo bruožus; nusistatyti asmenines taisykles bei tikslus; susikurti planą; nusistatyti svarbiausius prioritetus bei alternatyvą ir įmanomus pasirinkimus; sprendimai; žvelgimas „iš kito taško“.	10
Savo vertės didinimas	Moralinės dilemos.	6
Emocinė kontrolė	Atsižvelgimas į vidinius ir išorinius veiksnius; naudojimasis Šulco savikontrolės technika; monologai.	1
Kritiškas mąstymas	Propagandos ir įkalbinėjimo atpažinimas; pranešimų ir pasiūlymų įvertinimas; kritinio mąstymo pagrindinių idėjų kūrimas; mokymasis turėti „atvirą“ protą.	4
Problemų peržiūros	Programos peržiūrėjimas.	Sesijų nėra. Vyksta aptarimas.
Praktinių pratimų	Išradingumo „blyksniai“; komercinio susiskirstymo žaidimai; problemų rinkinio kūrimas.	Darbas grupelėse.

Analizės tinklelis

Klausimynas

Demografiniai duomenys:

- Vardas
- Amžius
- Išsilavinimas
- Tautybė
- Religingumas
- Bausmės atlikimo laikas
- Gyvenamoji vieta

VEIKSNIAI, ĮTAKOJANTYS NUTEISTŲ MOTERŲ MOKYMOŠI POREIKIUS

Ekonominiai	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomiškai palanki aplinka 	Materialinės galimybės	<p>Prieš patenkant čia ar dirbote? Jei ne, iš kur gaudavote pajamų pragyvenimui? Ar tikėtės grįžusios vėl ten įsidarbinti?</p>
Socialiniai	<ul style="list-style-type: none"> • Socialinė padėtis ir išsilavinimas tėvų šeimoje • Šeimos struktūra • Socialinė aplinka 	Išsilavinimas kaip vertybė	<p>Kokioje šeimoje užaugote? (pilnoje, asocialioje, tik su motina, tik su tėvu, vaikų globos namuose, su globėjais). Kokie vaikystės prisiminimai jus aplanko? Kokie buvo santykiai su artimaisiais prieš patenkant čia? Kaip jie reagavo į žinią, kad jums gresia įkalinimo bausmė? Ar kas nors iš jų aplanko, rašo laiškus? Ar turėsite kur grįžti atlikus bausmę?</p> <p>Koks jūsų išsilavinimas? (pradinis, pagrindinis, vidurinis, profesinis, aukštesnysis, aukštasis). Ar buvo sudarytos jums sąlygos mokytis?</p> <p>Ar ištekėjusi? Ar turi vaikų?</p> <p>Ar turi artimų šeimos narių? (tėvai, seserys, broliai). Ar palaikote santykius su jais? Ar nepasikeitė jūsų santykiai su sutuoktiniu ir vaikais? Ką išgyvenate laukdama laiško, pasimatymo su artimaisiais, draugais? Pabuvus su artimaisiais, ką jūs išgyvenate jiems išvykus?</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Gyvenamoji aplinka • Užimtumas 	Laisvalaikio praleidimas	<p>Kokie jūsų santykiai su moterimis, kurios gyvena kartu su jumis? Kelios gyvenate sekcijoje? Ar turite darugę? Kaip jūs sprendžiate iškilusias įvairias bendravimo problemas? Ar turėsite kur grįžti išėjus iš čia?</p> <p>Ką mėgstate veikti laisvalaikiu? Ar imatės iniciatyvos kuo naudingiau praleisti laisvalaikį?</p> <p>Ar dirbate įkalinimo įstaigoje?</p>
Kultūriniai	<ul style="list-style-type: none"> • Kultūrinis aktyvumas 	Dalyvavimas kultūrinuose renginiuose	<p>Kokie kultūriniai renginiai vyksta įkalinimo įstaigoje? Į kokius jūs mieliau einate? Kaip dažnai naudojate bibliotekos-skaityklos paslaugomis? Ar naudojate bibliotekoje esančiu kompiuteriu? Kaip ir koks vyksta pasiruošimas prieš didžiąsias metų šventes?</p>
Mokymosi	<ul style="list-style-type: none"> • Mokymosi aplinkos ir formos • Mokymosi formų ir būdų įvairovė • Kompetencija • Patirtinis mokymasis • Požiūris į įkalinimo įstaigą 	<p>Poreikis mokytis</p> <p>Turima kompetencija Poreikis įgyti kompetenciją</p> <p>Mokymasis iš savo patirties</p>	<p>Ar yra jums sudarytos sąlygos mokymuisi?</p> <p>Ar lankote mokyklą? Ar lankote profesinius, psichologinius kursus? Koku laiku jums vyksta užsiėmimai? Ar šie užsiėmimai jums yra naudingi?</p> <p>Ar jums organizuojamų kursų medžiaga pateikiama kvalifikuotai? Ar šie užsiėmimai jums yra naudingi? Kaip jūs čia įgytas žinias ir įgūdžius panaudosite laisvėje?</p> <p>Ko pasimokėte iš savo praeities poelgių?</p> <p>Ką išgyvenate, žinodama, kad greitai išeisite į laisvę? Jūsų nuomone, įkalinimo įstaiga tai: - bausmės atlikimo vieta; - vieta, kuri skatina keistis ir formuoja įgūdžius (bendravimo, mokymosi, darbinius, socialinius).</p>
Psichologiniai	<ul style="list-style-type: none"> • Asmenybės gabumai ir gebėjimai • Saviraiška 	<p>Įgimti gabumai Įgyti gabumai</p> <p>Saviraiškos</p>	<p>Ar turite pomėgių? Kokia sritis jus labiausiai domina?</p> <p>Ar padeda jums čia sudarytos buitinės</p>

		poreikis galimybės	ir	sąlygos save realizuoti? (maisto ruošimas, kambarių, aplinkos tvarkymasis, skalbimasis).
	<ul style="list-style-type: none"> • Mokymosi motyvacija 	Išoriniai vidiniai skatuliai	ir	<p>Kas jus skatina mokytis? Ar tikite tas žinias pritaikyti laisvėje? Ar turite įgijusi kokią nors profesiją?</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • Adaptacija 	Adaptacinis laikotarpis		<p>Kaip jūs jautėtės atvykusi į įkalinimo įstaigą pirmą kartą, pakartotinai? Kaip jūs išgyvenote išsiskyrimą su artimais žmonėmis? Ar jums prireikė psichologo pagalbos? Jei taip, ar jums tai padėjo? Kas padėjo jums prisitaikyti prie gyvenimo uždaroje patalpoje pirmą kartą? Ar skiriasi prisitaikymas atvykus pakartotinai? Kokia atmosfera vyrauja tarp moterų, gyvenančių tame pačiame kambaryje? Kaip vyksta susipažinimas, bendravimas su naujokėmis? Ar nejaučiate psichologinio spaudimo gyvenant ilgą laiką su tomis pačiomis moterimis? Ar yra sudarytos sąlygos jums pabūti vienai? Ar sunku paklusti čia įvestoms taisyklėms? Jei taip, kodėl?</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • Lūkesčiai 			<p>Būdamos čia galvojate apie išėjimą iš čia. Ką tikėtės tada nuveikti?</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • Psichinė sveikata 	Psichinė sveikata		<p>Kaip sprendžiate problemas, susijusias su priklausomybės ligomis? (jei esate priklausoma, gal lankote AN ir AA klubo užsiėmimus). Ar AN ir AA klubo užsiėmimų lankymas duoda naudos? Jei taip, kokios? Kas skatina jus atsisakyti nuo priklausomybės įvairiems žalingiems įpročiams?</p>

Kokybinio interviu protokolai

1. Danuta – 29 metų lietuvė, katalikė. Panevėžio pataisos įstaigoje esu jau 4 mėnesiai ir esu pirmą kartą. Vienerius metus prieš patenkant čia praleidau Lukiškių tardymo izoliatoriuje. Apie praleistą laiką ten nenoriu net prisiminti. Lyginant laiką praleistą ten ir čia, galiu pasakyti, kad „čia - rojus, o ten – pragaras“. Už padarytą nusikaltimą esu nuteista 8 metams. Tikiuosi, kad atbuvus čia metus bausmė bus sumažinta.

Atvykus čia buvo baisu, neįjauku, galvojau kas su manim bus, kaip aš visa tai išversiu, kaip sugebėsiu prie viso to prisitaikyti. Teko pagalbos kreiptis į psichologą, nes kankino labai didelis liūdesys. Psichologas, tai yra, psichologė, nuostabus žmogus, ji man labai padėjo. Jos pagalba supratau, kad reikia gyventi toliau, kad patekus čia gyvenimas neužsibaigia.

Pabuvus čia 4 mėnesius jaučiuosi sutvirtėjusi, gal net labiau pasitikiu savimi. Jaučiuosi stipri, niekur nuo savo problemų nepabėgsi.

Gyvenimas palygint yra čia ne prastas. Gyvenu psichologiniam sektoriui. Noriu atsikratyti savo priklausomybės alkoholiui. Gyvenam trise, nesipykštam. Aplamai esu labai ramus žmogus, mažai bendraujanti su kitomis, stengiuosi į konfliktus neįsivelti. Mane galima vadinti vieniše. Susipažįstu taip pat lengvai, tik neturiu noriu leistis į dideliais draugystes, bent jau dabar, gal vėliau? Gyvenam trise, nesipykštam. Maistas taip pat geras. Valgom tris kartus. Kartais net visos porcijos ir nesuvalgom, ypač pietų. Likusį maistą galima pasiimti su savimi. Užsinerėjęs valgyti gali jį suvalgyti. Gyvenimo sąlygos panašios kaip ir namuose: tvarkaisi, prausiesi, skalbiesi, savaitgaliais einam į pirtį praustis. O ko dar gali norėti?

Esu neištekėjusi. Galima teigti, kad – našlė. Gyvenau su sugyventiniu kaime, konfliktavom, gėrėm alkoholi. Kaimas nedidelis, ten beveik visi geria. Gerdavom irgi ne dviese, atėdavo kaimynai. Sugyventinis dažnai smurtaudavo prieš mane, mūsų vaikus. Įvyko konfliktas tarp manęs ir jo, kuris baigėsi nelaimingu atsitikimu. Už kurio padarymą esu čia. Aš to nesigėdiju, neslepiu. Kas padaryta, tai padaryta. Skaudžiausia dėl vaikų. Jie turi augti be manęs. Turiu 4 metukų sūnų ir 7 metų dukrą. Šiuo metu jie yra apgyvendinti vaikų globos namuose. Su vaikais susirašinėju laiškais. Vaikų laiškus rašo auklėtoja. Vieną kartą jau teko kalbėt su jais telefonu, nes prabuvus čia tris mėnesius leidžiama paskambinti. Buvo labai sunku. Verkiau ir aš, ir vaikai. Po pokalbio buvo tikras košmaras. Dar ir dabar girdžiu jų verkiančius balsus.

Be vaikų, turiu tik mamą. Mama yra ligota, manęs neturi galimybių aplankyti. Man dėl to labai skaudu, bet ką jai tektų išgyventi pamačius mane čia, pagalvoju, kad gal taip ir geriau. Kai buvau laisvėje mama prašydavo, kad liaučiaus gerti, bet aš neklasiau, gėriau ir tiek. Gerų draugų neturėjau, o turimi buvo tik prie „butelio“. Manęs niekas nelanko.

Vaikystė prabėgo nepilnoje šeimoje. Užaugau tik su mama. Tėvas, jei jį galima taip vadinti, paliko mamą dar besilaukiančią manęs. Mama mane labai mylėjo, lepino, stengėsi viską man duoti kuo geriausią. Buvau tikrai mylimas vaikas. Prisimenu, kaip mama man šeštam gimtadieniui padovanojo lėlytę, kurią ir dabar dar turiu savo namuose. Pati buvau konfliktiškas vaikas. Neklausydavau mamos, bėgdavau iš namų, anksti pradėjau vartoti alkoholi.

Mokytis teko internate. Esu baigus 8 klases. Toliau mokytis nenorėjau, todėl neturiu įgijusi jokios profesijos. Mama skatino mokytis, bet aš, galima sakyti, kad tingėjau, nemaniau tada, kad taip yra svarbu siekti mokslo. Dėl to, čia siekiu įgyti kuo daugiau žinių. Šiuo metu pradėjau lankyti 9 klasę. Sunku vėl iš naujo pradėti mokytis, mokytojai yra fainūs. Jie į mus žiūri kaip į eilinius žmones. Taip pat einu į virėjų kursus, kuriuose mokytoja Angelė mums padeda išmokyti įvairiausių valgius. Juos gaminant aš atsipalaiduju, jaučiuosi lyg būčiau kažkam reikalinga. Taip pat lankau vytelių pynečių užsiėmimus. Dar einu į psichologinius.

Einu ir į Anoniminių alkoholikų užsiėmimus. Pradėjus lankyti Anoniminių alkoholikų užsiėmimus, jaučiausi tarsi užhipnotizuota. Dabar jau daug geriau. Džiaugiuos, kad jau manęs nebekankina košmarai, noras gerti alkoholi. Ši programa, kuri mums čia vedama suteikia vilties, kad gyventi galima ir be alkoholio, kad problemas galima išspręsti ir be jo pagalbos. Dabar aš tai suprantu, tikiuos, kad visam gyvenimui. Taip pat dar ir dirbu. Na, o dirbu valytoja ir esu patenkinta. Kai esi užsiėmus atrodo laikas greičiau bėga, o jei nedirbčiau ir nesimokyčiau nežinau kaip būtų. Tikiuosi, kad tai ką išmoksiu čia, padės man laisvėj susirasti darbą ir užmiršti praeities klaidas.

Taip pat čia vyksta įvairiausie renginiai, švenčiamos įvairiausios šventės. Per tą laiką, kurį praleidau čia teko dalyvauti rugsėjo pirmosios šventėje. Buvo įdomu. Koncertavo folklorinis ansamblis, vyko susirinkimas. Norėtuši, kad vietoj folklorinio ansamblio koncertuotų estrados dainininkai, pavyzdžiui - Butkutė, Cicinas. Man jie labai patinka. Manau, kad ir kitoms patiks.

Kol dar nebuvo išardyti kolūkiai, dirbau juose. Dirbau fermeje karvių melžėja. Juos išardžius likau be darbo. Daugiau taip niekur ir nedirbau. Sugyventinis taip pat. Retkarčiais tekdavo tik padirbėti pas žmones: padėdavau vežti šieną, kasti bulves, rauti burokus. Gyvendavom iš pinigų gaunamų už vaikus. Dabar aš tik supratau, kaip aš juos skriaudžiau.

Išėjus iš čia, tikiuos susirasti darbą, o svarbiausias tikslas – susigrąžinti savo vaikus, dėl kurių aš galėčiau padaryti viską.

Atlikus bausmę sugrįšiu į savo namus, kurie dabar yra užrakinti, juose niekas negyvena. Taip pat ir užsiregistruoti Daro biržoje, kurios pagalba galėčiau įsidarbinti.

Čia manau, kad sudarytos labai palankios sąlygos siekti kažko, kas padėtų keistis. Bibliotekoje yra kompiuteris, kuriuo gali naudotis visos. Tik gaila, kad aš nemoku juo naudotis. Tikiuos, kad laikui einant išmoksiu. Čia vyksta kompiuterių kursai, kuriuos aš vėliau tikiuos baigti. Dabar niekaip nespėju. Taip pat man patinka paskaitinėti įvairiausių spaudą. Kai tik turiu laisvesnio laiko – piešiu. Gaila, kad neturiu pakankamai pinigų nusipirkti priemonėms, nes mažai uždirbu.

Išėjus iš čia nesitverčiau iš džiaugsmo, net neatsisukčiau atgal. Eičiau tik pirmyn ir pirmyn. Važiuočiau pas vaikus.

Aš manau, kad įkalinimo įstaiga yra ne tik bausmės atlikimo vieta, bet ir vieta kur žmogui yra sudarytos sąlygos keistis, tobulinti save, pradėti gyvenimą iš naujo.

2. Angelė – 45 metų lietuvė, katalikė. Panevėžio pataisos namuose jau esu 2 metai ir 5 mėnesiai. Teismas skyrė 8 metus ir 3 mėnesius už narkotikų platinimą. Vėliau ją sumažino iki 5 metų. Už gerą elgesį, paskatinimus, bausmė buvo sutrumpinama per pus. Penktadienį teismas ir namo, namo, namo...

Esu jau čia antrą kartą ir tikiuos kad paskutinį, bent jau visos taip manom, o kaip bus - neišku. Abu kartus patekau už tą patį nusikaltimą, ne paslaptis, už narkotikų platinimą. Pirmą kartą patekau 42 metų. Buvau nubausta ir čia prabuvau vieną mėnesį, nors buvau gavusi 3 mėnesius. Už 8 mėnesių vėl nusizengiau ir patekau čia ilgesniam laikui. Ką padarysi, ne visi iš savo klaidų mokosi, tikiuos, kad dabar gavau gerą pamoką. Pirmas kartas prabėgo labai greitai, aš net gerai nuteistosios gyvenimo nepažinau. Dabar supratau, kokie yra brangūs namai, brangi laisvė.

Pirmą kartą patenkant čia jaučiausi, tarsi kažkas čia būtų baisaus. Labai verkiau, nežinojau kaip visa tai įveiksiu. Nepažinau nei nuteistųjų, nei gyvenimo „kalėjime“. Palaikė viena mintis, kad ne daug laiko čia teks prabūti. Buvau atsiskyrusi ir draugų nieieškojau.

Antrą kartą lig ir buvo geriau. Atvykusi sutikau nuteistųjų, kurios buvo dar man pirmą kart čia esant. Taip pat žinojau, kad čia „sėdi“ mano brolio duktė, kuri pradžioje buvo vienintelė draugė. Jaučiausi taip, tarsi mane kas nors palaikytų. Pati supratau, kad gyvenimas dar nebaigtas. Būnant čia supratau, kad aš ne gyvenau, o tik egzistavau, vartojau narkotikus. Dabar daug ką daryčiau kitaip. Kaip dar nežinau, bet tikrai nevartočiau narkotikų. Į nevirtį varė vien apie tai pagalvojus, kad jaunėliu kai reikės mamos, manęs nebus. Man tada tai buvo tarsi košmaras.

Pirmakartėm(pirmą kartą kalinėš) moterys būna daug draugiškesnės (pasiūlydavo parūkyti, tai yra, jei neturi savo cigarečių mielai pasidalindavo savosiomis). Pakartotinai atvykus viso to pasigedau, visos gyvena dėl savęs, o ne dėl kitų. Aš toks žmogus, kuriam patinka linksma kompanija ir kur jaučiuosi laisvai, bet čia tokių žmonių mažai, mat kompanijoj tenka dalintis.

Abu kartus pačioje pradžioje teko kreiptis pagalbos į psichologą. Pirmą kart patekus pasidariau labai jautri, tuoj kas ir vergdavau. Psichologė patarė, kad yra normalu, kai žmogus išsiverkia, o ne visus sunkumus laiko „užrakinęs“ savyje. Po kelių apsilankymų pagerėjo. Antrą kart buvo sunku susitaikyti, kad aš vėl čia, kad jau gana ilgai teks būti, taip pat ir dėl jauniausio vaiko palikimo.

Gyvenimas, neturiu blogų žodžių, geras. Gyvenu psichologiniam sektoriui. Gauni maisto, turi kur miegoti, praustis, esi užimta, nėra kada nuobodžiauti. Taip čia jau ir praleidau nemažai laiko. Gyvenam 4. Esam draugiškos, nors ir yra amžiaus skirtumas (yra 63, 30 metų). Aš jas stengiuos priimti tokias, kokios jos yra. Išsakau savo nuomonę, išklausu jų. Su naujokėmis susipažįstu taip pat paprastai, bet draugėm jų nelaikau nebent kai jau geriau susibendraujam. Suprantu, kad joms sunku, juk yra nuteistos. O be to, ne mums jas teisti. Taip pat reikia laikytis kai kurių taisyklių, be kurių būtų sunku. Jos gana paprastos: tvarkytis savo vietą, nesivelti į konfliktus, taip pat laiku eiti miegoti, t.y. 22val, savaitgaliais ir švenčių dienomis 23val. Tvarka turi juk būti visur. Ar ne?

Einu į Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Pati pripažinau, kad esu narkomanė. Jie labai daug duoda. Narkotikai ne išeitis, mados reikalas. Viską galima išspręsti būnant blaiviu protu. Reikia noro, valios ir pastangų. Priklausomybės atsisakyti noriu pati, atsibodo toks gyvenimas. O dar tie žmonės, buvę narkomanai, ateinantys iš laisvės su savo pasakojimais kaip jiems buvo sunku ir baisu jų atsisakyti. Ir kai savo akim matai, kad nuo to galima pabėgti, tikies, kad ir aš pajėgsiu, išversiu.

Taip pat čia sudarytos visos sąlygos mokytis. Tik norėk mokytis. Gali baigti vidurinę, įvairiausių kursų. Šiuo metu nelankau nieko. Esu išklausiusi du kartus psichologų kursus. Jų programa labai panaši, o aš tikėjau ko nors naujo. Bet kam kas nors įdomu žinių semiasi iš bibliotekos, kur lankaus ir aš. Labai susidomėjau psichologija. Aš čia niekur nedirbu, nes turiu paramą iš sūnaus. Išėjusi į laisvę tikiuos toliau ja domėtis savarankiškai.

Lankiau ir kompiuterių kursus. Tik jie man nepatiko. Išmoko įjungti, išjungti, spausdinti. Tą aš jau mokėjau. Tikėjau išgyti kokių nors naujų žinių. Visuose užsiėmimuose medžiaga pateikiama suprantamai ir aiškiai. Tai pastūmėjo mane domėtis savarankiškai, todėl dabar skaitau knygas, gaila, kad ne visada galiu gauti norimų knygų. Į užsiėmimus ėjau dėl savęs, juk mokytis niekada nėra vėlu.

Esu ištekęjus ir turiu penkis vaikus. Vyriausiam - 27 metai, o jauniausiam – 10. Vyras yra menininkas. Mes gyvenome mieste gana pasiturinčiai, turėjom savo versliuką, su vyru laisvėje sutarėm ne kaip. Per jį susipažinau su drauge, kuri vartojo ir įtraukė mane. Verslas nepasisekė, mat vis tie narkotikai, kurie prie gero neprivedė. Visiems artimesiems buvo sunku susitaikyti, kad aš vartoju narkotikus. Juos jau vartoju nuo 37 metų, t. y. jau 7 metus. Slėpiau nuo jų, kad aš priklausoma. Per savo neatsargumą dukra pamatė kaip aš svaiginuosi. Daugiau to nenoriu net prisiminti. Ji verkė, sakė, kad aš esu narkomanė, bet to, aš nepripažinau. Patekus čia santykiai su vyru ir vaikais tapo lyg ir šiltesni, artimesni. Taip pat turiu mamą, seserį ir brolių. Su jais santykiai nepakito. Visi labai palaiko morališkai. Kai tik gali paskambina arba parašo.

Su visais bendrauju. Vieni rašo laiškus, kiti atvyksta į pasimatymus. Prieš atvažiojant kam nors į pasimatymą ruošiuosi, galvoju ką padovanoti, ypač jauniausiam sūnui (jam manęs reikia daugiausiai). Labai laikiu pasimatymų. Jei neatvyksta kyla blogos mintys, neramumas. Grįšiu pas seserį, ten dabar gyvena mano vyras su jauniausiu sūnum. Turėjau savo namus, bet praradau, teko parduoti dėl skolų. Vėliau, kai sūnus baigs įsirengti namą gyvensim kartu su juo.

Mano vaikystė buvo graži. Užaugau su abiem tėveliais. Visus tris mus mylėjo, stengėsi suteikti visa kas geriausia. Prisimenu kaip mama mane mažiau bardavo nei kitus, nes buvau jauniausi, „pagrandukas“. Kai pati esu mama suprantu kiek daug mama vargo, nes tėvelis mirė kai man tebuvo 6 metukai. Ji mums stengėsi atstoti ir tėvą, ir motiną.

Esu aš baigusi vidurinę mokyklą ir dar penkis kursus Kauno Politechnikos instituto specialybės pramoninė civilinė statyba. Mokslų nebaigiau dėl šeimininių priežasčių, pastojau, ištekėjau, pasigimdžiau vaiką ir po metų išsiskyriau. Po skyrybų mokslus mečiau, nes mano buvęs vyras studijavo ten pat kaip ir aš. Taigi jokios specialybės kaip ir neturiu. Esu dirbusi sekretore – buhalterė, juk reikėjo iš kažko gyventi. Vyras, mat menininkas, tai pastovaus atlyginimo negaudavo, parduodavo kokią paveikslą ir tiek. Išėjus iš čia tikiuosį pratesti savo pradėtą ir nenusisekusį verslą susijus su menu, t.y. atidaryti dailės saloną.

Čia, kaip ir laisvėje vyksta įvairiausi renginiai, švenčiamos šventės. Aš dažniausiai lankausi diskusijose, koncertuose. Diskusijų metu noriu ir tikiuosi sužinoti ko nors naujo. Koncertus dažniausiai rengia ir juose dalyvauja čia atliekančios bausmė moterys. Tie koncertai daug įdomesni nei atvykę koncertuoti iš laisvės.

Prieš didžiąsias metų šventes yra draugiškai ruošiamasi. Draugių būrį, t. y. 3 – 4, susimetam kas ką galim, pasirošiam stalą, darom mišraines (viskas labai panašu kaip ir laisvėje). Jos yra kartu ir linksmos, ir liūdnos. Jų metu labai trūksta šeimos, užplūsta prisiminimai.

Negaliu patikėti, kad jau greit išeisiu. Neįsivaizduoju koks bus jausmas gavus atsiskaitymo lapą. Iš dalies gaila čia palikti žmonių, kuriuos pamilau kaip gerus draugus.

Čia pažinau geriau žmones. Prieš patenkant čia buvau labai naivi. Taip pat galėjau geriau pažinti save. Čia mums yra suteikta galimybė dar kartą gyvenimą pradėti iš naujo, o ne egzistuoti, tai yra čia nebesugrįžti, žinoma jei pats to norėsi.

3. Laima – 34 metų lietuvė, katalikė. Esu nuteista už vagystes ir pataisos namuose jau gyvenu 8 mėnesiai. Man liko dar čia būti 1metus ir 5 mėnesius. Labai norisi, kad jie kuo greičiau prabėgtų. Čia jau esu ne pirmą kartą, o - trečią. Visus tris kartus buvau nuteista už tą patį nusikaltimą. Pirmą kartą buvau nuteista 4 metams, antrą – 5 mėnesiams, o trečią - 1metams ir 3 mėnesiams.

Pirmą kartą patekusi jaučiausi keistai, nesuvokiau kur aš esu. Antrą kartą patekus čia adaptuotis buvo daug lengviau. Žinojau kas čia laukia, koks čia vyksta gyvenimas. Taip pat sutikau pažystamų moterų. Sunkiau yra tai, kad pirmakartės sutinka ir jas palaiko daug labiau nei atvykusias pakartotiniai. Buvau sutikusi čia tikrai bausių žmonių, su kuriais buvo visko, net nenoriu prisiminti. Buvau net gavusi perspėjimą raštu, o ne aš visa tai buvau išprovokavusi. Žinokit, tiek pirmą kart, tiek kitus kartus susitaikyt, kad čia reiks būt uždarytai yra sunku. Kelis kartus ėjau net pas kalėjimo psichologę. Ji labai maloni ir supratinga moterėlė. Visada stengiasi padėti, išklauso, pataria. Tikra šaunuolė. Bet žinot, kiek čia prilakstysi! Kiekviena save stengiasi raminti.

Atvykusi stengiausi pati su visom susidraugauti, bet ne visos nori. Aš ne toks žmogus, kuris lystų įkyriai. Nenori, tai nereikia. Su keliom bendrauju atvirai, su dauguma - paviršutiniškai. Šiaip tai esu ramus žmogus, bet jei neduoda ramybės, įkyriai išsidirbinėja, tai tada aš moku už save pastovėti. Apsileisi vieną kart, tai pajutusias jos „važiuos“ ir „važiuos“ ant tavęs. Aš ne iš tų. Jei tai manęs neliečia, tai aš nesikišu. Lai jos tvarkosi pačios. Sunku jei nesutari su kameros gyventojom. Jaučiama nemaloni atmosfera, bet niekur nedingsi. Belieka stumti laiką ir tiek. Yra čia sunkių žmonių. Naujokes sutinku draugiškai. Stengiuos viską parodyti, paaiškinti ką ir kaip reikia čia daryti. Visos mes stengiamės taip elgtis. Viena čia pabūti neturi kur. Kas iš tų kambarėlių, kur gali eit parašyti laišką ar dar ką nors, tik, kad jis daugmaž visada būna užimtas.

Gyvenimo sąlygos nuo pirmojo karto gana žymiai pasikeitė. Pagerėjo buitįs, maistas. Negali daugiau ir ko norėti, juk vis dėl to čia ne sanatorija ar atostogos, nors gal ir taip. Čia sėdi ir stengies dieną praleist kuo naudingiau. Gyvenam 5. Lyg ir daugoka, bet anksčiau gyvendavom po 20. Tad dabar daug geriau. Gyvenu dabar psichologiniam sektoriuje. Ir taisyklių nesunku laikytis, ar sunku susitvarkyti, eiti laiku miegoti ir panašiai, nešioti visada vardinę.

Pataisos namuose veikia klubas. Taip pat einu ir aš dainuoti. Parodos rengiamos dažnai, bet man jos nepatinka ir į jas aš neinu, einu tik į koncertus. Norėčiau, kad jų būtų daugiau. Į biblioteką nueinu retai. Nėra laiko. Reikia daug dirbti. Kai nueinu dažniausiai renkuosi istorines knygas. Su ten esančiu kompiuteriu žaidžiu, bet retai kada jis būna laisvas. Beveik visada kažkas su juo žaidžia. Daugiau su juo nieko negali nuveikti, nes interneto nėra, atsispausdinti parašytus laiškus taip pat negalima. Tad iš to kompiuterio jokios naudos, tik, kad gali pažaisti. Norėčiau ko nors daugiau.

Prieš didžiąsias šventes, kaip ir visos nuteistosios, stengiuosi pasipuošti savo sekcija, koridorius. Taip pat gaminamės maistą. Stengiuosi, kad viskas kuo daugiau primintų šventes praleistas laisvėje, su artimaisiais.

Pataisos namuose yra sudarytos kuo palankiausias sąlygos mokytis, tik reikia jomis naudotis. Jau esu baigusi psichologinius kursus. Einu i kompiuterių kursus, kuriuos veda mokytoja. Ji labai kruopščiai žiūri į savo darbą, tačiau mus moko tik paprasčiausių dalykų. Jus pabaigus žadu eiti į anglų kalbos kursus. Į juos einu, nes tikiuosi išmokti to kas galėtų ateityje praversti. Jie jau įpusėjo ir nieko daug mūsų neišmokė. Daug laiko spausdiname tekstus, kas iš to? Norėčiau ko naudingesnio. Tik kai paprašau, sako, kad viskam savas laikas. O gal ji pati ten nieko nemoka su tuo kompu? Taip pat dirbu kepykloje. Gaila, kad mažai tegalim uždirbti. Man jų vos užtenka. Faina toms, kurioms atsiunčia pinigų iš laisvės. Esu labai užimta. Mažai lieka laisvo laiko. Laiškus net tenka rašyti darbe. Reikia mokytis, dirbti, kad papultum į lengvą grupę, būtum paskatinta. Į visa tai yra žiūrima, kai nuteistosios kreipiasi dėl jų bylų peržiūrėjimo. Galiu drąsiai teigti, kad daug moterų ir dirba, ir lanko mokyklą bei kursus vien dėl to, kad patektų į lengvą grupę ir jų bausmės laikas būtų sumažintas per pus.

Buvau ištekejusi. Dabar esu našlė. Gyvenau mieste, bendrabučio tipo bute. Aplinkiniai taip pat buvo išgeriantys ir vartojantys svaigalus. Draugų atsirasdavo tik prie dozės, jei jos neturėjai būdavai nereikalingas. Dažniausiai kaldavom dozę kartu su vyru. Vyras mirė prieš penkis metus. Turiu tris vaikus. Vyriausiam - 16metų, jauniausiam – 12, viduriniam – 14 m. Vaikus dabar globoja mano sesuo, kuri nenori, kad vaikai bendrautų su manim. Dėl ko, nežinau, nesuprantu savo sesers. Jai yra suteikta jų globa. Ji juos globoja gana seniai, nes aš jau 13 metų vartuju narkotikus. Gal dėl šios mano klaidos ji ir nenori, kad vaikai bendrautų su manim. Turiu dar vieną, už save jaunesnę. Su ja taip pat nepalaikau ryšių. Jau ir būnant laisvėje santykiai buvo ne kokie. Patekus čia trečią kartą santykiai visai atšalo. Laisvėje taip pat dirbau siuvykloje siuvėja. Pradirbau kažkur apie tris metus. Save šiaip ne taip išsilaikiau.

Vaikystė prabėgo pilnoje ir tvarkingoje šeimoje. Tėvai visus tris labai mylėjo, padeda ir dabar kuo tik gali. Padėti gali ne daug kuo, nes jau ir amžius ne be tas, ir sveikata ne kokia. Prisimenu labiausiai vasaras, kai visa šeimyna veždavo šieną, kaip tada būdavo mums penkiems labai gerą ir smagu. Paauglystėje buvau konfliktiška paauglė. Neklausydavau tėvų, darydavau kas man šauna į galvą. Tada dar niekas nerūpėjo, kad dabar grąžintų kas tuos metus atgal, daug ką daryčiau kitaip.

Nelanko manęs niekas. Labai pavydžiu toms nuteistosioms, kurias lanko, kurios turi į ką atsiremti ir tikėtis paramos ir palaikymo išėjus iš čia. Aš susirašinėju tik su draugu. Nežinau kaip bus kai grįšiu iš čia. Ar jis norės su manim bendrauti rimčiau. Su juo susipažinau per sekcijos draugę, kuri jau yra išėjusi iš čia. Ji davė man jo adresą.

Grįžti neturiu kur. Tikiuosi gal į kokį reabilitacijos centrą, jei tik mane priims.

Esu baigusi tik 10 klasių. Neturiu įgijusi jokios specialybės. Mokytis galėjau, tik problema buvo ta, kad jie mažiausiai rūpėjo. Norėjosi pasilinksinti, pasibūti su draugais. Nedirbau laisvėje niekur.

Save vadinu žmogumi, kurį yra užvaldę narkotikai. Kol būnu čia, viskas gerai. Tik išeinu į laisvę ir vėl prie to paties. Reikia pinigų jiems įsigyti, tad ir bandai prasimanyt pinigų kaip nors, vagi kas papuola, o kaip daugiau gali jų prasimanyti, jei niekur nedirbi ir neturi jokio pragyvenimo šaltinio. Teko daug ką iškęsti, buvau ir sumušta, pažeminta, apgauta. Mat negaudama dozės būdavau agresyvi, todėl dažnai nukentėdavau. Einu į Anoniminių narkomanų kursus. Jie padeda, bet išėjus į laisvę jau pradėdi galvoti kitaip. Nori jų atsikratyti pati, atsibodo, noriu būti laisva, tikra to žodžio prasme, o gyventi ne mintim iš kur „jų“ gauti. Nebenoriu čia papulti, noriu pasikeisti ir užmiršti paskutinius 2 pragyventus savo metus.

Negaliu net apsaityti kaip aš laikiu tos dienos kai iš čia išeisiu. Bus fantastiška. Nežinau, ką pirmiausia nuveiksiu.

Manau, kad čia ne vieta perauklėti žmones. Tai greičiausiai yra bausmės atlikimo vieta.

4. Zina – 21 metų rusė, katalikė. Už plėšimą esu nuteista 3 metų ir 10 mėnesių laisvės atėmimo bausme. Pataisos namuose jau esu 2 metus. Šioje įstaigoje randuosi pirmą kartą ir tikiuosi, kad paskutinį.

Atvykusi jaučiausi normaliai, buvau susitaikiusi su mintim, kad čia reiks pabūti nemažai laiko. Prieš atvykstant čia daug verkiau, nervavausi, bet nieko pakeisti negalėjau. Po kelių dienų pajutau, kad labai sunku, pradėjau užsisiklęsti savyje, pradėjau depresuoti. Pagalbos teko kreiptis pas psichologą. Padėjo. Sakė, kad daugelis išgyvena tą patį, kad visoms yra sunku.

Gyvenimo sąlygos čia normalios. Gaila, kad yra moterų kurios labai netvarkingos. Galvoje turiu tualetus. Normaliai duoda maisto. Taip pat savaitgaliais galime eiti į pirtį. Dažnai savaitgaliais laikas slenka lėtai, nėra kas veikti. Gyvenam 15. Sutariam visos gerai. Dvi iš jų aš jau pažinojau laisvėje, tad aš čia, kaip ir nebuvau viena. Jos stengėsi mane supažindinti su zonos gyvenimu, čia vyraujančiomis taisyklėmis.

Laisvėje gyvenau laisvą gyvenimą. Gyvenau tėvų bute, žinoma, kad mieste. Niekas nerūpėjo. Niekieno neprižiūrima susipažinau su netinkama kompanija. Draugai manim naudojosi. Aš jiems kone viską pirkdavau. Kol galų gale jie mane pastūmėjo pabandyti apsisvaiginti. Taip pat ne kartą, manau, jie buvo mane apvogę. Nes po kaifo, kelis kartus pasigedau savo namuose įvairiausių daiktų. Na ir man patiko. Pinigų turėjau į valias. Tėvai pilnumoje mane aprūpindavo. Ir dabar jie man padeda. Kaip ir daugelis turiu keturias drauges, su kuriom pastoviai leidžiu laisvalaikį. Su kai kuriom iš vis nebendrauju, su kitom – tik esant reikalui, pvz. siuvykloje. Pabūti vienai gana sunku. Nebent atsikelk kokią 6 val. Ryte, tada vadinamam poilsio kambaryje, pabūsi viena, o taip tai dažniausiai jis būna užimtas. Visas iškilusias problemas bandau išspręsti taikiai, jei pačiom nepavyksta tenka kreiptis pagalbos į būrio vadę. Tada ji mums padeda jas įveikti. Šiaip tai manau, kad esu draugiška mergina. Nenoriu nesusipratimų. Stengiuosi likti nuošalėje, jei kas nors negero vyksta. Pati nenoriu prisidaryti nemalonumų. Kai tik turiu laiko labai mėgstu daryti įvairiausių darbelius iš popieriaus. Dažniausiai tai būna įvairiausi lankstiniai.

Esu netekėjusi. Vaikų taip pat neturiu. Užaugau su tėvais ir buvau vienintelis vaikas. Buvau lepinama, nieko netrūko, viskuo buvo aprūpinta. Manau, gal per daug buvo leidžiama. Iš tos laisvės ir gali žmogus kur nors įklimpti, kaip ir įklimpuo į narkotikų liūną. Niekam to norėčiau linkėti, tai kažkoks košmaras, nuo kurio niekaip negali pabėgti ir išsivaduoti. Kai man buvo 17 metų tėvai išsiskyrė. Mama išvyko į užsienį, na, o aš likau su tėvu, kurio dažnai nebūdavo namuose, o pinigų turėdavau visada.

Mama išgirdusi apie mano nusikaltimą buvo šokiruota, negalėjo patikėti. Dėkoju Dievui, kad manęs neatstūmė, o palaiko, supranta, žada padėti iš viso to išikapstyti. Tėvas jūreivis, jis dažnai išvyksta, irgi visa tai išgyveno labai skaudžiai. Sakė, kad išėjus man padės. Tai ji man ir surado kur vyksiu gydytis išėjus iš čia. Taip pat nenutrūko ryšiai ir su artimiausiais draugais. Jie rašo laiškus, retai kada paskambina, atvyksta į trumpalaikius pasimatymus. Prieš kiekvieną pasimatymą labai jaudinuos, nekantrauju. Dažniausiai lanko tėvas, kai tik grįžta iš kelionės visada atvažiuoja, mama buvo atvykus tik 2 kartus. Atvyksta ir artimiausi draugai. Labai jų visų pasiilgstu.

Įvairūs čia vyksta renginiai, tai ir koncertai, ir parodos, ir spektakliai, įvairiausios diskusijos. Dažnai į juos nueinu. Vieni įdomesni, kiti – ne. Dažniausiai patinka koncertai, tai atvykstančių dainininkų iš laisvės ir zonoje sėdinčių merginų surengti. Gal jų net labiau. Pakvailiojam tada.

Į biblę nueinu dažnai. Patinka paskaitinėti laikraščius, taip pat detektyvines knygas. Įdomu jas skaityti dėl to jaudulio kas nusikalto, dėl ko ir panašiai. Čia esantis kompas - tik dėl žaidimų, o, kad būtų internetas. Tada tai ir būtų...

Laisvalaikiu aš tai plepu su kitom moterim. Taip pat čia esu pasidariusi vieną taturuotę. Kartais pamiegu. Taip tai dar patinka žiūrėti teliką.

Ne kas čia švęsti šventes. Laisvėje visai kas kita. Čia stengiamės kaip išmanome pasipuošti kambarį. Taip pat jei turime už ką nusiperkame kokio pyragiuko ar dar ko nors. Noris, kad būtų kuo gražiau ir linksmiau. Tą dieną mums leidžiama ilgiau neit miegot, ne 22 val., o 23 valandą.

Jei čia tik nori gali daug ko išmokti. Sąlygos kuo puikiausios. Tik norėk. Šiuo metu aš lankau virėjų kursus. Jie trunka ilgiausiai- 9 mėnesius. Esu jau baigusi psichologinius ir kompiuterių kursus. Medžiaga išdėstoma pakankamai aiškiai, mokytojai fainulkos, supranta, kad ne visos gimėm genijais. Nežiūri į mus, kaip į nusikaltėles. Eičiau ir į floristų, bet niekaip nespėju, mat dabar čia aš dirbu siuvykloje siuvėja. Užsiėmimai vyksta po darbo. Jis baigiasi 15. 45 val. Iškart prasideda užsiėmimai, tenka truputį vėluot. Kitaip neišeina. Tikiuos išvykti į užsienį ir ten apsigyventi. Mano mama dabar gyvena Vokietijoje. Po visko ji mane pasiims ir aš tenai pasiliksiu visam. Nematau tikslo čia pasilikti, greičiausiai vėl grįžčiau prie to paties. Einu dėl to, kad laikas greičiau praeina ir dar dėl to, kad viskas yra užrašoma į tavo bylutę, ką tu veiki, tas palengvina norint, kad sutrumpintų bausmės laiką. Medžiaga kursų metu pateikiama normaliai. Mokytojai tikisi, kad mes visa tai išmoksime ir pritaikysime tas žinias laisvėje.

Esu baigusi vidurinę. Daugiau nespėjau niekur įstoti mokytis, nes jau buvau įnikusi į narkotikus. Juos vartoju jau du metus prieš padarant nusikaltimą. Niekur dar nesu dirbusi. Išėjus iš čia tikiuosi visam laikui išsigydyti nuo priklausomybės narkotikams, taip pat įstoti kur nors toliau mokytis.

Esu išklausiusi Anoniminių narkomanų kursus, jie truko 1 metus ir 2 mėnesius. Jie padėjo. Dabar jau mąstau kitaip, kad kvaila buvau ir į visa tai įšivėliau. Bijau, kad laisvėje, kai žinau kur jų gauti negrįžčiau prie seno. Galutinai noriu jų atsisakyti pati, to paties nori ir mano abu tėvai. Skaudžiai išgyvenau jų skyrybas, bet suprantu, kad jie daugiau nebebus kartu. Man jei abu labai reikalingi ir aš juos myliu vienodai.

Išėjusi iš čia važiuosiu į Mikštų dvarą prie Ignalinos gydytis nuo narkotikų. Tikiuos, kad mama palaikys. Tėvas sakė, kad kai išeisiu į laisvę jis pats mane tenai nuveš, taip pat pasiims atostogas, lankys.

Žinodama, kad greit išeisiu tikriausiai labai nerimaušiu, jausiuos tarsi antrą kartą gimusi. Gaila bus palikti tik drauges, kurios turi vėliau išeiti, bet jos turėtų džiaugtis, kad aš jau laisvėje. Aš joms rašysiu laiškus.

Įkalnimo įstaiga yra bausmės atlikimo vieta. Nėra jau čia taip blogai, trūksta tik laisvės.

5. Nijolė – 63 metų lietuvė, katalikė. Esu nuteista 3 metams. Jau čia esu 8 mėnesiai. Pakliuvau čia už narkotinių medžiagų platinimą. Nuteista esu pirmą kartą. Atgal tikiuosi, kad nebesugrįšiu.

Sunku buvo čia prisitaikyti. Buvo šokas. Save labai griaužiau, numečiau nemažai svorio. Buvo labai baisu. Jei ne vaikai, vyras, taip pat psichologo pagalba nežinau kaip buvę. Sunkiausias yra pirmas savaites, kol susitaikai, kad čia teks kalėti. Bet po truputį įsivažiuoji ir pripranti. Kur daugiau dėsiės. Taip pat daug reikia ir ką manai pati. Reikia pačiai save įtikinti, kad viskas bus gerai, kad čia reikės gyventi. Aš taip padariau ir dabar jau viskas normaliai. Gyvenu ir tiek.

Užaugau nepilnoje šeimoje, tik su mama. Tėvo aš nepažinojau. Jis mamą paliko vos gimus man. Turiu dar ir brolių, netikrą, nes nuo kito vyro mama jo susilaukė. Gal todėl mes ir nebendravo nei anksčiau, nei bendraujam dabar. Vaikystėje mačiau visko: ir gero, ir blogo. Daug teko vargti karo metais. Anksti teko pradėti dirbti. Labai gražūs yra išlikę prisiminimai apie mamą, kuri jai kas vakarą išpindavo kasas ir šukuodavo plaukus, sekdamo pasakas.

Gyvenimas čia normalus. Gyvenu psichologiniam sektoriuje, nes turui priklausomybę narkotikams. Buitis gera, maistas taip pat. Tenka tvarkytis savo kambarį, skalbtis, taip pat savaitgaliais galima eiti į pirtį. Reikia visada vaikščioti su „vardiniu“ (ženklelis, kur užrašyta pavardė, vardas, grupė). Gyvenam 4. Sutariam normaliai. Esu draugiškas, nekonfliktiškas žmogus. Iškilusius sunkumus sprendžiu protingai, nesikarščiuodama. Priimu žmogų tokį koks jis yra. Su visom stengiuos bendrauti vienodai. Naujokes sutinku taip pat kaip ir kitas. Jei paprašo padedu, jei ne, tai - ne. Nenoriu lysti į akis, gal ir taip žmogui sunku. Nusibosta tie patys veidai, bet tu juk ne atostogauji, tad tenka tenkintis tuo kaip yra. Patinka nerti. Kai tik vyras atveža siūlų turiu ką veikti. Kol neišneriu visų siūlų negaliu apie nieką kita galvoti, jau laisvėje mokėjau siuvinėti kryželiu. Vienai pabūti neįmanoma, nesvarbu, kad yra ir relaksacijos kambarys. Išėjusi į laisvę norėčiau nueiti į mišką ir išsiverkt, nes per tiek laiko susikaups įvairiausių nuoskaudų ar dar kas nors.

Šventės taip pat ne kokios. Sutikau čia Kalėdas ir Naujuosius. Labai verkiau, nežmoniškai trūko vyro ir vaikų bei anūkėlių. Truputį pasipuošėm aplinką, pasidarėm mišrainių nusipirkę produktų iš parduotuvės ir taip šventėm.

Dažniausiai einu į koncertus. Neseniai buvo atvykę vaikučiai iš vaikų namų koncertuoti, buvo labai malonu ir smagu. Retkarčiais nueinu į diskusijas.

Į biblioteką einu kiekvieną dieną. Knygų skaitymas pagrindinis mano užsiėmimas. Per tą laiką kurį esu čia jau perskaičiau apie 70 labai gerų knygų. Vėliau žadu eit į kompiuterių kursus. Esu jau baigusi floristikos ir psichologijos kursus. Šiuo metu mokausi siuvėjos amato ir anglų kalbos. Noriu išnaudoti visas galimybes, kurias man čia suteikia. Laisvėje už viską reiktų mokėti, o čia tik mokykis ir norėk mokytis. Taip bent jau man atrodo. Viso to aš noriu dėl savęs. Mokslai niekam nekenkia. Laisvėje norėčiau įsidarbinti floryste. Manau, kad galėčiau ten save gerai realizuoti. Tai man labai patiktų. Tikiuos, kad taip ir bus. Aš čia niekur nedirbu, tad daug laiko galiu skirti ir įvairiems čia vedamiems kursams. Nereikia niekur skubėti, visur suspėju. Galiu lankyti kursus ir ryte, ir vakare.

Esu ištekėjusi. Turiu penkis vaikus. Vyriausiam - 45, o jauniausiam – 30 metų. Jie yra savarankiški, visi turi sukūrę savo šeimas. Gyvenu su vyru savo namuose mieste. Atrodo, nieko lyg ir netruko. Daug kas nesuprato manęs, kaip aš jų negaliu atsisakyti. Gal valios truko?

Patekus čia labai pagerėjo santykiai su vytu. Jis tapo man daug dėmesingesnis. Dažnai rašo laiškus, lanko. Taip pat ir vaikai nenusigrėžė nuo manęs. Iš pradžių gal buvo sunku, paskui jie turbūt suprato, kad nepalaikydami mamos, nieko nepakeis, gal tik pablogins savo ir mano gyvenimus. Suprantu, kad nedera taip elgtis, bet jei jau taip atsitiko, tai kiekvienas turi atsakyti už tuos savo poelgius. Aš nesigėdiju, kad esu čia. Aš suprantu, kad niekas kitas čia nekaltas, kad kalta esu aš pati. Vaikai juk žinojo, kad aš esu priklausoma nuo narkotikų. Stengėsi man padėti, bet tas žmogus, kuris jų yra atsisakęs, turbūt galėtų mane suprast, kad tai yra taip sunku padaryti. Su narkotikais aš gyvenu jau 20 metų. Bandžiau jų atsisakyti ne vieną kartą, bet vis pritrūkdavo jėgų ir vėl grįždavau prie to paties. Dar ir tai trukdė juos mesti, tai artimiausi draugai. Jie vis kartodavo, kad nieko čia blogo. Pardavinėdama juos užsidirbsi, o apsisvaiginusi atsipalaiduosi. Negaliu jų labai kaltinti, niekas nevertė, taip dariau, nes pati norėjau. Esu labai laiminga, kad nieko blogo nenutiko, juk žinot kaip būna. Apsisvaigini ir tada tau niekas nerūpi. Mes dažnai rašom vieni kitiem laiškus, pasiskambinam, susitinkam per pasimatymus. Prieš pasimatymus dvi dienas vaikštai kaip nesava, labai jau nekantrauju. Jiems išvykus gyvenu prisiminimais.

Esu baigusi vidurinę mokyklą. Dirbau darželyje vaikų auklėtoja. Dabar jau 13 metų esu pensininkė. Gyvenom iš mano pensijos, už tuos pinigus, kur gaudavau pardavus narkotikus, taip pat vyro pensijos.

Pradėjau lankyti Anoniminių narkomanų kursus. Tikiuos, kad padės.

Žinodama, kad tuoj išeisiu į laisvę labai džiaugsiuos.

Pataisos namai tai bausmės atlikimo vieta ir vieta, kur gali įgyti naujų žinių.

6. Birutė – 46 metų lietuvė, katalikė. Čia, pataisos namuose, jau esu 1metai ir 11 mėnesių. Liko dar atbūti 1 metus ir mėnesį. Esu daugiakartė. Visus 4 kartus pakliuvau už narkotinių prekių platinimą arba jų vartojimą. Pirmą kartą buvau nuteista 1 metams, antrą – 1 metams ir 5 mėnesiams, trečią kartą - 7 mėnesiams.

Pirmą kartą čia buvau rusų laikais. Buvo baisu. Labai kankinaus. Buvau viską užsidariusi savyje. Nesikreipiau pagalbos, nes nebuvo į ką. Visos vilkėjom vienodą uniformą, buitį buvo kraupi, taip pat ir maistas labai blogas. Priminė stovyklą. Ryte pakeldavo vėliavą, o vakare ją nuleisdavo. Dabar daug geriau, ir prisitaikiau lengvai. Žinau kas, kaip daroma. Koks čia gyvenimas. Jau kažkaip lengviau apsipratau, kad teks gyventu uždaroje patalpoje, tad jokių rimtesnių sunkumų kai ir nebuvo. Paskutinį sykį sunkiai apsipratau, nes palikau sergančią mamą. Teko kreiptis pagalbos į čia dirbančią psichologę. Pasikalbėjus pagerėjo. Taip mes bendravom kokius keturis kartus, žinok padėjo.

Dabar ir maistas, ir gyvenimo sąlygos yra geros. Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Maisto duoda pakankamai, kartais net nesuvalgau. Reikia tvarkytis sekcijas, taip pat ir tualetus. Reikia nešioti vardinę. Panašus gyvenimas kaip ir namuose, niekas už tave nepadarys. Turim grafikiuką kas kurią dieną ir ką daro. Pasidarėm pačios. Taip lengviau. Gyvenam 4. Būna visko: ir nesutarimų, ir pykčių, ir gerų akimirų. Nieko nepadarysi. Esam juk žmonės, nevienodi, o skirtingi. Kartais tenka nusileisti, kad išvengtum barnių. Taip tai visos geros. Labai laikiu naujokių. Jauties labai gerai, kai gali savo įgytą patirtį kam nors pademonstruoti. Papasakoji, koks čia gyvenimas, ką reikia daryti ir panašiai. Susipažinti išeina savaime. Prieini ir pakalbini, arba prie tavęs prieina. Yra čia labai konfliktiškų žmonių, kurie problemas susikuria sau patys. Jiems tai patinka. Tokių aš vengiu. Būna, kad apsigavia. Stengiamės pačios išsiaiškinti. Jei nepavyksta, kreipiamės į būrio viršininkę.

Renginių vyksta ne per daugiausiai. Patinka nueiti į mūsiškių rengiamus koncertu. Jie būna labai linksmi. Į parodas nueinu retai, nebent jose dalyvauja kalinčios moterys. Labai dažnai nueinu į biblioteką. Patinka skaityti laikraščius, istorines knygas. Čia labai susidomėjau istorija, tiek Lietuvos, tiek viso pasaulio. Kompiuterį naudoju tik pažaisti su kortoms. Daugiau su juo nėra kas veikti. Galėtų būti internetas.

Esu jau baigusi beveik visus kursus. Einu pakartotiniai į psichologinius kursus, gal ką naujo pasakys. Taip pat dėl to, kad laikas greičiau praeitų. Taip pat mokausi anglų kalbos. Dirbu ūkvede. Kursai naudingi. Daug sužinau, išmoksti. Visas įgytas žinias stengsiuos pritaikyti tolesniame savo gyvenime. Kursų medžiaga išdėstoma labai normaliai, aiškiai, suprantamai. Čia jei nori gali mokytis ir mokytis. Gali baigti pagrindinę, vidurinę mokyklą. Įgyti specialybę, reikia tik tuo naudotis. Aš tą ir darau.

Ne daug lieka laisvo laiko. Jei atsiranda kokia minutėlė siuvinėju. Pamačiau kaip kitos gražiai tai daro ir aš užsimaniau. Siuvinėti mokėjau jau laisvėje. Neturėjau tada tam laiko. Daugiausiai tam galiu laiko skirti savaitgaliais. Taigi, dabar baigiu vieną darbą, kurį žadu padovanoti anūkelei, kurios ne už ilgo gimtadienis.

Esu našlė. Turi vieną dukrą bei labai mylimą anūkę. Dabar dukra mane labai palaiko. Stengiasi padėti kuo tik gali. Prieš tai labai pyko, nesuprato jos visai. Pastatė tarp manęs ir savęs barjerą, kurį gana sunkiai mes abi peržengėm. Dažnai dabar rašo laiškus, skambina, siunčia anūkelės nuotraukas, atvyksta į pasimatymus. Keletą kartų ir su anūkele kalbėjau. Taip pat susirašinėju ir su draugais, kuriuos įsigijau čia ir jie jau laisvėje, ir su tais, kuriuos pažinojau anksčiau. Labai sunku yra išsiskirti, nori važiuoti kartu, bet negali. Po pasimatymų vaikštau kaip nesava. Pradedi laukt kito susitikimo.

Užaugau su mama bei močiute. Tėvai išsiskyrė kai man tebuvo tik dveji metukai. Mama buvo ištekęjusi antrą kartą, bet patėvis susirgo ir po dviejų santuokos metų mirė. Vaikystė buvo ne kokia. Sunku buvo ir tiek. Nenoriu daugiau apie tai kalbėti.

Mama labai skaudžiai išgyveno visus keturis kartu, kai sužinojo, kad aš esu nuteista ir bausmę turiu atlikti Panevėžio moterų kalėjime. Vis verkdamo ir klausdamo manęs ką ji ne taip padarė, kad jos dukra pasuko tokiu keliu. Paskutinį kartą net apsirgo. Atgulė į lovą.

Turiu savo namus. Išėjusi tikiuosi važiuoti į krikščionių reabilitacinį centrą „Gyvybės versmė“ Kauno rajone. Jau esu ten buvusi ir tikiuosi, kad šis kartas bus lemiamas ir paskutinis.

Baigiau vidurinę mokyklą. Toliau pati mokytis neborėjau, tad nieko daugiau ir nesu baigusi. Visą savo gyvenimą gyvenau netoli miesto, laikiu gyvulius, iš to ir gyvenau. Tad, to vadinamojo, tikro darbo ir nesu niekur dirbusi. Po gydymosi taip pat tikiuosi susirasti kokį nors darbėlį.

Jau daug metų vartuju narkotikus. Prieš pradėdam juos vartoti maniau, kad pabandyčiau, o panorėjus bet kada galės jų atsisakyti. Bet tik kai pastebėjo, kad kiekvieną dieną pradeda jų reikt supratau, kad šio potraukio taip lengvai neįveiksiu. Taip pat, jų griebtis paskatino ir nenusisekęs šeimyninis gyvenimas. Labai skaudžiai išgyveno antrojo vyro mirtį. Jų pavartojus atsiribodavau nuo kasdieninių gyvenimo rūpesčių, gyvenimas tapdavo toks mielas ir gražus. Tarsi viskas būdavo, kaip čia pasakius...o.k. Buvo visko mano gyvenime: ir muštynių, ir barnių, ir nesuipratimų, ir pinigų stygiaus, ir galiausiai maisto trūko. Daug esu iškentėjusi, kad kai pagalvoju kaip aš visa tai ištvėriau. Aplinkiniai mane stengėsi atkalbėti nuo tos mano beprotybės. Tą darė mano mama, duktė. Kaimynai nesikišo. Labai su jai aš ir nebendravau. Nereikalingi jie man, aš turiu savo draugus, su kuriais mes dažnai susitikdavom.

Dabar lankau Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Noriu nuo jų atsiriboti. To paties nori ir mano mama, ir mano dukra. Mano duktė neleido, net anūkelės į tą pačią mokyklą kur mokėmės mes, nes ten labai paplitę narkotikai. Patekusi čia ketvirtą kartą supratau, kad aš tiek daug savo gyvenimo metų praleidau per niek. Dabar daug ką daryčiau kitaip. Visų pirma tai neatsisakytiau nuo galimybės mokytis. Toliau turbūt klostytulis viskas geri savaime.

Apie išėjimą dar negalvoju. Greičiausiai jausčiausi nerami, nežinočiau kas manęs ten laukia.

Čia yra bausmės atlikimo vieta, o ne prauklėjimo. Aš tai žinau.

7. Rita – 43 metų rusė, katalikė. Esu nuteista už sugyventinio nužudymą. Už šį nusikaltimą man yra skirta 7 metai ir 10 mėnesių. Pataisos namuose jau pralaidau 2 metus ir 1 mėnesį. Čia patenku jau antrą kartą. Pirmą kartą buvau nuteista 3 mėnesiams už neteisėtą alkoholio pardavinėjimą.

Pirmo karto jau kaip ir nebeatsimenu. Buvau jaunesnė. Buvo lengva, nes nespėjau pajust, kaip prabėgo tie trys mėnesiai. Antras kartas buvo daug sunkesnis. Žinojau, kad ilgai man čia reiks būti. Depresavau. Sulaukiau pagalbos iš kameros draugių ir psichologės. Dabar jau gerai.

Gyvenimas skiriasi nuo laisvės, tuo, kad tu negali eiti kur nori ir dar tuo, kad tu esi gana gerai aprūpinta. Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Pati čia norėjau. Noriu atsikratyti potraukio narkotikams. Maistas normalus. Buitinės sąlygos irgi. Reikia čia vaikščioti visada su vardiniu, tvarkytis, skalbtis. Sekcijoje gyvenam 5. Sutariam šiaip sau. Yra labai konfliktiškų. Jos tarsi ieško prie ko prikibti. Bandau išvengti, bet ne visada pavyksta. Esu gavusi raštišką išpėjimą, mat išivėliau į muštines. Pati irgi esu ne pėsčia. Gyvenimas privertė išmokti pastovėti už save. Jei kas negerai, aš negaliu nusileisti. Varau iki galo. Nesvarbu kokios bus pasekmės

Vyksta čia renginiai, tik, kad man jei neįdomūs. Nueinu į koncertu ir viskas. Patinka pačiai dainuoti, todėl dalyvauju čia rengiamuose moterų koncertuose. Dažnai nueinu į biblioteką paskaitinėti laikraščius. Taip pat skaitau ir knygas, dažniausiai romanus, poeziją.

Prieš šventes tvarkomės daug įnirtingiau, nei paprastai. Puošiam sekcijas. Taip pat, jei turiu pinigų, nusiperku ką nors iš parduotuvės. Darom draugėms dovanėles.

Jei tik nori, tai ir mokykis. Čia tai tikrai tai gali daryti. Aš mokausi siuvimo teorijos, anglų kalbos. Tai man pačiai patinka, tikiuos, kad išėjus padės susirasti darą. Siuvėjų juk ir taip gana dažnai reikia. Aš paskaitau laikraščiuose kokių darbuotojų reikia. Anglų kalbos mokaus dėl savęs. Dirbu medicininėje dalyje skalbėja. Dirbu iki 12 valandos, likusį laiką skiriu kursams, mano vadinamoms pamokoms. Man taip gražiau skamba. Sekmadieniais einu į kinų užsiėmimą. Mat pas mus yra viena kinė, kuri pasakoja apie Kiniją. 13 val. susirenkam ir 1,5 valandos mums duotoje klasėje mes klausomės, geriam arbatą. Čia atsipalaiduoji, pabendrauji su kitom moterim. Įdomu ir tiek. Mokytojai, kaip ir mokytojai. Jei eini į pamokas, tai ir supranti. Jei nenuėini manau, kad čia tavo problema. Aš tai manau, kad suprantu jų aiškinimą. Esu baigusi vytelių pynimo, aplinkotvarkos kursus. Laisvalaikiu darau kokius nors koliažus. Labai patinka. Jais pasipuošiu savo kambarį.

Buvau ištekėjusi. Dabar esu išsituokusi. Turiu 2 vaikus. Vienam - 24, kitam – 22 metai. Su vaikais nesusitinku. Tik su vienu palaikau ryšius, susirašinėjam laiškais. Jis taip pat yra įkalinimo įstaigoje. Kitas yra Rusijoje ir nežino, kad jo mama yra pataisos namuose. Taip pat turiu vieną seserį ir du brolius. Jie gyvena ne Lietuvoje, todėl ir santykiai su jais yra nutrūkę.

Užaugau pilnoje šeimoje. Viskas būtų buvę gerai, jei tėvai nebūtų virė ir gėrė naminukės. Jie mus labai mylėjo, prižiūrėjo kiek galėjo. Prie alkoholio po truputį pripratau ir aš. Nebuvo kitos išeities. Dažnai trūkdavo mums maisto, o naminukės visada būdavo. Po skyrybų gyvenau viena. Susipažinus su sugyventiniu vėl pradėjau gana stipriai išgėrinėti. Prasidėjo konfliktai, pinigų stygius, jis mane mušdavo. Vieno konflikto metu ir įvyko nelaimė. Taip tai gyvenau kaime. Ne koks buvo gyvenimas. Laikiau vieną karvę ir kelias vištas. Gėda net sakyti, kad kai užbrisdavom, tai yra užgerdavom, gyvuliai likdavo neprižiūrimi. Gerai, kad gerą kaimynę turėjau, ji pamelždavo karvę, pašerdavo. Nekalbėdavau aš su tais kaimynai. Man atrodė, kad jie nusistatę prieš mane. Nereikėjo man jų. Dažniausiai tai aš girtavau su sugyventiniu. Kitų mums nereikėjo. Kai būdavo blaivūs padėdavom dirbti įvairiausių darbus. Dažniausiai tai vežti šieną, kasti bulves, rauti burokus. Už atliktą darbą gaudavom kelis litus, o svarbiausiai gaudavom puslitrį. Dabar suprantu, kad ne degtinėje yra gyvenimas, kad galima ir kitaip gyventi. Sugalvoti kitokį užsiėmimą, nei tą, kuris man buvo svarbiausias. Pagalvojus, sunku man buvo. Nenorėčiau to palinkėt kam nors. Bet nuo praeities nepabėgsi.

Draugų daug neturiu. Susirašinėju tik su pataisos namus jau palikusia savo drauge. Grįžti taip pat neturiu kur. Gal ką draugė galės pagelbėti.

Baigusi esu vidurinę mokyklą. Sąlygų toliau mokytis nebebuvo. Niekas nebeįdėjo Išklausiau kursų ir turi buhalterės ir skaičiavimo technikos pažymėjimą. 13 metų dirbau buhalterė. Už gėrimą atleido. Į šį darbą nėra galimybės vėl sugrįžti. Tikiuosi, kad gal Darbo birža galės ką nors pasiūlyti. Taip pat noriu turėti geresnį gyvenimą, taip pat ir darbą.

Pataisos namuose lankau Anoniminių alkoholikų užsiėmimus. Jie yra naudingi, tikrai padeda. Juos jau lankau pusę metų.

Apie išėjimą negalvoju, o ir kam, man tiek dar daug laiko liko čia „sėdėti“.

Manau, kad pataisos namai, tai vieta, kuri skatina keistis žmones.

8. Karina – 25 metų lietuvė, katalikė. Į Panevėžio pataisos namus patekau už plėšimą. Man teismas skyrė 4 metus ir 6 mėnesius. Metus atbuvus patekau į lengvą grupę ir teismas sumažino mano bausmę per pus, taigi iš 4 metų ir 6 mėnesių liko tik du metai ir trys mėnesiai. Juos aš jau baigiu čia atbūti ir po savaitės išeisiu į laisvę. Mano tai pirmas nusikaltimas.

Atvykus čia pirmos mintys buvo – Jėzau ar aš čia išversiu 4 metus. Sunku buvo. Padėjo psichologė, kitos moterys. Padrąsino, sakė, kad ir jos taip jautėsi, kad po kurio laiko pradėsi kitaip galvoti. Taip ir buvo. Gyvenau mintimis, kad tik kuo greičiau bėgtų čia dienos. Save raminti stengiausi ir pati, juk nėra kur trauktis.

Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Buitis normali, geras maistas, savaitgaliais gali eiti į pirtį. Sekcijoje gyvenam 5. Sutariam lyg ir normaliai, bet į galias draugystes nesiveliu. Aš tai stengiuosi niekam neužkliūti, nenoriu prisidaryti nemalonumų. Būdavo sunku, bet susiimdavai save į rankas ir toliau gyvenai. Iš pradžių erzino tai, kad tu visada tarp žmonių, viena pabūti negali. Tas labai sunku. Iš poilsio kambario jokios naudos. Jis dažniausiai būna užimtas. Taisyklės, kokios dar taisyklės, žinai ką reikia daryti, taip ir darai.

Buvau per visą laiką nuėjusi į vieną parodą. Ji man nepatiko. Kodėl net nežinau. Dažniausiai einu į atvežtinius koncertus. Jie patinka labiausiai. Į biblioteką einu kasdien. Patinka skaityti laikraščius, įvairiausias knygas. Kompu nesinaudoju. Nenoriu, su juo nėra kas veikti. Žaist nepatinka. Man labai patinka žiūrėti televizorių. Gaila, kad ne daug tenka.

Mokytis gali visos. Esu baigusi suvėjų kursų, dar psichologijos ir kompo. Dirbu suvėja. Tikiuos laisvėje gal dirbti suvėja, žinoma jei padoriai mokės, o ne kaip čia kapeikas, o dirbti reikia daug. Dirbant ir lankant kursus laikas eina greičiau, esi užsiėmus, taip tai nežinotum ką veikti. Mokytojai, kaip ir mokytojai. Net nežinau ką apie juos pasakyti. Jie dirba savo darbą ir tiek. Užsiėmimai yra įdomūs, suprantamai paaiškina ko tikisi iš mūsų.

Esu netekėjusi. Taip pat neturiu ir vaikų. Anksti netekau tėvų. Nuo 16 metų iki 18 gyvenau katu su broliu. Paskui viena. Nenorėjau būti našta broliui, nes jis sukūrė savo šeimą, susilaukė vaikelio. Labai dažnai pagalvoju koks būtų mano gyvenimas jei būtų gyvi tėvai. Prisimenu, kad buvau labai mylima, jų vadinama „pagranduke“. Vienos dienos įvykis taip skaudžiai gali pakeisti tavo gyvenimą. Įvyko kraupi avarija, kurios metu ir žuvo abu tėvai. Negaliu net apie tai kalbėti. Manau, kad ši tragedija ir apvertė mano ramų gyvenimą aukštyn kojom. Vienintelis ramstis buvo brolis. Džiaugiausi, kai brolis sukūrė šeimą. Tikėjausi, kad brolio žmona taps mano drauge. Bet viskas susiklostė kitaip. Labai jau nesutarėm, dažnai konfliktavo ir teko palikti brolio namus.

Padarius nusikaltimą ir patekus man čia, tarsi vėl atgijo šiltesni santykiai su broliu. Jis manęs neatstūmė. Dabar susirašinėju laiškais, skambina jis man, atvyksta į pasimatymus. Grįšiu pas brolį. Jis žadėjo man padėti, nebepalikti vienos. Darbo taip pat nebeturi, turėjau, bet praradau. Prieš pasimatymus, kokias 2 dienas vaikštau lyg nesava. Galvon lenda visokios mintys. Kai baigiasi būna labai sunku, noris kartu išvažiuoti ir užmiršti, kad čia buvau.

Išėjusi iš brolio išsinuomavau butą, įsidarbinau virėjos padėjėja. Gyvenau mieste, kuris yra prie jūros. Pradėjau rūkyti „žolę“. Negalvoju, kad prie jos galima priprasti. Tik vėliau, man kaimynas pasakė, kad prie jos priprantama. Man jau tada buvo vėlu, jau be jos rūkymo nebegalėjau gyventi. Visa tai, tiksliau noras apsvaigti, užsirūkyti „žolės“ ir paskatino, mane nusikalsti. Buvau pašalinta iš darbovietės, nes vis dažniau neateidavau ten. Daug ką daro draugų įtaka. Aš tikra to žodžio prasme pasidaviau jų įtakon. Nežinau kodėl. Gal pritrūkiau valios, o gal nebeturėjau kitos išeities.

Baigiau vidurinę mokyklą. Profesijos nesį įgijusi jokios. Nebuvo sąlygų mokytis, reikėjo dirbti, kad galėčiau save išlaikyti. Išėjusi tikiuosi įstoti kur nors mokytis, paskui ir įsidarbinti.

Einu į Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Jie labai naudingi. Gali pabendrauti su žmonėmis, kurie neseniai priklausė arba jau nebepriklauso kokiai nors priklausomybei. Tas labai padeda, nes tikrai to ... labai sunku atsisakyti, be kokios nors pagalbos. Dabar jaučiuosi šviri, man jų nebereikia, net nepagalvoju apie „juos“. Galiu drąsiai teigti, kad svaiginimas neišvaduoja nuo problemų, o tik dar labiau įklampina.

Dar negaliu patikėti, kad tuoj būsiu laisva. Nesitiki, kad atsidarys durys ir tave išleis iš čia į laisvę. Nebenoriu daugiau čia patekti, tiksliau gadintis sau gyvenimą.

Manau, kad patekimas čia mane daug ko išmokė ir aš sakau, kad čia yra vieta, kuri skatina keistis ir siekti ko nors naujo.

9. Audra – 24 metų lietuvė. Esu katalikė. Čia esu jau 2 metai ir 5 mėnesiai. Liko 9 mėnesiai. Čia jau trečią kartą. Pirmą kartą buvau nuteista 5 mėnesiams. Ir pirmą, ir antrą kartą čia patekau už narkotikų platinimą. Pati jų nevarčiau, bet vienas draugas įkalbėjo jus pardavinėti, sakė, kad užsidirbsiu pragyvenimui. Taigi ir pakliuvau

Gyvenimas čia normalus. Maistas geras, o ir porcijos nemažos. Kartais net negali suvalgyti. Nesunku ir laikytis taisyklių, reikia visada segėti vardinę, tvarkytis, eiti laiku miegoti, netriukšmauti ir t. t. Gyvenam vienoje sekcijoje 12 moterų. Sutariam normaliai. Tiksliau stengiamės, kad viskas būtų kuo geriau. Vienai čia pabūti nėra jokių šansų. Nebent jei tu susirgisi ir kai kitos bus darbe, ar mokykloje, ar kursuose, tai tada pabūsi viena. Būna ir nesutarimų, kuriuos stengiamės išsiaiškinti tarpusavyje. Nenoriu apsieisti, nes jei apsieisi tada „jos ir jos“ ant tavęs. Šiaip tai esu rami. Nieko nesistengiu užkabinti. Bet patikėkit, jei reiktų tai tikrai pastovėčiau už save. Beveik su niekuo nebendrauju, draugių čia nėra. Prie akių gali paguosti išklaudyti tave, bet nesisukę pasijuoks, pasityčios.

Patekusi čia pirmą kartą jaučiausi keistai, bet pritapti buvo daug lengviau nei antrą kartą. Į pirmakartes čia kalinčių moterų požiūris yra kitoks nei pakartotinai. Antrą kartą aš buvau sutikta šaltai, su pašiepimais, paerzinimais, kad man čia geriau nei laisvėje. Pakartotinai sėdintys yra sunkūs žmonės. Ne visi, bet man teko susidurti su keliomis. Tai labai žiauru, bet taip būna. Sunku man buvo. Gerai, kad tada mane palaikė seserys, sakė padės kai būsiu laisva. Taip patėjau ir pas psichologę. Ji šaunuolė. Visada randa laiko išklaudyti, patarti.

Čia veikia klubas. Aš tai asmeniškai nueinu į linksmesnius koncertus, pati juose dalyvauju, kaip dainininkė. Į parodas neinu.

Į biblioteką nueinu dažnai, tik gaila, kad ne daug laiko ten galiu pasibūti. Patinka paskaitinėti laikraščius, žurnalus. Taip pat skaitau istorines knygas. Juo daugiausia kitos moterys tik žaidžia. Patinka labai siuvinėti kryželiu. Gerai, kad seserys atveža siūlų ir medžiagos. O tada aš tai ir siuvinėju. Galiu tada laisvu laiku ir pasilepinti save. Taip pat išsiuvinėju ir kitoms, jos man duoda siūlų.

Prieš šventes tvarkausi, puošiuos kambarį. Darom draugams dovanas. Tai būna dažniausiai koks nors mažas darbelis.

Mokytis gali bet kuri iš mūsų. Aš esu jau baigusi kompių kursus. Baiginėju psichologinius. Juos pabaigus eisiu į anglų kalbos užsiėmimus. Daug laiko užima darbas. Dirbu siuvykloje siuvėja. Manyčiau, kad kursai yra naudingi. Kursus lankau po darbo. Einu, kad įgyčiau naujų žinių, kurias galėčiau panaudoti ateityje. Bus vėliau matyti ar aš jomis pasinaudosiu ar ne. Viskas išdėstoma aiškiai, suprantamai. Užimtumas čia mūsų labai didelis. Beveik visos dirbam, mokomės ar lankom kokius nors kursus. Sąžiningai, tai mums reikia būti užsiėmusiom, nes jei gerai elgeisi per metus, tai tave perkels į lengvą grupę. Toje grupėje esančios gali tikėtis į likusį bausmės laiko sutrumpinimą per pus. Daugumai tas tik ir galvoje, kad surinktų kuo daugiau „plusų“.

Esu netekėjusi. Turiu 4 metų dukrytę. Šiuo metu mergaitė gyvena pas mano tetą. Teta yra mergaitės globėja. Patekimas į pataisos namus pablogino santykius su sugyventiniu, kuris man prabuvus čia 1 mėnesį mane paliko. Vaiko tėvas mane paliko dėl kitos. Nežinau ką aš blogai darydavau. Teko iškęsti daug. Dažniausiai iš sugyventinio gaudavau į kailį. Gerai, kad vaiko neliesdavo. Draugai nesuprato dėl ko aš jo nepaliekau. Kaip turbūt daugumai nutinka. Jie kištis nenorėjo. Greičiausiai turbūt dėl to, kad bijojau jo labai. Gyvenom mieste vieno kambario bendrabučio tipo butelyje. Jį nuomavomės. Palikus jam mane, trumpam prisiglaudžiau su dukra pas savo tetą. Dabar jaučiuosi stipri, supratau, kad viską reikia gyvent natūraliai, nereikia bėgti nuo tave užklupusių problemų, o reikia tik jas spręsti. Manau, kad sugebėsiu gyventi kitaip, gyventi dėl dukros.

Taip pat turiu dvi seseris, kurios su manim nenutraukė ryšių, nepasmerkė manęs. Jos mane palaiko, susirašinėja, atvyksta į pasimatymus. Labai jų laikiu. Prieš pasimatymą nerandu sau vietos, negaliu susikaupti. Jam praėjus, viską apgalvoju ir tarsi grįžtu prie įprasto gyvenimo. Jo metu labai atsipalaiduoju, kaip jaučiuos net nerandu žodžių tai apsaityti, vienu žodžiu „super“.

Esu čia pasidariusi tatuiruotę. Nežinau kam, gal dabar jau ir gailiuosi, bet jau šaukštai po pietų.

Pati užaugau nepilnoje šeimoje. Buvau trečias vaikas ir mamą mažai teatsimenu, nes ji mirė, kai man tebuvo 2 metukai. Iki 14 metų augau su tėveliu. Sunku man tada buvo. Kiek galėdavo padėdavo mamos mama – močiutė. Močiutė mirė kai man tebuvo 13 metų. Labai dažnai ją prisimenu, ji man buvusi kaip motina. Tėvas mėgo išgerti. Namuose dažnai buvo girtaujama. Po truputį iš namų pradėjo dingti daiktai, nebebūdavo ką valgyti. Dėl viso šito 14 metų patekau į vaikų namus. Ten pabuvau neilgai, tik 2 mėnesiai. Mane pasiėmė globėjai. Su jais pragyvenau iki 16 metų. Prisimenu, kad buvo visko. Dažniausiai bardavomės dėl mano bėginėjimų iš pamokų bei namų. Mirus globėjai vėl patekau į internatą. Juose išbuvau kol suėjo 18 metų. Seserys padėti negalėjo. Pačios po truputį kabinosi į gyvenimą. Dar buvau apsupta netinkamos kompanijos. Ir mano draugai mėgdavo išgerti. Nieko gero nemačiau namuose, tik išgėrinėjimus, konfliktus. Aplinkiniai, net nežinau ką sakyti. Su jais aš nesikalbėdavau. Kai išeisiu iš čia viena sesuo priims mane su dukryte pas save gyventi. Dėl to labai džiaugiuosi

Esu baigusi tik vidurinę mokyklą. Jokios profesijos neturiu. Baigusi mokyklą susipažinau su dukrytės tėvu. Sąlygų toliau mokytis nebuvo. Taip pat niekur ir nedirbau. Gyvendavom iš sugyventinio algos ir pinigų gaunamų už dukrą.

Neturiu jokios priklausomybės ir ačiū Dievui.

Nebenoriu daugiau čia papulti. Yra dėk ko gyventi ir dėl ko stengtis pasikeisti. Laikas labai greitai bėga, jau ir taip daug ką esu pražiopsojusi, ypač dukrelės atžvilgiu. Tikiuosi, kad mano gyvenimas pasikeis ir, kad aš gyvensiu kartu su savo dukryte.

Apie išėjimą dar negalvoju, mat dar tik pusę bausmės laiko praleidau. Bet pagalvojus neišsivaizduoju net kaip. Manau sunku butų išėjus vėl prie visko priprast.

Pataisos namai, t.y. „zona“ - tai tikrai na vieta keisti žmones, jiems padėti, tai tik vieta skirta atlikti bausmei. Padėti reikia tada, kai žmogus kreipias pagalbos, kuriuos jam reikia būnant laisvėje, o ne būnant čia.

10. Valerija – 33 metų rusė, katalikė. Čia esu už plėšimą. Gavau 3metus ir 3 mėnesius. Čia esu visai neseniai, dar tik 2 mėnesius. Liko dar 3 metai ir 1 mėnuo.

Sunku buvo čia adaptuotis. Dar ir dabar lankausi pas psichologę. Niekaip negaliu apsiprasti. Vis verkiu ir verkiu. Tikiuos, kad vėliau bus lengviau. Mane sutiko kitos labai maloniai. Parodė visą „zoną“. Papasakojo koks čia gyvenimas. Esu labai jautri, jei kas ne taip tuoj apsverkiu, niekaip negaliu susivaldyti.

Gyvenam vienam kambaryje 14. Per vidurį pasistatėm spintą. Gaunasi vis šioks toks privatumas. Juk kiekvienam turbūt atsibostų žiūrėti visą laiką į tuos pačius veidus. Taip pat čia sutikau moterų, kurios net nebuvę ragavę dešros, labai vargingai gyveno laisvėje. Negaliu niekaip suprasti, kaip moterys gali būti tokios „nevalos“, nežino net kurį galą reikia plati, ar veidą, ar... . Taip tai čia maisto duoda gero. Pavalgau sočiai. 22 valandą yra išjungiamo šviesa. Reikia visada vaikščioti su vardiniu.

Esu netekėjusi. Turėjau vieną vaikėlį, bet jis mirė dar būdamas kūdikis. Gimė su nesveika širdele. Labai skaudžiai visa tai išgyvenau. Bet apsipratau. Tikiuos, kad ir čia apsiprasiu. Turiu 5 brolius ir 3 seseris. Mūsų daug, bet daug gyvena Rusijoje. Lietuvoje gyvena tik viena sesuo su šeima ir brolis, mūsų jaunėlis. Jis kol kas gyvena pas mano seserį ir dirba. Su kitais labai seniai mačiausi. Svarbiausia, kad jie visi sveiki ir turi sukūrę šeimas. Tėvai jau mirę. Tikiuos gauti iš jų laiškų, nes čia gyvenanti sesuo jiems pranešė kas man nutiko ir kur dabar aš esu. Mes trys augom su tėvais Lietuvoje, kiti liko Rusijoje pas mamos tėvus. Net nežinau, ko tėvai čia atvažiavo. Nekalbėjom su jais apie tai, kažką girdėjau, kad su mamos tėvais pradėjo labai nesutarti mano tėvelis.

Esu labai jautri, jei kas ne taip, tuoj apsverkiu, niekaip negaliu susivaldyti

Buvau jau nuėjusi į vieną pačių nuteistųjų surengtą renginį, patiki ir kitą kartą eisiu. Į biblioteką einu kiekvieną dieną. Skaitau laikraščius, imu knygas skaityti. Dabar skaitau meilės romanus. Kompu nesinaudoju. Nepatinka su juo žaisti ir tiek, kad būtų internetas. Galėčiau tada su kuo nors susirašinėti, bet tai tik svajonės. Kompu moku naudotis gerai.

Švenčių dar nešvenčiau jokių. Nežinau kaip čia jos švenčiamos.

Čia jei nori tikrai gali daug ko išmokti. Pradėjau lankyti siuvėjų kursus ir anglų kalbos. Niekur nedirbu. Taip pat einu į mokyklą. Pradėjau lankyti 10 klasę, nes esu tik baigusi 9 klases. Mokytojai geri. Sako, kad stengtumės, kad viskas tik mūsų labui. Viskas yra aiškinama gerai ir įdomiai. Man labai patinka mokytis. Stengiuos kuo daugiau lankyti kursų. Užimtumas čia didelis, pasirinkimas kuo užsiimti taip pat. Tik reikia netingėti. Vėliau žadu eiti į virėjų ir kirpėjų kursus, t.y. kai baigsiu 10 klasę. Dabar bent jau taip galvoju. Tikiuos čia kur nors dirbt pradėti. Tikiuos, kad čia suteikta galimybė padės man laisvėje ko nors pasiekti.

Užaugau pilnoje ir gausioje šeimoje. Mūsų buvo daug: mana, tėtis, 5 broliai ir 4 seserys. Aš esu prieš paskutinis vaikas. Tėvelis mirė prieš nepilnus metus. Mama jau mirusi daugiau nei 4 metai. Vaikystė buvo labai graži. Tėveliai labai mus mylėjo. Vasarą susirinkdavom visi. Būdavo labai linksma. Mano gyvenimas pasikeitė po tėvelio mirties. Daug kas sakydavo, kad aš tėvelio vaikas, taip ir buvo. Gyvenau pas jį. Niekur nedirbau. Neradau darbo, be to reikėjo slaugyti tėtį. Jis gulėjo patale. Gyvenom iš jo pensijos. Jam mirus nebeturėjau jokių pajamų. Susipažinau su buvusiu sugyventoju. Jis buvo ne iš gerųjų. Jis ir pastūmėjo mane šiam nusikaltimui. Sakė, kad viskas bus gerai, kad aš neiškliūsiu. Bet pasirodo, kad buvo ne taip kaip sakė jis. Už tai aš esu. Kai pakliuvau aš, jis mane paliko ir pasakė, kad aš jam nerūpėjau ir niekad nebuvau reikalinga. Iš sugyventinio patirdavau smurtą. Jis dažnai mane mušdavo, plūsdavo, kartais net neįsileisdavo į namus. Oi, tai man buvo smūgis tiesiai į širdį. Bet dabar kai pagalvoju, gal ir geriau, kad jis mane paliko. Su juo būdama praradau namus. Jis įkalbėjo juos užstatyti. Aš kvailė ir patikėjau. Dabar esu basutė. Neturiu nieko, net kur grįžti. Tikiuos, kad sesuo su broliu neatstums.

Esu baigusi tik 9 klases. Buvau įstojusi į siuvėjų profkę iš kurios mane išmetė už nelankymą. Esu dirbusi valytoja, bet likvidavosi ta įmonė ir mane atleido. Daugiau niekur ir nesu dirbusi. Gyvenom kaime. Su tėveliu ūkininkavom. Laikėm karvutę, 2 kiaules, vištų. Auginom daržoves. Maisto mums netrūko. Dar jų užaugindavom ir seseriai. Dabar kai pagalvoju, kokia aš buvau kvaila. Galėjau mokytis, dirbti kur nors. Gal būtų kitaip susiklostęs mano gyvenimas. Bet jau šaukštai po pietų.

Labai pasiilgau sesers. Ji ir brolis rašo man laiškus. Su kitomis čia esančiomis moterimis kalbuosi. Turiu vieną draugę, kuriai galiu išsipasakoti. Man po savaitės pasimatymas. Labai laukiu jo. Atvažiuos sesuo su broliu. Negaliu sulauk. Pradėjau net nagus kramtyti, niekaip negaliu susivaldyti.

Nesu vartojusi narkotikų. Alkoholį tik išgerdavau per šventes. Aš net nerūkau. Daug kas sako, kad gyvenime reikia išbandyti viską, bet aš kitokios nuomonės.

Oi, apie išėjimą aš net negalvoju. Dar čia nespėjo mano kojos sušilti. Dar daug laiko teks čia būti.

Manau, kad čia vieta, kuri keičia žmogų, suteikia jam reikalingų žinių, kurias jis galės panaudoti laisvėje.

11. Žana – 33 metų lietuvė, katalikė. Nuteista esu jau ketvirtą kartą. Nežinau, kodėl aš vis nusikalstu. Esu čia papuolus už chuliganizmą, narkotikus, vagystes. Dabar aš čia esu už vagystę. Įkalbėta draugų jį padariau. Jie mane užtikrina, kad tikrai nieko nebus, kad „išlipsiu sausa“. Čia jau esu 5 mėnesius, liko dar 2 metai ir 7 mėnesiai.

Pirmą kartą nusikaltau dar būdama nepilnametė (16m.) ir kalėjau Rusijoje, Belgrado srityje. Sulaukus pilnametystės (18m.), mane perkėlė į Panevėžio koloniją. Kaip aš prisimenu, tada mane vyresnės nuteistosios mylėjo, padėjo, lepino.

Praleidus čia nemažai laiko gal labiau pradėjau pasitikėti savimi. Laisvėje bijodavau išsakyti ką galvoju. Dabar jau ne kiekvienas žmogus gali išsakyti savo nuomonę.

Aš visur greit pritampu. Taip ir čia. Susitaikydavau su mintim, kad čia teks pabūti ir tiek. Psichologo tada man neprireikia. Su juo teko bendrauti po mamos mirties. Oi tada buvo sunku, kad aš net nemoku žodžiais nupasakoti. Esu aktyvistė. Visur aš pirma. Žinoma jei man tai patinka. Labai patinka dainuoti. Tad nei vieno koncerto nepraleidžiu atvykusio iš laisvės. Taip pat dalyvauju mūsiškių rengiamuose. Taip pat piešiu. Piešiniai skirti man. Rodau juos artimiausiai draugei. Juose atsispindi mano išgyvenimai. Esu atlapaširdė visiems stengiuosi padėti, net ir ne draugėms. Visi juk mes žmonės.

Gyvenu psichologiniam sektoriuje, t.y. Reabilitacijos centre. Prieš tai gyvenau kitame sektoriuje ir kambarielyje gyvenom jau 8 moterys. Čia geriau. Patinka man čia. Gyvenimas čia palyginus neblogas. Gauni pastogę, kurioje šilta. Taip pat ir pamaitina. Yra relaksacijos kambarys, kur gali pabūti viena. Gali pabūti viena ramybėje. Taip pat visada turi vaikščioti su vardinu. Šiaip dar mėgstu žiūrėti televizorių. Gyvenam 4.

Šventėms ruošiamės. Aš tai tvarkaus, puošiuos sekciją. Pasigaminu ką nors skanaus, žinoma jei turiu už ką tai nusipirkti. Taip pat darom draugėm po kokią mažą dovanėlę.

Renginiai, kokie čia renginiai. Nieko įdomaus. Pat įspūdingiausias Arūno Valinsko rengtas renginys čia buvo tai „Mis Nelaisvė“. Tada tai buvo. Galėtų dar kas nors panašaus būti. Dar retkarčiais nueini į koncertus. Į biblę nueinu į savaitę kokį kartą. Paskaitinėju laikraščius, pasiimu kokią nors knygą. Kompas ten visada užimtas. O aš ir nenoriu prie jo. Manęs tai nedomina.

Mokaus dabar 12 klasėje. Sunku. Stengiuos ir tiek. Mokytojai yra geri. Stengiasi išaiškinti taip, kad mes viską suprastume. Pamokos įdomios. Labiausiai man patinka istorija. Kursus taip pat veda geri mokytojai. Tikisi, kad jie mums bus naudingi. Bet aš tai netikiu. Esu baigusi siuvėjų, kirpėjų, psichologinius, anglų kalbos kursus. Nežinau ar yra iš jų kokia nauda. Buvau net kalis kartus iš čia išėjus, bet taip ir niekur jų nepritaikiau. Dar žadu eiti į kompiuterių kursus. Čia mes beveik visos esam labai užimtos. Taip pat ir aš. Dirbu dar ir siuvykloje pamainos brigadininke. Ilgos labai valandos (nuo 6. 50 val. iki 15. 45 val.). Labai pavargstu. Moka labai mažai, bet vis tiek šis tas. Galiu kaip nors retkarčiais save palepinti. Jei tik nori gali mokytis ir mokytis, tik kad iš to būtų naudos. aš pati einu dėl to, kad taip laikas greičiau eina. Esu labai užsiėmusi. Laiškus net nešiuosi į darbą rašyti.

Laisvėje buvau baigusi tik 9 klases. Tingėjau mokytis. Mama prašė, kad mokytis. Sakė, kad padės pabaigti juos, nors ir nelabai pasiturinčiai gyvenom. Profkėn buvau įstojus, būčiau išsimokslinus į verpėjas. Išmetė, nes nelankiau. Taigi mokausi čia. Daug laiko jau esu čia praleidusi, tai ir lavinu save.

Užaugau vien tik su mama. Tėvelis žuvo, kai man tebuvo vos 2 su puse. Jo nebeprisimenu. Turėjau, taip, turėjau vienintelį artimą žmogų - motiną, kurią labai mylėjau ir mama dėl manęs labai pergyveno, nes buvau vienturtė dukterė. Ji vis klausdavo, kas mane skatina nusikalsti. Būnant trečią kartą nelaisvėje, mirė mano mama. Būrio vadė pranešė šią skaudžią žinią mano draugei, tik draugė išdrįso apie tai pasakyti man. Bandžiau ir labai norėjau nuvykti į mamos laidotuves, tačiau nenuvykau. Priežastis - kolonijos vadovybė nesusėpėjo sutvarkyti reikiamų dokumentų išvykimui, nors tokia teisė nuteistosios turi. Išėjusi į laisvę po pirmo teistumo pradėjau daug gerti. Ilgai geriau, nieko neveikia. Paradėjau pardavinėti amfetaminą, kitas narkotines medžiagas, pati pradėjau vartoti stipresnius kvaišalus. Po viso šito sekė dar vienas nusikaltimas ir trečias teistumas. Sunku buvo tada, bet juk reikia dirbti. Tai toks ir buvo mano darbas – pardavinėti narkotiku, kuriuos man parūpindavo draugai. Teko daug ką patirti. Skaudu net prisiminti. Nenoriu apie tai kalbėti. Gal nesupysit, nenoriu vėl visko iš naujo išgyventi. Gyvenau iš pinigų gautų pardavus narkotikus.

Kaskart kai išeidavau į laisvę, man būdavo gėda dėl savo gyvenimo būdo, kur beidavau, jausdavaisi tarsi visi viską apie mane žino. Man atrodė, kad ant kaktos parašyta, esu teista, tarsi vaikščiočiau su kažkokia žyme. Ypač jaučiau kitų smerkimą po motinos mirties, kadangi išgirdavau kaltinimų, neva tai aš - vienintelė dukra nuvariau mamą į kapus. Sunku, kai esi vienui vienas ir tau brangiausio žmogaus nebėra. Sugrįžus radau tik kapą. Bet juk reikia suteikti žmogui tą šansą. Tikiuos, kad mano praeitis suteiks man jėgų kitaip toliau kabintis į gyvenimą.

Išėjus į laisvę po trečio teistumo, pritaikius amnestiją, „su uodega“ arba su „vilko bilietu“. Tai yra turėjau vaikščioti į Pataisos inspekciją, savo mieste, atsižymėti likusį baismės laiką. Gyvenau pas draugę. Laisvėje išbuvau apie metus, susiradau naujų draugų, taip pat ir širdies draugą. Padariau dar vieną nusikaltimą. Įkalbėjo draugai, trūko pinigų ir nusikaltimas buvo iš anksto suplanuotas, nepavojingas. Reikėjo vienam pasiturinčiam vyriškiui moteriškos kompanijos, jo drauge turėjo pabūti aš. Tikslas - užmigdyti ir apvogti auką. Draugai įtikino mane, kad auka tikrai niekam nesiskus, o iš tikrųjų jis parašė pareiškimą ir nors vėliau pareiškė, kad jokių pretenzijų neturi ir atsiėmė kaltinimus, bet tai nebeišgelbėjo mane nuo baismės.

Esu viena kaip pirštas. Rašo man viena draugė. O lankyt tai nelanko niekas.

Lankau Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Jei man padeda. Įdomu išklaudyti panašių likimų žmonių. Čia kažkoks artimesnis, nuoširdesnis bendravimas. Einu dėl savęs, noriu kitokio gyvenimo. Norėčiau susikurti šeimą, susilaukti vaikų. Sakau vaikų, nes aš užaugau viena ir suprantu, kad kai turi ką nors, tai yra daug fainiau.

O aš žinau tą jausmą. Nesitveri savo kailyje. Galvoji, kad daugiau nė už ką čia nebesugrįši. Bet iš mano poelgių galim spręsti, kad čia jau ir ne taip blogai, kad aš vis niekaip nepasimokau.

Čia yra tik baismės atlikimo vieta ir niekas daugiau.

12.Vaida - 27 metų lietuvė. Čia esu už nužudymą, kaip mes sakome „padėjau į pavėšį“ arba „nusiunčiau pas kurmius žaist šachmatais“. Sunku su tuo susitaikyti, bet taip jau yra. Teismas mane nuteisė 8 metams ir 2 mėnesiam. Čia jau esu 3 metai ir 2 mėnesiai. Žinokit, sunku, tikrai yra sunku, kai tu nužudai žmogų. Esu čia pirmą kartą.

Atbuvus čia tiek laiko pasijauti, kad gali ir tai išverti. Jei būčiau ir laisvėje nebijojusi pasipriešinti sugyventinio smurtui, tai turbūt čia nesėdėčiau.

Labai sunkiai čia adaptavausi. Buvo sunku susitaikyti, kad nebegalėsiu eit kur noriu. Būsiu ilgai uždaroje patalpoje. Atvykusi labai bijojau vienatvės, atstūmimo, nepritapimo. Po kažkur tai mėnesio pasidarė lengviau. Save nuteikiau pati, kad niekur nebedingsiu. Teks čia atlikti bausmę. Manęs tai negąsdina, skaudu, kad duktė auga be manęs vaikų namuose. Susiradau kelias drauges, kurios mane palikė, sakė, kad visom labai sunku yra čia atvykus pirmomis savaitės, kad vėliau vis tiek tenka susitaikyti. Dabar jau daug geriau jaučiuosi. Žinau koks čia gyvenimas, kokioms taisyklėms teks paklusti. Dabar jau aš visa tai žinau ir gyvenu po truputį.

Gyvenimas čia tikrai palyginus yra geras. Gauni maisto, turi savo lovą, taip pat savaitgaliais gali nueiti į pirtį praustis. Tenka ir tvarkytis, plautis kambarius. Sunku buvo priprasti prie vardinio ženklo nešiojimo. Sunku dar buvo priprasti prie tiek daug moterų. Kartais norėdavosi ramybės, būna, kad noris pabūti vienai. Yra tam skirtas relaksacijos kambarys. Gyvenam kambaryje 11. Ne su visom sutariu gerai. Kodėl aš turiu joms nusileisti. Buvau net kelis kartus susimušusi, man nepatinka kai prie manęs kabinėjasi, nesu juk aš atpirkimo ožka. Konfliktuoju su dviem. Su kitom likusios sutariu normaliai. Jos lėtesnės, todėl toms dviem ir nusileidžia. Aš to tikrai neketinu daryti.

Čia šventės yra niūrokos. Bet mes pačios stengiamės pasipuošti aplinką, pasigaminti ką nors šventiniam stalui. Ką čia daugiau ir beišmanysi, ne viskas mums yra leidžiama. Darau dovanėles draugėms. Jos daro man taip pat. Tada apsieikiame. Taip malonu jas gauti. Jomis keičiamės kaip ir visi žmonės, tai per Kalėdas. Nežinau dėl ko, bet aš geriau sutariu su vyresnėm moterim. Vyresnių moterų požiūris kitoks į gyvenimą, jos yra brandesnės. Lankausi dažniausiai įvairiausiuose koncertuose. Labai patinka pačių kalinčiųjų surengti koncertai. Dažnai lankausi bibliotekoje. Patinka paskaitinėti laikraščius, retkarčiais pasiimu paskaityti kokią nors knygą, dažniausiai meilės romanus. Kai turiu laisvo laiko noriu jį praleisti žiūrėdama televizorių. Kambaryje turiu radiją. Ją dažnai klausausi.

Mokausi dabar 12 klasėje ir dirbu pasimatymų kambarių valytoja. Man tai patinka. Po pasimatymų aš juos susitvarkau ir vakare galiu sau rami eiti į pamokas. Mokytis sunku. Nieko beveik jau nebeprisimenu, bet juk po truputį tikiuos, kad prisiminsiu. Labai geri mokytojai. Vis mus padrašina, sako, kad tik nenuleistume rankų ir viskas bus gerai. Kursų nelankau jokių. Tiesą sakant nespėju. Norėčiau eiti į virėjų kursus, bet jie sutampa su pamokų laiku. Baigusi 12 klasių pradėsiu lankyti kursus. Noriu įgyti kokią nors profesiją. Pamokos kaip ir pamokos. Panašios buvo ir laisvėje. Reikia mokyti. Taip pat tenka prie jų pasėdėti savaitgaliais.

Prieš patenkant čia buvau baigusi tik 9 klases. Niekur daugiau nebesimokiau, nes baigusi 9 klases netrukus susilaukiau vaikelio. Nebuvo sąlygų toliau mokyti. Taip pat ir nesu niekur dirbusi. Gyvenom kaime, dar mažas vaikas. Auginom gyvulius. Taip tada ir vertėmės sunkiai.

Oi mano vaikystė buvo sunki. Gražiai prisimenu tik mamos mamą – babą. Ji mane tai mylėjo. Augau su mama ir patėviu. Patėvis dažnai lysdavo prie manęs, na, turbūt supranti kaip. Tą aš atsimenu labai gerai, nes tada man buvo 11 metų. Kažkaip netyčia tai pastebėjo mama ir su juo išsiskyrė. Tai buvo tikriausias jo košmaras. Aš tai kenčiau ir tylėjau, bijojau patėvio, taip pat ir mamos. Ji buvo labai griežta. Dažnai mane mušdavo. Bijojau jai pasakyti, kad negaučiau mušti. Ji man visada sakydavo, kad aš esu „fantazuoklė“. Kai išėjo patėvis pasidarė daug lengviau. Koks čia ir lengviau. Mama susirado kitą. Ačiū Dievui jis prie manęs nebelindo, o ir mama jį jau tada atidžiau prižiūrėjo. Jai taip pat buvo skaudu, kai aš jai papasakojau ką su manim darydavo patėvis. Nėpyk, bet aš nenoriu toliau apie tai kalbėti. Man tai yra labai skaudu. 14 metų aš jau turėjau draugą. Neturėdama pilnai 16 metų susilaukiau dukrelės. Likau kaip ir mama viena. Jis mane paliko, išvyko mokyti į Klaipėdą, o aš likau kaime su vaikeliu ir daugiau su juo nebesimačiau. Būdama 20 metų susipažinau su kitu vyriškiu. Jis mėgdavo išgerti. Dažnai mane mušdavo. Vieną sykį jis būdamas girtas sumušė mane ir prie mano akų pradėjo grabinėti mano dukrą. Nežinau iš kur man tada atsirado jėgų ir aš jam tvojau su malka per galvą ir jis nukrito. Paskui aš jį dar daužiau, kol jis nustojo dejuoti, nežinau, kaip aš tai galėjau pasielgti.

Mama mirusi, duktė dabar vaikų namuose. Su ja susirašinėju. Per visą savo kalėjimo laiką su dukra kalbėjau telefonu vos du kartus. Buvo labai sunku ir kartu linksma girdėt jos balsą. Niekas manęs nelanko, o ir draugų aš neturėjau. Buvau labai uždaras žmogus. Taigi, džiaugiuosi, kad dabar kelias turiu. Jos mane supranta ir neteisina manęs.

Nevartuju nei narkotikų, nei alkoholio. Džiaugiuosi, kad aš į šitą liūną nepakliuvau, o progų ir pagundų buvo daug. Stengiausi save įtikinti, kad tas prie gero neprives.

Apie išėjimą į laisvę net negalvoju. Man dar tiek daug laiko liko čia sėdėti. Žinant, kad greit išėsiu, turbūt tik ir galvosiu kaip greičiau pamatyti savo dukrytę. Taip pat tektų galvoti kur reiks sugrižti. Jei ne dukra būčiau viena kaip pirštas. Tikiuos geresnio gyvenimo. Pabuvus čia supratau, kad mano gyvenimas buvo labai sunkus. Jei leistų rinktis, gal daug ką keisčiau kitaip. Nekeisčiau tik tai, kad turiu dukrą. Jis visa mano tvirtybė, tikslas toliau gyventi.

Manau, kad čia yra ir bausmės atlikimo vieta, ir vieta, kuri suteikia galimybes keistis.

13. Zinaida – 34 metų rusė. Esu tikinti katalikė. Čia esu už taip vadinamos naminukės gaminimą ir platinimą. Esu nuteista 3 metams ir 2 mėnesiams. Čia jau esu 1 metai ir 3 mėnesiai. Dabar esu lengvoje grupėje. Į ją mane perkėlė, nes per prabūtą laiką mano elgesys ir pasiekimai buvo geri. Per visą buvimo laiką elgiausi nepriekaištingai, todėl esu parašiusi ir nusiuntusi prašymą teismui dėl mano bausmės laiko sutrumpinimo. Tikiuos, kad jis bus teigiamas ir mano bausmės laikas bus sutrumpintas. Čia jau esu antrą kartą. Pirmą kartą patekau irgi už tą patį, bet tik buvau gavusi 4 mėnesius. Jie čia prabėgo greitai. Daug kas sako, kad žmogus iš savo klaidų mokosi, aš taip pat sakiau, kad viską baigsiu, bet gyventi juk reikia. Pradėjau vėl virti naminę ir pakliuvau ją vežant į vadinamuosius „taškus“. Manau, kad kažkas mane pakišo.

Prisitaikyti čia yra tikrai sunku. Pirmą kartą gal buvo lengviau, nes bausmės laikas buvo daug trumpesnis. Todėl save įtikinau, kad viskas greitai baigsis ir, kad aš greitai būsiu su savo šeima.

Antras sykis buvo daug sunkesnis. Prisimenu, kad labai daug verkiau, gyvenimas pasidarė toks beprasmis. Negalėjau susitaikyti su tuo, kad aš vėl čia esu. Taip pat, kad mano vaikučiai augs be mamos. Labai pykta ir ant tų, kurie mano, kad gali bet kur susirasti darbą ir gyventi nenusikalstant. Duokit tik man darbą, nesvarbu kokį ir aš dirbsiu. Tada nereiktu galvoti iš kur jų gauti, ką vaikams valgyti duoti. Net ėjau pokalbio pas psichologę. Pati aš nebūčiau kreipusis pas ją. Už mane tai padarė mano draugužėlės. Esu jom labai dėkinga. Kalbėjomės kelis kartus, pokalbiai mane labai nuramino, padaršino. Psichologė sakė, kad tik labai maža dalis nuteistųjų sugeba vienos be niekieno pagalbos prisitaikyti ir pritaipiti čia.

Gyvenimas čia ne prastas. Maistas geras. Kambaryje šilta. Veikia savaitgaliais pirtis. Reikia kaip ir namuose tvarkytis. Plautis sekciją, taip pat skalbtis. Gyvenam 12 viename kambaryje. Kambaryje beveik visos moterys bendraamžės. Santykiai lyg ir normalūs. Stengiuos niekam neužkliūti, nesivelti ir neprovokuoti konfliktų. Neieškok pati konfliktų ir jų nebus. Nenoriu nemalonumų. Esu labai tylus žmogus. Jei kas čia ne taip verčiau patylėsiu, kad nesibaigtų man blogai. Visos čia esam jau nebe pirmą kartą, kaip čia vadina esam – daugiakartės. Stengiamės viena kitai padėti. Pasikalbam kas mums čia negerai, pasipasakojam. Mes visos kaip ir draugės. Su 2 iš jų susidraugavau artimai. Jos man tapo tarsi seserys, kurių aš niekada neturėjau. Joms pasipasakoju kaip praėjo pasimatymai. Taisyklių čia kaip ir tokių nėra. Žinoma yra nustatyti kai kurie reikalavimai iš mūsų ir jų mes turime laikytis. Pavyzdžiui laiku eit miegoti, netriukšmauti, taip pat visada reikia segėti vardinį ženklą. Sunku, kad labai retai gali pabūti viena su savo mintim, išgyvenimais ar nuoskaudom. Yra relaksacinis kambarys, bet kada aš benuėinu jame kas nors yra.

Mes turime veikiančią klubą. Jame vyksta įvairiausi koncertai, susitikimai su koku nors žinomu žmogumi atėjusiu iš laisvės. Taip pat yra rengiamos įvairiausios parodos, vyksta minėjimai. Į daugumą jų aš einu. Vis kažkas naujo. Pamatai ką nors, taip pat sužinai. Labiausiai patinka taip pačių čia sėdinčių moterų koncertai. Būna labai faina, pasišokame, vienu žodžiu pasilinksminame. Turim taip pat ir biblioteką. Ten taip pat yra kompas su kuriuo aš labai mėgstu žaisti. Kai tik jis būna laisvas tada aš ir atsigaunu. Dažniausiai žaidžiu su kortomis. Bibliotekoje lankaus dažnai, kokius 4 – 5 kartus per savaitę. Ten paskaitinėju laikraščius, pasiimu knygų skaitymui. Labiausiai patiko skaityti meilės romanus. Gaila, kad jau visus perskaičiau. Dabar skaitinėju istorines knygas. Jos daug ilgiau skaitosi nei meilės romanai.

Mokyklą esu jau aš baigusi. Šiuo metu einu į kompių ir psichologinius kursus. Esu jau baigus siuvėjų ir anglų kalbos. Baigusi siuvėjų kursus įsidarbinau siuvykloje. Patinka labai siūti. Darbui atiduodu save visą. Anksčiau net negalvojau, kad aš kada nors mokėsiu siūti. Geras dalykas. Grįžusi galėsiu savo vaikus apsiūti, bėda tik ta, iš kur reiks gauti siuvimo mašiną. Dauguma moterų čia dirba arba mokosi. Laisvo laiko turim tikrai mažai. Grįžti iš darbo ir keliauji į užsiėmimus. Čia mums yra sudarytos kuo puikiausios sąlygos mokytis, reikia tik noro ir čia gali daug ko išmokti, o svarbiausia, kad už nieką nereikia mokėti pinigų. Laisvėje beveik už viską jau reikia mokėti. Medžiaga mums čia yra dėstoma suprantamai, aiškiai. Kursai yra įdomūs. Mokytojai viską parodo kaip daryti praktiškai. Jei kas negerai paklausus ir paprašius visada padeda. Mokausi tik dėl savęs. Laisvėje nebuvo man kada. Dabar naudojuos kiekviena proga.

Esu baigusi vidurinę mokyklą. Taip pat turiu verpėjos specialybę. Bet iš jos man jokios naudos, kur kaime gyvendamas su ja gali susirasti darbo. Niekur taip aš ir nesu dirbus.

Esi ištekėjusi. Turiu vyrą, kuris mane nelabai dažnai lanko. Lankytų dažniau, bet nėra už ką atvažiuoti. Gyvenam kaime. Po truputį verčiamės. Gyvenam paprastai. Vaikams stengiamės suteikti viską.

Dažniau parašo. Vieną kartą skambino, gaila, kad neturim pinigų, paskambintų vyras dažniau. Taip pat ir vaikus per visą tą laiką mačiau vos 1 kartą. Vyras atvažiuodamas man atveža jų pieštų piešinėlių. Dažnai į juos žiūriu ir visada apsiiverkiu, negaliu niekaip susivaldyti. Kai vyras atvažiuoja pas mane vaikus prižiūri mano vyro teta. Ji gyvena netoliese. Gera moterėlė. Kai grįšiu nežinau kaip atsidėkosiu jai. Galiu pasigirti, nes jų turiu 5, tai 2 sūnūs ir 3 dukros. Visus labai myliu. Dėl jų aš taip stengiuosi, noriu, kad nieko jiems netrūktų. Vyras kaip ir aš neturi darbo. Vasarą dažnai padeda kitiems žmonėms nudirbti įvairiausių darbus. Vis gauna kokį litą. Mažėlei mano jau yra 2 metukai ir 6 mėnesiai. Mano lepūnėlė. Vyriausiajam – 9 metukai, kitam – 5 metai. Dukrytėms, vienai - 4, o kitai – 7 metai. Visas dėmesys mano atitekdavo jiems. Labai noriu į savo namus. Pasiilgau vaikų triukšmo, taip pat ir gyvulių, savo kiemo, gėlių darželio. Vyras sakė, kad vyriausia dukrytė jį prižiūri. Nesakau, kad gyvenu viskuo aptekusi, bet nesiskundžiu. Mačiau daug darbo. Pragyvenam iš pinigų, kuriuos gaudavau už naminukės pardavimą, taip pat ir pinigų gaunamų už vaikučius.

Gaila, kad esu čia. Bet tikrai nieko nekeisčiau. Reikia gi iš ko nors gyventi. Vaikai oru gyvi nebus. Vėl jei reiktų daryčiau tą patį darbą. Tikiuos, kad manęs taip pat laukia, kaip, kad aš noriu iš čia išeiti. Svajoju apie mūsų susitikimą. Aplinkui mus gyvena nuostabūs žmonės. Kas kuo gali, tas taip ir padeda. Ne daug kas supranta, kam mes tiek daug vaikų turime. Aš visiems atsakau, kad tai didžiausias turtas.

Užaugau normalioje šeimoje. Mūsų buvo trys. Vienas brolis neseniai mirė, o kito gyvenimas taip pat nenusisekė. Paliko jį žmona, pradėjo jis tada labai smarkiai gerti. Dabar nieko ir nežinau apie jį. Tikiuos, kad jam viskas gerai. Vaikystė mūsų buvo graži. Tėvai mylėjo mus labai. Tėvelio jau nebėra, o mama guli ant patalo – serga. Jau ketvirtį metų kai ji pas mus. Dabar mano vyras prižiūri ir vaikus, ir ją. Dėkoju Dievui, kad gavau negeriantį vyrą. Kaime tai tarsi perlas. Dauguma kaimynių manęs klausdavo kur aš jį susiradau. Prisimenu, kai tėvelis mums padarė sūpynes ir mus visus susisodindavo ir supdavo. Tai būdavo patys smagiausi vasaros vakarai. Dažnai aš apie tai pagalvoju. Prisimenu kaip tėvelis mus gaudydavo, žaisdavom slėpynių. Mama taip su mumis nežaisdavo. Ji jau ir tada jautėsi ne kaip.

Nesu nei alkoholikė, nei narkomanė. Manęs kaime dažnai klausdavo kaip mes abu negeriam, kai namuose visada yra naminukės. Bet ir jie įdomūs. Kad ją pasidarytum juk reikia ir turėti iš ko. Šiuo laiku nieko už dyką niekam neduoda.

Žinodama, kad tuoj išėsiu turbūt apsiverksiu. Tikrai negalėsiu patikėti, kad jau baismės laikas praėjo ir, kad tuoj mes visi 6 ir mano dar mama, tiksliau 7 būsime kartu namuose. Tai mano pats didžiausias noras.

Mano manymų pirmiausia čia yra baismės atlikimo vieta, o antra – čia yra mums sudarytos sąlygos keistis, tik pačiam reikia to norėti.

14. Sigita – 20 metų čigonė. Manychiau, kad esu tikinti ir tikiu Dievą. Tai turbūt esu katalikė. Čia esu už vagystę. Kažkaip tai pakliuvau. Juk nebe pirmą kartą tai dariu. Ot kaip būna, ima ir pagauna. To tai nesitikėjau. Čia esu jau trečią kartą. Visus kartus papuoliau už vagystes. Dabar esu nuteista 2 metams ir 4 mėnesiams. Pirmas kartas buvo kai buvau nepilnametė ir čia praleidau tik 3 mėnesius. Antrą kartą pasėdėti reikėjo 1metai ir 9 mėnesiai, bet už gerą elgesį atsėdėjus 1 metus teismas likusį bausmės laiką sutrumpino per pus. Taigi teko tada dar atsėdėti 4 su puse mėnesio ir išėjau į laisvę. Dabar čia esu visai neseniai, kažkur apie nepilnus 2 mėnesius. Tikiuos, kad bus taip pat kaip ir antrą kartą, atbuvus be prasižengimų likusį bausmės laiką sutrumpins per pus. Net nežinau ar aš iš savo patirtie ko nors pasimokiau, gal tik tai, kad reikia būti dar atsargesnei. Tikiuos, kad taip ir bus.

Prisitaikyti čia nėra jau taip ir sunku. Sunkiausia apsiprasti, kad teks būti uždarytai uždaroje patalpoje. Aš net nežinau kaip tai aš įveikiu. Manau, kad esu šiuo klausimu stiprus žmogus. Moku save nuteikti taip kaip yra bus gerai ir, kad kitaip nebus, niekur nuo to nepabėgsi. Taigi dabar jaučiuos gerai.

Gyvenimas, tiksliau, čia mums gyventi yra sudarytos geros sąlygos. Tik gyvenk ir kaip sakoma „žvenk“. Maistas geras. Porcijoms nemažos. Tenka savim pasirūpinti reikia: tai ir apsiskalbt, ir apsitvarkyti sekciją. Galima savaitgalį, jei nori, eiti į pirtį. Taip pat reikia laikytis tam tikrų taisyklių. Nėra jau jos tokios baisios. Reikia elgtis gerai ir viskas bus gerai. Taip pat privalom visos nešioti vardinius. Gyvenam sekcijoje 9. Sutariu ne kaip. Jos į mane įtartinai žiūri, greičiausiai, kad aš čigonė. Aš į tai visai nekreipiu dėmesio. Lai jos žvairuoja, man nuo to neblogiau. Turiu draugę su kuria laisvėje mes irgi buvom draugės. Tad man čia visai neliūdna. Gaila, kad ne vienoje sekcijoje gyvenam. Gerai, kad aš ne vaikžudė. Jų čia niekas nekenčia, tyčiojasi iš jų, nebendruoja.

Pramogos, tai ne kokios, tai įvairiausi koncertai, pokalbiai, parodos. Nueinu jų pasižiūrėti, nes čia ir taip nėra kas veikti. Bibliotekon nueinu retai. Nepatinka man skaityti. Kam daugiau save varginti. Kompiuteriu irgi nesinaudoju. Neįdomu visai su juo žaisti.

O! Jei tik nori gali mokytis čia ir mokytis. Kai kalėjau antrą kartą pabaigiau čia 10 klasę. Sąžiningai pasakysiu, kad man buvo tikrai labai sunku. Greičiausiai todėl, kad to visai nereikia. Dabar pradėjau lankyti kompiuterių kursus, taip pat ir anglų kalbos. Einu vien tam, kad laikas greičiau bėga, ir kad gaučiau vadinam „plusų“. Man jie pravers kai kreipsiuos į Teismą dėl bausmės laiko sutrumpinimo. Manau, kad aš esu išmokus tiek, kiek man reikia. Taip pat tada išklausiau ir psichologinius kursus. Taip pat dar dirbu valytoja, medicininėje dalyje. Tvarkau biblioteką, klubą, klases. Man tas labai gerai. Dieną tvarkaus, vakare keliauju į kursus. Taigi esu labai užsiėmus. Sekmadienį einu į kinės užsiėmimus apie Kiniją. Man tas daug labiau patinka nei kursų medžiaga. Kursai kaip kursai. Manęs jie nė kiek nedomina. Bet to aš nemanau, kad tai man yra naudinga. Man čia niekas galima sakyti neįdomu. Gyvenu vien pasimatymais. Dažniausiai tai mėgstu pamiegoti. O kuo čia daugiau gali užsiimti. Papplepu su drauge.

Mokytojai geri. Stengiasi dėl mūsų arba dirba tik savo darbą. Negaliu tiksliai pasakyti. Bet aš nemanau, kad tai man yra naudinga.

Laisvėje esu baigusi 9 klases. Daugiau nieko. Kam man to reikia, vis tiek niekur negausiu darbo. Daug kas iš mūsų nedirba, o verčias kaip kas išmano. Taip pat nesu niekur „rimtai“ ir dirbus.

Turiu ir vyrą, ir tris vaikus. Jauniausiam tik 1metukas ir 2 mėnesiai. Sunku buvo su jo skirtis. Vyresnėms mergaitėms yra po 4 metukus, jos dvynukės, mano šaunuolės. Dabar juos augina vyras. Susituokę mes nesam, bet pas mus taip yra, kad jei gyveni kartu ir susilauki vaikų tai vadinamės vyru ir žmona. Mane lanko ir vyras, ir draugai, ir tėvai. Gera, kai dažnai ką nors iš savų pamatai. Taip pat ir vaikelius. Sunku būna su jais skirtis. Labai laukiu pasimatymų. Jų laukdama vis galvoju kaip vaikiukai pasikeitė, ką naujo išmoko. Jiems išeinant noris kartu su jais grįžti į savo namus. Tikiuos, vėl laimingai ir kartu su savo šeima grįžusi gyventi. Ko daugiau gali norėti.

Labai jaučiu, kad žmonėms čigonai nepatinka. Iš šeimos pusės tai nieko blogo lyg ir nieko. Vyras labai pavydus. Neleidžia dairytis į kitus. Daugiau esu patyrusi iš žmonių, kuriems nepatinka čigonai. Esu sulaukusi įvairiausių užgauliojimų, pastumdymų. Taip pat kelis kartus vos manęs neprimušė.

Gyvenam mieste. Nesam labai turtingi. Po truputį gyvenam. Kartais geriau pavalgom, kartais - prasčiau. Kaimynai mūsų tokie pat kaip ir aš. Augina vaikučius ir sukasi kaip gali. Pagrindiniai pinigai yra gaunami iš vaikų. Jei ką pavogdavau ir parduodavau, tai prisidurdavau. Vyras pardavinėja nelegaliai atgabentas cigaretes. Vis šis tas. Kol mūsų nėra namuose vaikus prižiūrėdavo vyro mama.

Užaugau normalioje šeimoje. Mūsų buvo ir yra daug. Tėvai susilaukė 4 dukrų ir 5 sunų. Aš pati jauniausia. Mylėjo mane visi. Kiek prisimenu mane daugiausiai prižiūrėdavo seserys. Tėvai dirbdavo. Prisimenu, kaip mes žaisdavome, kaip aš nenorėjau lankyti mokyklos, ir dar kaip pradėjau rūkyti. O rūkyti pradėjau būdama 14 metų, tai ir dabar dar rūkau. Gal ir norėčiau mesti, bet negaliu.

Esu bandžiusi narkotikų, bet man jie nepatiko ir aš nespėjau prie jų priprasti. Išgeriu, kaip ir visi, kai yra kokia nors proga. Priklausoma esu tik nuo cigarečių, niekaip negaliu to atsisakyti.

Kai išeisiu visų pirma pagalvosiu, kad baigėsi dar vienas košmaras, ir, kad aš vėl pradėsiu gyventi normalų ir pilnavertį gyvenimą.

Čia yra tik bausmės atlikimo vieta. Manęs ji nei perauklės, nei pakeis.

15. Rima – 34 metų lietuvė, katalikė. Esu nuteista pirmą kartą. Teismas man skyrė bausmę 2 metus ir 5 mėnesius. Esu nuteista už chuliganizmą sunkinančio aplinkybėm. Čia jau esu 2 su puse mėnesio. Tikiuos, kad tai pirmas ir paskutinis kartas. Aš esu netekėjusi, vaikų taip pat neturiu.

Prisitaikyti čia man buvo sunku, tikrai. Buvau prisiklausiusi įvairiausių pasakojimų apie čia kalinčias moteris. Sunkiai pripratau prie to, kad čia visada pilna žmonių ir tu negali niekur pasislėpti. taip pat galvojau, kad aš čia negalėsiu gyventi. Bet kur tu žmogau dingsi. Turi pritapti ir tiek. Kur tu čia nupulsi. Juk esi uždaryta. Save nuteikia pati. Taip pat ir įtikinu, kad niekas nepasikeis jei aš žliumbsiu ar dar kaip nors pergyvensiu.

Gyvenimas čia kaip ir normalus. Nelabai sutariu su savo sekcijos draugėmis, bet tiek to. Gyvenam 7, bendraujam tik reikalui esant. Nebeilgai aš čia ir bebūsiu. Maistas čia normalus, kartais net nesuvalgau. Tenka plautis sekciją. Save apsiskalbti. Reikia visada nešioti vardinį. Taip pat turime laiku eiti miegoti, netriukšmauti. Norisi kartais atsiriboti nuo visko. Tai padarau kai „sugyventinės“ išeina į darbą. Tada aš atsigaunu. Darau ką noriu, žiūriu televizorių. Jei jauti spaudimą, nepatinka kambaryje, tai paprašius visada perkels į kitą kambarį. Dėl to nėra jokių problemų. Su kalinėmis, kurios sėdi už vaikų žmogžudystes niekas nebendrauja, jos yra smerkiamos ir yra iš jų tyčiojamosi, bet jei jos pasidalina su kitomis savo siuliniais tada viskas vyksta kitaip.

Buvau jau viename koncerte surengtame pačių nuteistųjų. Buvo šaunu ir tiek. Daugiau nieko nesu pati mačiusi. Į biblioteką einu dažnai. Skaitau knygas, laikraščius. Labai patinka. Kompiuteriu nesinaudoju.

Aš esu netekėjusi, vaikų taip pat neturiu. Tačiau už kalėjimo sienų gyvena mano draugas, kuris labai nusivylė manim už tai, ką aš padariau. Tikiuos, kad kai išeisiu jis man atleis.

Turiu abu tėvus. Sunku buvo man tada, kai jiems skyrėsi. Priežastis mamos išgėrinėjimai, kurie nesibaigdavo savaitėmis. Man tada tebuvo 10 metų. Aš likau su tėvu. Tėtis po 3 metų vedė antrą kartą. Mamą seniai bemačiau, jai svarbesnis butelis, o ne aš. Gal taip ir geriau. Mylėjau juos abu labai. Pamotė taip pat mane labai mylėjo, rūpinosi kaip savo dukra, mat pati negalėjo turėti vaikų. Ją aš vadinau mama. Prisimenu, kaip ji man nupirko lėlytę, kurios aš prašiau tikrosios mamos, o ji man atšovė, kad jai nėra pinigų. Visada pavydėjau kitiems vaikams, kad jei tauri ar tai sesė, ar tai broli. Labai jų man truko vaikystėje, trūksta ir dabar. Tėvelis šiuo metu gyvena pas savo seserį. Jis serga, jam reikalinga slauga. Pieš nusikaltimą jis gyveno kartu su manimi. Labai sunkiai jis priėmė tą žinią, kad aš esu nuteista. Dabar jau gerai. Esu gavusi nuo jo jau 2 laiškus. Tėvelis rašė, kad labai pasiilgo manęs ir, kad labai laukia tos dienos, kada mane paleis. Mama turbūt ir toliau geria. Pamotės jau 5 metai nėra kartu su mumis. Gyvenom mieste. Tėvelis turėjo butą. Dabar jis yra išnormuotas. Geri nuomininkai. Pinigėlius, kuriuos jie moka už nuomą atsiunčia man esu už tai tėveliui labai dėkinga. Gyvenom iš mano atlyginių ir tėvelio pensijos. Kai aš dirbdavau mums netrūko, kai nedirbdavau vos galą su galu sudurdavom

Esu uždaras žmogus. Labai save moku nuraminti. Taip pat nenusileidžiu. Jei kas ne taip visada išrėžiu tiesiai į akis. Gal kartais ir reiktų patylėti, pagalvoju po to kai jau būna per vėlu. Be reikalo nekalbu. Turiu kelias draugžes, su kuriom dažniausiai ir būnu. Dėl savo tokio būdo buvau vieną sykį sumušta. Tada gailėjaisi, kad nenuitylėjau, o įsikišau į draugės ir jos vyro barnį. Nusikaltinas mano didžiausia klaida. Kvaila pati buvau. Susigundžiau pasakomis, kad tai lengvas kelias užsidirbti pinigų. Pažinojau kelis draugus kurie tuo verčias. Jiems sekas gerai ir jiems dabar netrūksta nieko. Jie nepapuolė, o aš sėdžiu čia. Negaliu jų kaltinti. Jie nevertė manęs. Aš pati to norėjau.

Mokosi daugelis nuteistųjų. Taip pat beveik visos dirba. Aš lankau šiuo metu anglų kalbos ir psichologinius kursus. Manau, kad jei man bus naudingi išėjus iš čia. Jei spėsiu norėčiau dar ir kompiuterių kursų išklausti. Kursai yra panašūs kaip ir pamokos laisvėje. Būna, kad vieni užsiėmimai lengvesni, o kiti sunkesni. Pasitempi ir stengiesi. Manau, kad tai geras dalykas. Truputį moku juo naudotis, norėčiau daugiau pasimokyti su juo dirbti. Bent jau man čia išaiškinama viskas aiškiai, jei ko nesuprantu aš visada paklausu ir visada išgirstu paaiškinimą. Esu už tai labai dėkinga jiems. Mokytis einu dėl savęs. Taip ką nors sužinau ir laikas greičiau prabėga. Jei nieko neveikčiau turbūt nukvakčiau. Tikiuos vėliau gal čia kur įsidarbinti. Man kaip ir daugumai esančių čia patinka skaityti knygas. Taigi tą aš ir darau.

Šiaip esu baigusi vidurinę mokyklą ir įsigijusi pardavėjos specialybę. Teko kelis kartu dirbti prekybos centruose. Paskutinį kartą dirbau prekybos centre Norfa. Nesitikiu, kad ten mane vėl priims. Taigi, dabar esu bedarė. Džiaugiuos, kad dar butą turiu. Bus kur sugrįžti. Grįžusi stengsiuos susirasti kokį tai darbelį. Tikiu, kad pavyks.

Nevartoju svaigalų. Prie progos išgeriu ir parūkau. Daugiau tai nieko. Niekas man neįpirš minties, kad gera būti girtai ar dar kitaip apsvaigusiai

Labai laukiu kada vėl išeisiu į laisvę. Manau, kad tada džiaugsiuos kiekviena diena. Taip pat tikiuos, kad daugiau nebeusikalsiu. To paties iš manęs tikisi ir tėvelis. Taip pat tikiuosi sukurti ir šeimą, susilaukti vaikelio, nors palyginus jau ir nebe jauna esu. Tiksliau, nebėra laiko jau kvailystėms krėsti. Karti patirtis gal ir gera pamoka. Manau, kad aš pasimokiau. Tikiuos išėjusi susitvarkyti savo gyvenimą, sukurti šeimą ir gyventi laimingai.

Man įkalinimo įstaiga, tai vieta, kuri skatina keistis. Dar galiu pasakyti, kad daug kas priklauso ir nuo pačio žmogaus, vienus čia pakeičia ir išleidžia visai kitokius žmones, o kitus - padaro galbūt dar agresyvesniu. Tai priklauso tik nuo pačio žmogaus.

16. Ūla – 28 metų rusė, stačiatikė. Vieną kartą taip trūko pinigų, tad ryžaus apvogti butą ir pakliuvau. Nesitikėjau, kad šeimininkai sugrįš, galvojau, kad jie išvykę. Gavau 2 metus ir 3 mėnesius. Čia jau esu 3 mėnesiai. Kaip ilgai čia eina dienos, laisvėje laikas tiesiog bėgdavo. Manau aš iš šios savo klaidos pasimokiau, kad negalima svetimu geru siekti su pelno. Tą aš atsiminsiu visą savo gyvenimą.

Prisitaikiau gana normaliai. Skaudu buvo, bet ką padarysi. Reikia atkentėti už nedorą elgesį. Be to niekas čia nekaltas. Kalta esu pati. Užsidariau labai savyje. Kelis kartus buvau nuėjus pas psichologę pasikalbėti. Ji labai malonus žmogus, visada pasitinka šypsodamasi ir niekada nesu girdėjusi, kad ji kam nors pasakė, kad dabar užsiėmusi.

Gyvenimas čia neprastas, galėtų moterys būti ne kiaulėm. Galėtų suprasti, kad tualetai bendri ir reikia tvarkingai viską palikti išeinant iš jo. Maistas geras. Kartais net nesuvalgau. Taigi, kambaryje gyvenam 10. Kalbuosi su visom, bet taip nesiperšu jom. Stengiuosi būti savimi, jei kas nutinka nepalaikau nei vienos pusės. Gerai sutariu tik su viena. Esam su ja draugės. Kartu visur einam. Taip linksmiau. Kitos sako, kad čia draugių nėra, bet aš turiu ir džiaugiuosi.

Pasilinksminimų, tai yra pramogų mažai čia yra. Nebent atvyksta kokia muzikinė grupė. Tada padainuoja kartu su jai, pašoki. Po viso grįžti į sekciją ir vėl viskas sugrįžta į savo vietą. Šventės tai ne kokios. Būna sunku jų sulaukus, liūdna. Einu į biblioteką nedažnai, gal koku 2 kartus per mėnesį. Ko ten dažnai eiti pasiimi kelias knygas ir sau skaitai, kai perskaitai tada ir nueini pasiimti kitų. Kompiuteriu taip pat nesinaudoju. Gėda pasakyti, kad nemoku.

Mokytis čia gali į valias. Kiek tik nori, o svarbiausia, kad norėtum. Aš lankau anglų kalbos užsiėmimus, taip pat vytelių pynimo. Labai man patinka. Kažko panašaus norėjau ir laisvėje. Pabaigusi pradėtus kursus žadu pradėti lankyti kompiuterio. Manau, kad jie turėtų man laisvėje praversti. Į juos einu dėl savęs ir gal, kad laikas gerčiau prabėgtų. Kursai man, kad labai patiktų, tai nėra, norėčiau kažko įdomesnio, gal mažiau teorijos, o daugiau praktiškai, kad darytume, tai liečia kompiuterių kursus. Man labai patinka piešti, daryti įvairiausių darbus iš popieriaus. Laisvėje net neįtariau, kad aš taip moku. Nebuvo nei laiko, nei tokios minties, kad aš ką nors panašaus moku daryti. Pamačiau, kaip kitos moterys daro ir man patiko. Pabandžiau ir man pavyko. Čia nedirbu niekur, norėčiau įsidarbinti kepykloje.

Esu netekėjusi. Vaikų taip pat neturiu. Turiu draugą. Su juo susirašinėjam laiškais. Laiškus rašo taip pat ir artimieji, tai seserys, tėvai. Taip pat jie ir aplanko. Labai laikiu pasimatymų. Nekantrauju, kai žinau, kad greit su jais susitiksiu. Skaudžiai išgyvenu išsiskyrimą su jais po pasimatymų. Ilgai verkiu, bet po kurio laiko vėl pradėdau gyventi tarsi iš naujo. Draugas nelanko, nes taip pat sėdi zonoje Vilniuje. Jam dar liko ten sėdėti 2 su puse metų. Jam grįžus planuoju susituokti, susilaukti vaikų. Žadam pradėti gyvenimą tartum iš naujo. To abudu labai norim. To paties tikisi ir mūsų artimieji. Ir jis, ir aš vogėm. Nežinau, kaip tai įvardinti. Gal trūkdavo pinigų ir mes taip darydavom. Daug draugų neturėjau, o tie kurie buvo visi ką nors veidavo nešvaraus. Mūsų šaiką sudarė 5 žmonės. Dabar jos nebėra, iširo.

Vaikystė prabėgo gražioje ir darnioje šeimoje. Tėveliai užaugino mus tris dukras. Buvom mylimos. Negaliu sakyti, kad dabar nemylė. Sunkiai išgyveno mano nuteisimus. Jiems nediršau pasakyti, kad man jau yra gėda būti jų išlaikoma. Padėdavau tėvams dirbti ūkio darbus. Seserys jau turi sukūrusios savo šeimas ir turi po du vaikučius. Ir aš jų tiek noriu. Visiems buvo šokas, kai sužinojo, kad aš nusikaltau, ir kad bausmę turėsiu atlikti čia. Taip pat reagavo ir į antrą mano nusikaltimą. Esu jiems labai dėkinga, kad manęs neatstūmė, kad palaiko dabar. Gera, kai jauties esi reikalinga ir mylima.

Esu baigusi 9 klases. Kitais metais žadu eiti čia į 10 klasę. Nesimokiau daugiau niekur. Gal ir kvaila buvau. Tėvai net įkalbinėjo, bet aš vis laikiaus savo, kad man nereikia tų mokslų. Gyvenau išlaikoma tėvų. Gyvenau su tėvais nuosavam name mažam kaimelyje. Buvau išlėkusi į miestą, bet ne kaip man ten sekės. Teko sugrįžti pas tėvus. Nelabai koks stovis, reikalingas remontas. Bet vis šis tas. Turiu kur grįžti. Gyvenom vargingai, bet aš nesiskundžiau. Kartais norėdavau daugiau, bet nutylėdavau. Gal tas ir paskatino nusikalsti.

Neturiu jokios priklausomybės. Negeriu, nei vartoju narkotikų. Na man ir pasisekė, čia bebūdama prisiklausiau visko apie tuos, kurie vartoja.

Labai laikiu tos dienos, kada baigsis mano laikas. Būsiu labai laiminga. Nežinau, kaip reaguosiu išėjus iš čia, turbūt apsisverksiu.

Ši įkalinimo vieta skatina žmones keisti, bet ne visiems tai išeina, kaip ir neišėjo man. Tikiuos, kad šis kartas bus man didesnė pamoka nei pirmasis. Gal pasimokysiu daugiau ir čia nebesugrįšiu. Tai mano pati didžiausia svajonė.

17. Greta – 38 metų lietuvė, katalikė. Čia esu už vagystes, gavau 2 metus ir 6 mėnesius. Manau, kad per daug man skyrė. Tiek tikrai nebuvau verta, bet niekur nesidėsi, reiks atsėdėti. Taigi jau čia gyvenu 5 mėnesius. Už jas esu jau nebe pirmą kartą nuteist, o su tuo už kurį dabar sėdžiu, tai 4 kartas. Niekas manęs nepakeis, nei mano praeities įvykiai, nei dabartis. Praeitis buvo kraupi. Nėra iš ko mokytis. Pasikeisti gal ir norėčiau vien tik dėl vaikų. Bet tai tik svajonės, kurios sunkiai yra įgyvendinamos.

Patekti man tikrai čia nebuvo sunku ir baisu. Atvirksčiai, laukiau kol vėl čia pateksiu. Už šito pastato sienų nieko neturi, neturiu net kur gyventi, esu benamė, kartais net neturiu ko pavalgyti. Tai labai sunku. Prisitaikyti man taip pat nėra problemų. Kartais net pagalvoju, kad čia daug geriau nei laisvėje. Net nepagalvojau, kad man labai nepasisekė, negrauziau savęs, galim sakyti, kad buvau patenkinta, kad esu čia.

Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Gyvenimas man čia – kone papuolimas į rojų. Turi ką valgyti, kur miegoti, galiu savim pasirūpinti. Ko daugiau žmogui gali reikėti. Maistas tiesiog pirštus laižykis, man jo per daug. Visada negaliu jo suvalgyti. Čia pabuvus visada aš sutorėju, išėjusi vėl atgaunu savo formą. Su kameros draugėmis sutariu puikiai. Gyvenam 5. Iš jų visų esu aš veteranė, jos kali po antrą, trečią kartą, na, o aš ketvirtą. Visos kalim kone už tą patį. Susidraugavom. Dabar ir gyvenam. Stengiamės nesusipykti. Jei kas nutinka stengiamės tarpusavyje išsiaiškinti. Viena jau kitą savaitę išeina į laisvę. Dabar gyvenam pakiliom nuotaikom. Džiaugiamės už ją. Tarpusavyje pasikalbam ką pas mus tada atkels ir apgyvendins. Taip pat tenka ir tvarkytis, plautis sekciją, bet mes susidarėm grafikiuką kuri kada tvarkosi ir viskas labai normaliai vyksta. Visada einam laiku miegoti, nešiojam vardinius.

Vyksta čia koncertai, taip pat rengiamos parodo. Einu į jas. Prasiblaškau. Taip pat einu ir į biblioteką. Joje aš praleidžiu daugiausiai laiko. Patinka skaityti. Einu kiekvieną dieną. Ten perskaitau laikraščius. Tada paplepam su ten esančiom moterim.

Šventės, kaip ir šventės. Truputį pasipuošiam. Tada dažniausiai prisimenu vaikus. Kartais jos praeidavo linksmai, o būdo ir taip, kad visą laiką verkiau.

Jei nori gali mokytis. Aš tai niekur dabar nesimokau, taip pat ir nedirbu. Nematau prasmės. Išėjus vėl grįžiu prie seno. Gal vėlius pasikeis tas mano požiūris, bet dabar tai tikrai ne. Dėl mokslų čia daug ko gali išmokti. Daug kas mokosi. Man neįdomu čia niekas ir nieko čia aš neveikiu, nematau tikslo ir reikalo.

Esu išsiskyrusi. Išsiskyriau prieš 5 metus. Labai skaudžiai tą išgyvenau. Labiausiai gaila vaikų. Jei dabar vaikų namuose. Senai juos ir bemačiau. Vyras jais žadėjo pasirūpinti, bet jam tik kitas sijonas terūpėjo. Dabar gyvena sau su kita ir vargo nebemato. Po skyrybų aš pradėjau gerti. Pragėriau viską. Vaikų nepasiėmiau, nes tikrai netūrėjau jiems ką pasiūlyti. Nedirbau, buvau vyro išlaikoma. Vyras dar pasistengė, kad po skyrybų man beveik nieko neliktų. Nupirko jis man vieno kambario butuką bendrabutyje. Ten aš ir pradėjau gerti. Kas man beliko. Susipažinau su kaimynai, kurie buvo tokio paties plauko kaip ir aš. Gerdavom kartu. Niekas mums nerūpėjo. Norėjau tik nusigerti, išsimiegoti, ir vėl nusigerti. Kai pragėriau viską, „pažystami“ pasiėmė kartu mane dirbti į sąvartyną. Esu jiems dėkinga. Likau su kelias ryšulėliais rūbų, kitkas buvo jau mano parduota ir pragerta. Tada kiek apsiraminau, nes nebuvo už ką gerti, bet vos tik turėdavau kokią kapeiką visada eidavau į bariuką alaus ir kiek beturėdavau ten visus palikdavau. Išsiblaivydavau ir vėl kibdavau į darbą po šiukšlyną. Kartais pasisekdavo. Per dieną užsidirbdavau kokį 30 litų. Tada kokias 2 dienas neidavau, o linksmindavausi. Miegodavau kur papildavo, kartais lauke, laiptinėse ar kokiame landynėje. Man tada buvo gerai ir tiek. Trūksta man čia tos laisvės, bet yra ir pliusų – soti esu, nebešalu.

Mano gyvenimas vaikystėje buvo puikus iki tol kol man suėjo 12. Labai mylėjau mamą. Ji mane visada vadindavo „mažule“. Tada turėjau viską. Buvau viskuo aprūpinta. Mano mama mirė ką tik atšventus mano 12 – tą gimtadienį. Nesuprantu, kaip aš visa tai įveikiau. Tėtis su tuo negalėjo susitaikyti ir nesusitaikė. Pradėjo gerti, paskui įniko vis labiau, kol prasigėrė visai. Jis buvo gydytojas. Išmetė jį iš ten. Sunku man tada buvo. Su juo aš pragyvenau kol man suėjo 20 metų. Tada aš grįžusi iš paskaitų radau jį negyvą. Gydytojai pasakė, kad jam sustojo širdis. Po jo mirties likau visiškai viena. Nebeturėjau net kur gyventi, namas buvo tėvelio užstatytas. Jį pardavusi atidaviau visas skolas ir man nieko nebeliko

Esu baigusi vidurinę mokyklą ir baigusi profkė. Joje gavau mezgėjos diplomą. Kas iš to, kad negavau darbo. Darbo beieškant ir susipažinau su savo buvusiu vyru. Susituokėm, susilaukėm dviejų vaikučių ir lig viskas buvo tvarkoje. Tik staiga vyras pradėjo išeidinėti, nebegrįždavo nakvoti į namus. Ir vieną vakarą pranešė, kad skiriasi su manim. Po skyrybų pasikeitė visas mano gyvenimas.

Neturiu nei brolio, nei sesers. Turiu tik du vaikelius, kurių negaliu net pati auginti. Tikiuos, kad jei man atleis ir neteis. Manęs čia niekas nelanko, taip pat niekas ir nerašo. Vaikai turbūt net nežino, kad aš čia randuosi. Labai norėčiau pakeisti savo gyvenimą: susirasti darbą, gyvenamą vietą, pasiimti vaikus ir kartu gražiai gyventi. Tikiuos, kad taip bus. Čia esant paskutinį kartą supratau, kad aš esu tvirtas žmogus. Manau, kad nedaugelis atlaikytų tai ką atlaikiau aš.

Dabar lankau Anoniminių alkoholikų užsiėmimu. Dar tik einu 2 mėnesius. Nežinau ar jie laisvėje padės, bet dabar jaučiuos daug geriau. Gal čia man pavyks tos ligos atsikratyti.

Manau, kad kalėjimas yra bausmės atlikimo vieta, bent jau man, nežinau kaip atrodo kitoms.

Išrinkti kokybinio interviu duomenys

Ekonominiai veiksniai. *Materialiniai resursai.*

„Kol dar nebuvo išardyti kolūkiai, dirbau juose. Dirbau fermoje karvių melžėja. Juos išardžius likau be darbo. Daugiau taip niekur ir nedirbau. Retkarčiais tekdavo tik padirbėti pas žmones, padėdavau vežti šieną, kasti bulves, rauti burokus – sezoninius, pagalbinius darbus. Dažniausiai gyvendavom iš pašalpų gaunamų už vaikus.“[1]

„Esu dirbusi sekretore – buhalterė.“[2]

„Laisvėje taip pat dirbau siuvykloje siuvėja. Pradirbau kažkur apie tris metus. Šiaip ne taip išsilaikiau.“[3]

„Niekur dar nesu dirbusi. Tėvai pilnumoje mane aprūpindavo.“[4]

„Dirbau darželyje vaikų auklėtoja. (...)13 metų kaip esu pensininkė.“[5]

„Tad to vadinamojo tikro darbo ir nesu niekur dirbusi. Laikiau gyvulius ir iš to ir gyvenau.“[6]

„13 metų dirbau buhalterė. (...)padėdavom dirbti įvairiausių darbus. (...)tai vežti šieną, kasti bulves, rauti burokus. (...)gaudavom kelis litus, o svarbiausiai gaudavom puslitrį.“[7]

„[sidarbinau virėjos padėjėja. (...)turėjau, bet praradau.“[8]

„Taip pat niekur ir nedirbau. Gyvendavom iš sugyventinio algos ir pinigų gaunamų už dukrą.“[9]

„Esu dirbusi valytoja, bet likvidavosi ta įmonė ir mane atleido. Daugiau niekur ir nesu dirbusi. Reikėjo slaugyti tėtį. Gyvenom iš jo pensijos. Jam mirus nebeturėjau jokių pajamų.“[10]

„Ilgai gėriau, nieko neveikiau. Paradėjau pardavinėti amfetaminą, kitas narkotines medžiagas, pati pradėjau vartoti stipresnius kvaišalus. (...)mano darbas – pardavinėti narkotikus(...).“[11]

„Nedirbau niekur. Auginom gyvulius.“[12]

„Niekur taip aš ir nesu dirbus. Pragyvendavom iš pinigų(...) už naminukės pardavimą. (...)gaunamų už vaikučius.“[13]

„Taip pat nesu niekur „rimtai“ dirbus. (...)gaunami iš vaikų. Jei ką pavogdavau ir parduodavau, tai prisidurdavau. Vyras pardavinėja nelegaliai atgabentas cigaretes.“[14]

„Teko kelis kartu dirbti prekybos centruose. Paskutinį kartą dirbau prekybos centre Norfa. Taigi, dabar esu bedarė.“[15]

„Jiems nedrįsau pasakyti, kad man jau yra gėda būti jų išlaikoma. Padėdavau tėvams dirbti ūkio darbus.“[16]

„Nedirbau, buvau vyro išlaikoma. Išsilaikydavau ir vėl kibdavau į darbą po šiukšlyną.“[17].

Kultūriniai veiksniai. *Kultūrinis aktyvumas.*

„(...)vyksta įvairiausi renginiai, švenčiamos įvairiausios šventės. (...)teko dalyvauti rugsėjo pirmosios šventėje. Buvo įdomu. Koncertavo folklorinis ansamblis, vyko susirinkimas. Norėtusi, kad vietoj folklorinio ansamblio koncertuotų estrados dainininkai, pavyzdžiui - Butkutė, Cicinas. Man jie labai patinka.“[1]

„Čia, kaip ir laisvėje vyksta įvairiausi renginiai, švenčiamos šventės. Aš dažniausiai lankausi diskusijose, koncertuose. Koncertus dažniausiai rengia ir juose dalyvauja čia atliekančios bausmę moterys. Tie koncertai daug įdomesni nei atvykę koncertuoti iš laisvės. Prieš didžiąsias metų šventes yra draugiškai ruošiamasi.“[2]

„Pataisos namuose veikia klubas. Parodos rengiamos dažnai, bet man jos nepatinka. (...)einu tik į koncertus. Prieš didžiąsias šventes(...)stengiuosi pasipuošti savo sekciją, koridorius. (...)gaminamės maistą. Stengiuosi, kad viskas kuo daugiau primintų šventes praleistas laisvėje, su artimaisiais.“[3]

„Įvairūs čia vyksta renginiai, tai ir koncertai, ir parodos, įvairiausios diskusijos. Dažnai į juos nueinu. Dažniausiai patinka koncertai, tai atvykstančių dainininkų iš laisvės ir zonoje sėdinčių merginų surengti. Pakvailiojam tada. Ne kas čia švęsti šventes. Laisvėje visai kas kita. Čia stengiamės kaip išmanome pasipuošti kambarį.“[4]

„Šventės taip pat ne kokios. Sutikau čia Kalėdas ir Naujuosius. Labai verkiau(...). Truputį pasipuošėm aplinką, pasidarėm mišrainių nusipirkę produktų iš parduotuvės ir taip šventėm. Dažniausiai einu į koncertus. Neseniai buvo atvykę vaikučiai iš vaikų namų koncertuoti(...). Retkarčiais nueinu į diskusijas.“[5]

„Renginių vyksta ne per daugiausiai. Patinka nueiti į mūsiškių rengiamus koncertu. Jie būna labai linksmi. Į parodas nueinu retai, ne bent jose dalyvauja kalinčios moterys.“[6]

„Vyksta čia renginiai, tik, kad man jei neįdomūs. Nueinu į koncertu ir viskas. Patinka pačiai dainuoti, todėl dalyvauju čia rengiamuose moterų koncertuose. Prieš šventes tvarkomės(...). Puošiam sekcijas. Taip pat jei turiu pinigų nusiperku ką nors iš parduotuvės. Darom draugėms dovanėles.“[7]

„Buvau per visą laiką nuėjusi į vieną parodą. Dažniausiai einu į atvežtinius koncertus.“[8]

„Čia veikia klubas. Aš tai asmeniškai nueinu į linksmesnius koncertus, pati juose dalyvauju, kaip dainininkė. Į parodas neinu. Prieš šventes tvarkausi, puošiuos sekciją. Darom draugams dovanas. Tai būna dažniausiai koks nors mažas darbelis.“[9]

„Buvau jau nuėjusi į vieną pačių nuteistųjų surengtą renginį, patiki ir kitą kartą eisiu. Švenčių dar nešvenčiau jokių. Nežinau kaip čia jos švenčiamos.“[10]

„Šventėms ruošiamės. Aš tai tvarkaus, puošiuos sekciją. Pasigaminu ką nors skanaus, žinoma jei turiu už ką tai nusipirkti. Taip pat darom draugėm po kokią mažą dovanėlę. Renginiai, kokie čia renginiai. Nieko įdomaus. Pat įspūdingiausias Arūno Valinsko rengtas renginys čia buvo tai „Mūsų Nėlaisvė“. Galėtų dar kas nors panašaus būti. Dar retkarčiais nueini į koncertus.“[11]

„Čia šventės yra niūrokos. (...)stengiamės pasipuošti aplikdą, pasigaminti ką nors šventiniam stalui. Ką čia daugiau ir beįšmanysi, ne viskas mums yra leidžiama. Darau dovanėles draugėms. Jomis keičiamės kaip ir visi žmonės, tai per Kalėdas. Lankausi dažniausiai įvairiausiuose koncertuose. Labai patinka pačių kalinčiųjų surengti koncertai.“[12]

„(...)veikiantį klubą. Jame vyksta įvairiausi koncertai, susitikimai su koku nors žinomu žmogumi atėjusiu iš laisvės. (...)rengiamos įvairiausios parodos, vyksta minėjimai. Į daugumą jų aš einu. Pamatai ką nors, taip pat sužinai. Labiausiai patinka pačių čia sėdinčių moterų koncertai. Būna labai faina, pasišokame(...)pasilinksminame.“ [13]

„Pramogos, tai ne kokios, tai įvairiausi koncertai, pokalbiai, parodos. Nueinu jų pasižiūrėti, nes čia ir taip nėra kas veikti.“[14]

„Buvau jau viename koncerte surengtame pačių nuteistųjų. Buvo šaunu ir tiek. Daugiau nieko nesu pati mačiusi.“[15]

„Pasilinksminimų, tai yra pramogų mažai čia yra. Nebent atvyksta kokia muzikinė grupė. Tada padainuoja kartu su jai, pašoki. Po viso grįžti į sekciją ir vėl viskas sugrįžta į savo vietą. Šventės tai ne kokios. Būna sunku jų sulaukus, liūdna.“[16]

„Šventės, kaip ir šventės. Truputį pasipuošiam. Tada dažniausiai prisimenu vaikus. (...)jos praeidavo linksmai, o būdo ir taip, kad visą laiką verkiau.“[17]

Psichologiniai veiksniai. *Psichinė sveikata.*

„Pradėjus lankyti Anoniminių alkoholikų užsiėmimus, jaučiausi tarsi užhipnotizuota. (...)nebekankina košmarai, noras gerti alkoholį. Ši programa, kuri mums čia vedama suteikia vilties, kad gyventi galima ir be alkoholio, kad problemas galima išspręsti ir be jo pagalbos. (...)tikiuos, kad visam gyvenimui.“[1]

„Einu į Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Pati pripažinau, kad esu narkomanė. Narkotikai ne išėitis, mados reikalas. Visą galima išspręsti būnant blaiviu protu. Reikia noro, valios ir pastangų. (...)atsisakyti noriu pati, atsibodo toks gyvenimas.“ [2]

„Einu į Anoniminių narkomanų kursus. Jie padeda, bet išėjus į laisvę jau pradėdi galvoti kitaip. Nori jų atsikratyti pati, atsibodo, noriu būti laisva, tikra to žodžio prasme, o gyventi ne mintim iš kur „jų“ gauti.“ [3]

„Esu išklausiusi Anoniminių narkomanų kursus, jie truko 1 metus ir 2 mėnesius. Dabar jau mažiau kitaip, kad kvaila buvau ir į visa tai įsivėliau.“[4]

„Pradėjau lankyti Anoniminių narkomanų kursus. Tikiuos, kad padės“.[5]

„(...)lankau Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Noriu nuo jų atsiriboti. (...)nori ir mano mama, ir mano dukra.“[6]

„(...)lankau Anoniminių alkoholikų užsiėmimus. Jie yra naudingi, tikrai padeda. (...)lankau pusę metų“.[7]

„Einu į Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Gali pabendrauti su žmonėmis, kurie neseniai priklausė arba jau nebeprisiklauso kokiai nors priklausomybei. (...)padeda, nes tikrai to(...)labai sunku atsisakyti, be kokios nors pagalbos. Dabar jaučiuosi švari, man jų nebereikia, net nepagalvoju apie „juos.“[8]

„Neturiu jokios priklausomybės ir ačiū Dievui.“ [9]

„Nesu vartojusi narkotikų. Alkoholį tik išgerdavau per šventes. Aš net nerūkau. Daug kas sako, kad gyvenime reikia išbandyti viską, bet aš kitokios nuomonės.“[10]

„(...)Anoniminių narkomanų užsiėmimus. Įdomu išklausti panašių likimų žmonių. Čia kažkoks artimesnis, nuoširdesnis bendravimas. Einu dėl savęs, noriu kitokio gyvenimo“.[11]

„Nevartoju nei narkotikų, nei alkoholio. Džiaugiuosi, kad aš į šitą liūną nepakliuvau, o progų ir pagundų buvo daug. Stengiausi save įtikinti, kad tas prie gero neprives“. [12]

„Nesu nei alkoholikė, nei narkomanė. (...)kaip mes abu negeriem, kai namuose visada yra naminukės. Kad ją pasidarytum juk reikia ir turėti iš ko. Šiuo laiku niekas už dyką niekam nieko neduoda.“[13]

„(...)bandžiusi narkotikų, bet man jie nepatiko ir aš nespėjau prie jų priprasti. Negaliu atsisakyti tik nuo cigarečių(...)“[14]

„Nevartoju svaigalų. Prie progos išgeriu ir parūkau. Niekas man neįpirš minties, kad gera būti girtai ar dar kitaip apsvaigusiai.“[15]

„(...)lankau Anoniminių alkoholikų užsiėmimu. Dar tik einu 2 mėnesius. Nežinau ar jie laisvėje padės, bet dabar jaučiuos daug geriau. Gal čia man pavyks tos ligos atsikratyti.“[16]

„Neturiu jokios priklausomybės. Negeriu, nei vartoju narkotikų. Na man ir pasisekė, čia bebūdama prisiklausiau visko apie tuos, kurie vartoja.“[17.]

Lūkesčiai

„Išėjus iš čia tikiuosi susirasti darbą, o svarbiausias tikslas – susigrąžinti vaikus, dėl kurių aš galėčiau padaryti viską.“[1]

„Išėjus iš čia tikiuosi pratęsti savo pradėtą ir nenusisėkusį verslą susijusi su menu, t.y. atidaryti dailės saloną. Labai susidomėjau psichologija, išėjusi į laisvę tikiuos toliau ją domėtis savarankiškai.“[2]

„Nebenoriu čia papulti, noriu pasikeisti ir užmiršti paskutinius 2 pragyventus savo metus.“[3]

„Išėjus iš čia tikiuosi visam laikui išsigydyti nuo priklausomybės narkotikas, taip pat įstoti kur nors toliau mokytis. Tikiuos išvykti į užsienį ir ten apsigyventi. Nematau tikslo čia pasilikti, greičiausiai vėl grįžčiau prie paties.“[4]

„Laisvėje norėčiau įsidarbinti floryste. Manau, kad galėčiau ten save gerai realizuoti. Tai man labai patiktų. Tikiuos, kad taip ir bus.“[5]

„Išėjusi tikiuosi važiuoti į krikščionių reabilitacinį centrą „Gyvybės versmė“ Kauno rajone. (...)tikiuosi, kad šis kartas bus lemiamas ir paskutinis. Po gydymosi taip pat tikiuosi susirasti kokį nors darbelį.“[6]

„Tikiuosi, kad gal darbo birža galės ką nors pasiūlyti. Taip pat noriu turėti geresnį gyvenimą, taip pat ir darbą.“[7]

„Išėjusi tikiuosi įstoti kur nors mokytis, paskui ir įsidarbinti. Tikiuos laisvėje gal dirbti siuvėja, žinoma jei padoriai mokės, o ne kaip čia kapeikas, o dirbti reikia daug.“[8]

„Tikiuosi, kad mano gyvenimas pasikeis ir, kad aš gyvensiu kartu su savo dukryte.“[9]

„Tikiuos, kad čia suteikta galimybė padės man laisvėje ko nors pasiekti.“[10]

„Norėčiau susikurti šeimą, susilaukti vaikų. Sakau vaikų, nes aš užaugau viena ir suprantu, kad kai turi ką nors, tai yra daug fainiau.“[11]

„Tikiuos geresnio gyvenimo.“[12]

„Tikiuos, kad manęs taip pat laukia, kaip kad aš noriu iš čia išeiti. Svajoju apie mūsų susitikimą.“[13]

„Tikiuos, vėl laimingai ir kartu su savo šeima gyventi. Ko daugiau gali norėti.“[14]

„Taip pat tikiuos, kad daugiau nebusikalsiu. Tikiuos išėjusi susitvarkyti savo gyvenimą, sukurti šeimą ir gyventi laimingai.“[15]

„(...)planuojam susituokti, susilaukti vaikų. Žadam pradėti gyvenimą tartum iš naujo.“[16]

„Labai norėčiau pakeisti savo gyvenimą: susirasti darbą, gyvenamą vietą, pasiimti vaikus ir kartu gražiai gyventi.“ [17]

Komunikacija

„Su vaikais susirašinėju laiškais. (...)laiškus rašo auklėtoja. Vieną kartą jau teko kalbėt su jais telefonu... Gerų draugų neturėjau, o turimi buvo tik prie „butelio“. Manęs niekas nelanko(...). (...)mažai bendraujanti su kitomis, stengiuosi į konfliktus neįsivelti“.[1]

„Patekus čia santykiai su vyru ir vaikais tapo lyg ir šiltesni, artimesni. Visi labai palaikė morališkai. (...)turiu mamą, seserį ir brolių. (...)santykiai nepakito. Su visais bendrauju. Vieni rašo laiškus, kiti atvyksta į pasimatymus. Kai tik gali paskambina arba parašo. Su naujokėmis susipažįstu taip pat paprastai, bet draugėm jų nelaikau nebent kai jau geriau susibendraujam.“[2]

„Vaikus dabar globoja mano sesuo, kuri nenori, kad vaikai bendrautų su manim. (...)už save jaunesnę. Su ja taip pat nepalaikau ryšių. Nelanko manęs niekas. Aš susirašinėju tik su draugu. Ar jis norės su manim bendrauti rimčiau. Su juo susipažinau per kameros draugę.“[3]

„Su kai kuriom iš vis nebendrauju, su kitom – tik esant reikalui, pvz. siuvykloje. (...)nenutrūko ryšiai ir su artimiausiais draugais. Jie rašo laiškus, retai kada paskambina, atvyksta į trumpalaikius pasimatymus. Dažniausiai lanko tėvas (...) mama buvo atvykus tik 2 kartus. Atvyksta ir artimiausi draugai. Labai jų visų pasiilgstu“.[4]

„Patekus čia labai pagerėjo santykiai su vytu. Jis tapo man daug dėmesingesnis. Dažnai rašo laiškus, lanko. (...) vaikai nenusigręžė nuo manęs. (...) kad nepalaikydami mamos nieko nepakeis, gal tik pablogins savo ir mano gyvenimus. Su keliom bendrauju atvirai, su dauguma paviršutiniškai“.[5]

„Dažnai dabar rašo laiškus, skambina, siunčia anūkėlės nuotraukas, atvyksta į pasimatymus. (...)kalbėjau su anūkėle. (...)susirašinėju ir su draugais, kuriuos įsigijau čia ir jie jau laisvėje, ir su tais, kuriuos pažinojau anksčiau. Labai laikiu naujokių. Papasakoji, koks čia gyvenimas(...). Prieini ir pakalbini, arba prie tavęs prieina. Yra čia labai konfliktiškų žmonių(...). Tokių aš vengiu.“[6]

„Su vaikais nesusitinku. Tik su vienu palaikau ryšius, susirašinėjam laiškais. Jis taip pat yra įkalinimo įstaigoje. (...)seserį ir du brolius. (...)santykiai su jais yra nutrūkę. Draugų daug neturiu. Susirašinėju tik su pataisos namus jau palikusia savo drauge.“[7]

„(...)čia, tarsi vėl atgijo šiltesni santykiai su broliu. Dabar susirašinėju laiškais, skambina jis man(...). Sutariam lyg ir normaliai, bet į gilią draugystes nesiveliu.“[8]

„(...)pablogino santykius su sugyventiniu, kuris(...)mane paliko. (...)turiu dvi seseris, kurios su manim nenutraukė ryšių(...). (...)susirašinėja, atvyksta į pasimatymus. Būna ir nesutarimų(...). Nenoriu apsileisti, nes jei apsileisi tada „jos ir jos“ ant tavęs. Beveik su niekuo nebendrauju(...). Prie akių gali paguosti išklaudyti tave, bet nusiukę pasijuoks, pasityčios.“[9]

„(...)pasiilgau sesers. Ji ir brolis rašo man laiškus. Su kitomis čia esančiomis moterimis kalbuosi. Turiu vieną draugę, kuriai galiu išsipasakoti.“[10]

„Esu viena kaip pirštas. Rašo man viena draugė. O lankyt tai nelanko niekas. Esu atlapaširdė visiems stengiuosi padėti, net ir ne draugėms.“[11]

„(...)duktė dabar vaikų namuose. Su ja susirašinėju. Per visą savo kalėjimo laiką su dukra kalbėjau telefonu vos du kartus. Niekas manęs nelanko, o ir draugų aš neturėjau. (...)džiaugiuosi, kad dabar kelias turiu. Jos mane supranta ir neteisias manęs.“[12]

„Turiu vyrą, kuris mane nelabai dažnai lanko. Vieną kartą skambino(...). Dažniau parašo. (...)vaikus per visą tą laiką mačiau vos 1 kartą. (...)man atveža jų pieštų piešinėlių.“[13]

„(...)lanko ir vyras, ir draugai, ir tėvai. Gerai kai pamatai ir vaikelius. Sunku būna su jais skirtis. (...)sekcijoje, sutariu ne kaip. Jos į mane įtartina žiūri, greičiausiai, kad aš čigonė. Turiu draugę su kuria laisvėje mes irgi buvom draugės. Gerai, kad aš ne vaikžudė. Jų čia niekas nekenčia, tyčiojasi iš jų, nebendrauja.“[14]

„Esu gavusi nuo jo jau 2 laiškus. Tėvelis rašė, kad labai pasiilgo manęs ir, kad labai laukia tos dienos, kada mane paleis. Nelabai sutariu su savo sekcijos draugėmis. Turiu kelias draugužes, su kuriom dažniausiai ir būnu. Su kalinėmis, kurios sėdi už vaikų žmogžudystes niekas nebendrauja, jos yra smerkiamos ir yra iš jų tyčiojamosi.“[15]

„Turiu draugą. (...)susirašinėjam laiškais. Laiškus rašo(...)seserys, tėvai. Taip pat jie ir aplanko. Kalbuosi su visom, bet taip nesiperšu jom. Gerai sutariu tik su viena.“[16]

„Neturiu nei brolio, nei sesers. Turiu tik du vaikelius, kurių negaliu net pati auginti. (...)kad jei man atleis ir neteis. Manęs čia niekas nelanko, taip pat niekas ir nerašo. Vaikai turbūt net nežino, kad aš čia randuosi. Susidraugavom. Dabar ir gyvenam. Stengiamės nesusipykti. Jei kas nutinka stengiamės tarpusavyje išsiaiškinti.“[17]

Adaptacija

„(...)buvo baisu, nejauku, galvojau kas su manim bus, kaip aš visa tai išversiu, kaip sugebėsiu prie viso tai prisitaikyti. Teko pagalbos kreiptis į psichologą, nes kankino labai didelis liūdesys. Psichologas (...) man labai padėjo. (...)gerą būrio viršininkę, į kurią bet kada galim kreiptis“[1]

„Pirmą kartą patenkant čia jaučiausi, tarsi kažkas čia būtų baisaus. Labai verkiau, nežinojau kaip visa tai įveiksiu. Nepažinau nei nuteistųjų, nei gyvenimo „kalėjime“. Palaikė viena mintis, kad ne daug laiko čia teks prabūti. Antrą kartą lig ir buvo geriau. Jaučiausi taip, tarsi mane kas nors palaikytų. Abu kartus(...)teko kreiptis pagalbos į psichologą. Pirmą kartą patekus pasidariau labai jautri(...). (...)buvo sunku susitaikyti, kad aš vėl čia, kad jau gana ilgai teks būti (...dėl vaiko palikimo.“[2]

„Pirmą kartą patekusi jaučiausi keistai, nesuvokiau kur aš esu. Antrą kartą patekus čia adaptuotis buvo daug lengviau. (...)kad čia reiks būt uždarytai yra sunku. (...)laukiu tos dienos kai iš čia išeisiu. (...)ėjau net pas kalėjimo psichologę. Kiekviena save stengiasi raminti.“[3]

„Atvykusi jaučiausi normaliai, buvau susitaikiusi su mintim, kad čia reiks pabūti nemažai laiko. Prieš atvykstant čia daug verkiau, nervavausi(...). Po kelių dienų pajutau, kad labai sunku, pradėjau užsisklęsti savyje, pradėjau depresuoti. Pagalbos teko kreiptis pas psichologą.“[4]

„Sunku buvo čia prisitaikyti. Buvo šokas. Save labai griaužiau(...). (...)vaikai, vyras, taip pat psichologo pagalba nežinau kaip būtų buvę. Sunkiausias yra pirmos savaitės(...). (...)dabar jau viskas normaliai.“ [5]

„Labai kankinaus. Buvau viską užsidariusi savyje. Nesikreipiau pagalbos, nes nebuvo į ką. Antrą kartą prisitaikiau lengvai. Paskutinį sykį sunkiai apsiratau, nes palikau sergančią mamą.“ [6]

„Pirmo karto jau kaip ir nebeatsimenu. Buvo lengva(...). Antras kartas buvo daug sunkesnis. Depresavau. Sulaukiau pagalbos iš kameros draugių ir psichologės.“[7]

„(...)pirmos mintys buvo – Jėzau ar aš čia išversiu 4 metus. Sunku buvo. Gyvenau mintimis, kad tik kuo greičiau bėgtų čia dienos. Padėjo psichologė, kitos moterys. Save raminti stengiausi ir pati, juk nėra kur trauktis.“ [8]

„Patekus pirmą kartą jaučiausi keistai, bet pritapti buvo daug lengviau nei antrą kartą. Antrą kartą aš buvau sutikta šaltai, su pašiepimais, paerzinimais(...). (...)palaikė seserys, sakė padės kai būsiu laisva. (...)ėjau ir pas psichologę. Visada randa laiko išklausti, patarti.“[9]

„Sunku buvo čia adaptuotis. Vis verkiu ir verkiu. Dar ir dabar lankausi pas psichologę. Niekaip negaliu apsiprasti.“[10]

„(...)visur greit pritampu. Psichologo tada man neprireikė. Su psichologu teko bendrauti po mamos mirties. Oi tada buvo sunku, kad, aš net nemoku žodžiais nupasakoti.“[11]

„Labai sunkiai čia adaptavausi. Buvo sunku susitaikyti(...). (...)labai bijojau vienvės, atstūmimo, nepritapimo pasidarė lengviau. Susiradau kelias drauges, kurios mane palaikė(...). Dabar jau daug geriau jaučiuosi. Save nuteikiau pati, kad niekur nebedingsiu. Manęs tai negąsdina(...).“[12]

„Prisitaikyti čia yra tikrai sunku. Pirmą kartą gal buvo lengviau(...). Antras sykis buvo daug sunkesnis. (...)labai daug verkiau, gyvenimas pasidarė toks beprasmis. Negalėjau susitaikyti su tuo, kad aš vėl čia esu. Netėjau pokalbio pas psichologę. Pati aš nebūčiau kreipusis pas ją. Už mane tai padarė mano draugužėlės. Esu jom labai dėkinga. (...)sugeba vienos be niekieno pagalbos prisitaikyti ir pritapti čia.“[13]

„Prisitaikyti čia nėra jau taip ir sunku. Sunkiausia apsiprasti(...). Moku save nuteikti pati. (...)jaučiuos gerai. Aš net nežinau kaip tai aš įveikiu. Manau, kad esu šiuo klausimu stiprus žmogus.“[14]

„Prisitaikyti čia man buvo sunku, tikrai. Sunkiai pripratau(...). Turi pritapti ir tiek. Save nuteikiau pati. Taip pat ir įtikinau, kad niekas nepasikeis jei aš žliumbsiu ar dar kaip nors pergyvensiu.“[15]

„Prisitaikiau gana normaliai. Skaudu buvo, bet ką padarysi. Užsidariau labai savyje. Kelis kartus buvau nuėjus pas psichologę pasikalbėti.“[16]

„Patekti man tikrai čia nebuvo sunku ir baisu. Atvirksčiai, laukiau kol vėl čia pateksiu. Prisitaikyti man taip pat nėra problemų. Kartais net pagalvoju, kad čia daug geriau nei laisvėje. Net nepagalvojau, kad man labai nepasisekė, negrauziau savęs, galim sakyti, kad buvau patenkinta, kad esu čia.“[17]

Mokymosi motyvacija

„(...)južsiėmus atrodo laikas greičiau bėga, o jei nedirbčiau ir nesimokyčiau nežinau kaip būtų.“ [1]

„Į užsiėmimusėjau dėl savęs, juk mokytis niekada nėra vėlu.“[2]

„(...)tikiuosi išmokti ko nors naudingo, kas galėtų ateityje praversti. Reikia mokytis, dirbti, kad papultum į lengvą grupę, būtum paskatinta. Į visa tai yra žiūrima, kai nuteistosios kreipiasi dėl jų bylų peržiūrėjimo. Galiu drąsiai

teigti, kad daug moterų ir dirba, ir lanko mokyklą bei kursus vien dėl to, kad patektų į lengvą grupę ir jų baismės laikas būtų sumažintas per pus.“[3]

„(...)kad laikas greičiau praeina ir dar dėl to, kad viskas yra užrašoma i tavo bylute(...). Aš netikiu, kad laisvėje jie man pravers. (...)nesitiki, kad pagal šias specialybes susirasiu darbą.“[4]

„Visas įgytas žinias stengsiuos pritaikyti tolesniame savo gyvenime.“[5]

„(...)gal ką naujo pasakys. Taip pat dėl to, kad laikas greičiau praeitų.“[6]

„(...)pačiai patinka, tikiuos, kad išėjus padės susirasti darbą. Siuvėjų juk ir taip gana dažnai reikia. Aš paskaitau laikraščiuose kokių darbuotojų reikia. Anglų kalbos tai dėl savęs.“[7]

„(...)lankant kursus laikas eina greičiau, esi užsiėmus, taip tai nežinotum ką veikti.“[8]

„Manyčiau, kad kursai yra naudingi. Einu, kad įgyčiau naujų žinių(...). Bus vėliau matyti ar aš jomis pasinaudosiu ar ne. (...)visos dirbam, mokomės ar lankom kokius nors kursus. (...)jei gerai elgeisi per metus, tai tave perkels į lengvą grupę. Toje grupėje esančios gali tikėtis į likusį baismės laiko sutrumpinimą per pus. (...)kad surinktų kuo daugiau „ plusų.“[9]

„(...)labai gerai. Kai esu užsiėmusi užsimirštu. Užimtumas čia didelis, pasirinkimas kuo užsiimti taip pat. Tik reikia netingėti. Tikiuos, kad čia suteikta galimybė padės man laisvėje ko nors pasiekti.“[10]

„(...)einu dėl to, kad taip laikas greičiau eina. Daug laiko jau esu čia praleidusi, tai ir lavinu save.“[11]

„Mokaus dėl savęs. Tikiuos, kad jis man padės laisvėje susirasti kokį darbėlį.“[12]

„Mokausi tik dėl savęs. Laisvėje nebuvo man kada. Dabar naudojuos kiekviena proga.“[13]

„Manau, kad aš esu išmokus tiek kiek man reikia. (...)kad laikas greičiau bėga, ir kad gaučiau vadinam „plusų“. Man jie pravers kai kreipsiuos į Teismą dėl baismės laiko sutrumpinimo.“[14]

„Mokytis einu dėl savęs. Taip ką nors sužinau ir laikas greičiau prabėga. Jei nieko neveikčiau turbūt nukvakčiau“. [15]

„(...)jie turėtų man laisvėje praversti. Į juos einu dėl savęs ir gal, kad laikas gerčiau prabėgtų.“[16]

„(...)niekur dabar nesimokau(...). Nematau prasmės. Išėjus vėl grįšiu prie seno.“[17]

Saviraiška

„(...)paskaitinėti įvairiausių spaudą. Kai tik turiu laisvesnio laiko – piešiu. Gaminant aš atsipalaiduoju, jaučiuosi lyg būčiau kažkam reikalinga.“[1]

„(...)skaitau knygas, gaila, kad ne visada galiu gauti norimų knygų.“[2]

„Einu ir aš dainuoti. Į biblioteką nueinu retai. Kai nueinu dažniausiai renkuosi istorines knygas.“[3]

„(...)laiko labai mėgstu daryti įvairiausių darbelius iš popieriaus. (...)įvairiausi lankstiniai. Į biblę nueinu dažnai. Patinka paskaitinėti laikraščius, taip pat detektyvines knygas. (...)esu pasidariusi vieną tatuiruotę. (...)patinka žiūrėti teliką.“[4]

„Patinka nerti(...). Į biblioteką einu kiekvieną dieną. Knygų skaitymas pagrindinis mano užsiėmimas. Per tą laiką kurį esu čia jau perskaičiau apie 70 labai gerų knygų“.[5]

„Patinka skaityti laikraščius, istorines knygas. Čia labai susidomėjau istorija, tiek Lietuvos, tiek viso pasaulio“.[6]

„(...)nueinu į biblioteką paskaitinėti laikraščių. (...)knygas, dažniausiai romanus, poeziją. Sekmadieniais einu į kinų užsiėmimą. Mat pas mus yra viena kinė, kuri pasakoja apie Kiniją. 13 valanda susirenkam ir 1,5 valandos mums duotoje klasėje mes klausomės, geriam arbatą. Čia atsipalaiduoji, pabendrauji su kitom moterim.“[7]

„Patinka skaityti laikraščius, įvairiausias knygas. (...)žiūrėti televizorių. (...)ne daug tenka.“[8]

„Patinka paskaitinėti laikraščius, žurnalus. Taip pat skaitau istorines knygas. (...)siuvinėti. (...)pasidariusi tatuiruotę. (...)gal dabar jau ir gailiuosi, bet jau šaukštai po pietų.“[9]

„Į biblioteką einu kiekvieną dieną. Skaitau laikraščius, imu knygas skaityti. Dabar skaitau meilės romanus“.[10]

„Į biblę nueinu į savaitę kokį kartą. Paskaitinėju laikraščius, pasiimu kokią nors knygą. Taip pat piešiu. Piešiniai skirti man. Rodau juos artimiausiai draugei. Juose atsispindi mano išgyvenimai.“[11]

„Patinka paskaitinėti laikraščius(...)kokią nors knygą, dažniausiai meilės romanus. Kai turiu laisvo laiko noriu jį praleisti žiūrėdama televizorių. Kambaryje turiu radiją. Ją dažnai klausausi.“[12]

„Patinka labai siūti. Darbui atiduodu save visą. (...)yra kompas su kuriuo aš labai mėgstu žaisti. Kai tik jis būna laisvas tada aš ir atsigauanu. Dažniausiai žaidžiu su kortomis.“[13]

„(...)niekas galima sakyti neįdomu. Gyvenu vien pasimatymais. Dažniausiai tai mėgstu pamiegoti. O kuo čia daugiau gali užsiimti. Papepu su drauge. Sekmadienį einu į kinės užsiėmimus apie Kiniją.“[14]

„Man kaip ir daugumai esančių čia patinka skaityti knygas. Tai gi tą aš ir darau.“[15]

„Man labai patinka piešti, daryti įvairiausių darbus iš popieriaus.“[16]

„Man neįdomu čia niekas ir nieko čia aš neveikiu, nematau tikslo ir reikalo.“[17]

Gabumai, gebėjimai

„Einu ir aš dainuoti.“[3]

„Patinka nerti.“[5]

„(...)atsiranda kokia minutėlė siuvinėju. Siuvinėti mokėjau jau laisvėje. Daugiausiai tam galiu laiko skirti savaitgaliais. (...)baigių vieną darbą, kurį žadu padovanoti anūkėlei, kurios ne už ilgo gimtadienis.“[6]

„(...)daru kokius nors koliažus. Jais pasipuošiu savo kambarį.“[7]
 „Patinka labai siuvinėti kryželiu. Galiu tada laisvu laiku ir pasilepinti save.“[9]
 „(...)piešti, daryti įvairiausių darbus iš popieriaus. (...)net neįtariau, kad aš taip moku Pamačiau, kaip kitos moterys daro ir man patiko. Pabandžiau ir man pavyko“.[16]
 „Pabuvus čia 4 mėnesius jaučiuosi sutvirtėjusi, gal net labiau pasitikiu savimi. Jaučiuosi stipri, niekur nuo savo problemų nepabėgsi.“[1]
 „Gyvenimas privertė išmokti pastovėti už save. Jei kas negerai, aš negaliu nusileisti.“[7]
 „(...)jaučiuosi stipri, supratau, kad viską reikia išgyvent natūraliai, nereikia bėgti nuo tave užklupusių problemų, o reikia tik jas spręsti. Manau, kad sugebėsiu gyventi kitaip, gyventi dėl dukros.“[9]
 „Praleidus čia nemažai laiko gal labiau pradėjau pasitikėti savimi. Laisvėje bijodavau išsakyti ką galvoju. Dabar jau ne. Kiekvienas žmogus gali išsakyti savo nuomonę.“[11]
 „(...)tiek laiko pasijauti, kad gali ir tai išverti. (...)laisvėje nebijojusi pasipriešinti sugyventinio smurtui, tai turbūt čia nesėdėčiau.“[12]
 „Čia esant paskutinį kartą supratau, kad aš esu tvirtas žmogus. Manau, kad nedaugelis atlaikytų tai ką atlaikiau aš.“[17]

Socialiniai veiksniai. Gyvenamoji aplinka.

„Gyvenau su sugyventiniu kaime. Sugyventinis dažnai smurtaudavo prieš mane, mūsų vaikus. Gyvenimas palygint yra čia ne prastas. (...)psichologiniam sektoriui. Noriu atsikratyti savo priklausomybės alkoholiui. Gyvenam trise(...). Maistas taip pat geras. (...)tris kartus. Likusį maistą galima pasiimti su savimi. (...)sąlygos panašios kaip ir namuose: tvarkaisi, prausiesi, skalbiesi, savaitgaliais einam į pirtį praustis. O ko dar gali norėti?“[1]
 „(...)gyvenome mieste gana pasiturinčiai, turėjom savo versliuką Gyvenimas, neturiu blogų žodžių, geras. (...)psichologiniam sektoriui. (...)maisto, turi kur miegoti, praustis(...). Gyvenam 4. (...)reikia laikytis kai kurių taisyklių(...). (...)paprastos: tvarkytis savo vietą, nesivelti į konfliktus, taip pat laiku eiti miegoti, t.y. 22val.“[2]
 „(...)mieste – bendrabučio tipo bute. Gyvenimo sąlygos nuo pirmojo karto gana žymiai pasikeitė. Pagerėjo butis, maistas. (...)čia ne sanatorija ar atostogos, nors gal ir taip tik kitaip, sėdi ir stengies dieną praleist kuo naudingiau. Gyvenam 5. (...)daugoka, bet anksčiau gyvendavom po 20. (...)psichologiniam sektoriuje. Ir taisyklių nesunku laikytis, ar sunku susitvarkyti, eiti laiku miegoti ir panašiai, nešioti visada vardinę.“[3]
 „Gyvenau tėvų bute, žinoma, kad mieste. Niekas nerūpėjo. Gyvenimo sąlygos čia normalios. (...)yra moterų kurios labai netvarkingos. (...)turiu tualetus. Normaliai duoda maisto. Taip pat savaitgaliais galime eiti į pirtį. (...)slenka lėtai, nėra kas veikti.Gyvenam 15.“[4]
 „Gyvenau su vyru savo namuose mieste. Gyvenimas čia normalus. Gyvenu psichologiniam sektoriuje, nes turui priklausomybę narkotikams. Buitis gera, maistas taip pat. Tenka tvarkytis savo kambarį, skalbtis, taip pat savaitgaliais galima eiti į pirtį. Reikia visada vaikščioti su vardine. Gyvena 4.“[5]
 „(...)gyvenau mieste. Dabar ir maistas, ir gyvenimo sąlygos yra geros. Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Maisto duoda pakankamai(...) Reikia tvarkytis sekcijas, taip pat ir tualetus. Reikia nešioti vardinę. Panašus gyvenimas kaip ir namuose(...). Turim grafišką kas kurią dieną ir ką daro. Gyvenam 4.“[6]
 „Gyvenimas skiriasi nuo laisvės, tuo, kad tu negali eiti kur nori(...) esi gana gerai aprūpinta. Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Noriu atsikratyti potraukio narkotikams. Maistas normalus. Buitinės sąlygos irgi. Reikia čia vaikščioti visada su vardine, tvarkytis, skalbtis. Sekcijoje gyvenam 5.“[7]
 „Išėjusi iš brolio išsinuomavau butą. Gyvenau mieste(...). Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Buitis normali, geras maistas, savaitgaliais gali eiti į pirtį. Sekcijoje gyvenam 5. Taisyklės, kokios dar taisyklės, žinai ką reikia daryti, taip ir darai.“[8]
 „Gyvenom mieste(...). Jį nuomavomės. (...)trumpam prisiglaudžiau su dukra pas savo tetą. Gyvenimas čia normalus. Maistas geras, o ir porcijos nemažos. (...)taisyklių, reikia visada segėti vardinę, tvarkytis, eiti laiku miegoti, netriukšmauti ir t. t. Gyvena vienoje sekcijoje 12.“[9]
 „Gyvenom kaime. Gyvenam vienam kambaryje 14. Juk kiekvienam turbūt atsibostų žiūrėti visą laiką į tuos pačius veidus. Negaliu niekaip suprasti, kaip moterys gali būti tokios „nevalos“, nežino net kurį galą reikia plati, ar veidą, ar(...). Taip tai čia maisto duoda gero. 22 valandą yra išjungiamas šviesa. Reikia visada vaikščioti su vardine.“[10]
 „(...)savo mieste(...). Gyvenau pas draugę Gyvenu psichologiniam sektoriuje, t.y. Reabilitacijos centre. Prieš tai gyvenau kitame sektoriuje ir kambaryje gyvenom jau 8 moterys. Čia geriau. Gyvenimas čia palyginus neblogas. Gyvenam 4.“[11]
 „Gyvenom kaime. Gyvenimas čia tikrai palyginus yra gers. Tenka ir tvarkytis, plautis kambarius. Sunku buvo priprasti prie vardinės nešiojimo. Gyvenam kambaryje 11.“[12]
 „Gyvenam kaime. Gyvenimas čia ne prastas. Reikia kaip ir namuose tvarkytis. Plautis kambarį, taip pat skalbtis. Gyvenam 12 viename kambaryje. Kambaryje beveik visos moterys bendraamžės. Žinoma yra nustatyti kai kurie reikalavimai iš mūsų ir jų mes turime laikytis. Pavyzdžiui laiku eit miegoti, netriukšmaut, taip pat visada reikia segėti vardinę. Sunku, kad labai retai gali pabūti viena su savo mintim, išgyvenimais ar nuoskaudom. Yra relaksacinis kambarys, bet kada aš benueinu jame kas nors yra.“[13]
 „Gyvenam mieste. Nesam labai turtingi. (...)čia mums gyventi yra sudarytos geros sąlygos. Tenka savim pasirūpinti: tai ir apsiskalbt, ir apsitvarkyti sekciją. Galima savaitgalį jei nori eiti į pirtį. Taip pat reikia laikytis tam tikrų taisyklių. (...)privalom visos nešioti vardinės. Gyvenam sekcijoje 9.“[14]

„Gyvenom mieste. Gyvenimas čia kaip ir normalus. Gyvenam 7(...). Maistas čia normalus, kartais net nesuvalgau. Tenka plautis sekcija. Save apsiskalbti. Reikia visada nešioti vardinę. Taip pat turime laiku eiti miegoti, netriukšmauti. Jei jauti spaudimą, nepatinka kambaryje, tai paprašius visada perkels į kitą kambarį.“[15]

„Gyvenau su tėvais nuosavam name mažam kaimelyje. Gyvenimas čia neprastas, galėtų moterys būti ne kiaulėm. Galėtų suprasti, kad tualetai(...). Maistas geras. Taigi, kambaryje gyvenam 10.“[16]

„Už šito pastato sienų nieko neturiu, neturiu net kur gyventi, esu benamė, kartais net neturiu ko pavalgyti. Gyvenu psichologiniam sektoriuje. Gyvenimas man čia – kone papuolimas į rojų. Turi ką valgyti, kur miegoti, galiu savim pasirūpinti. Maistas tiesiog pirštus laižykis(...). Čia pabuvus visada aš sustorėju, išėjusi vėl atgaunu savo formą. Gyvenam 5. Taip pat tenka ir tvarkytis, plautis sekcija, bet mes susidarėm grafikiuką kuri kada tvarkosi ir viskas labai normaliai vyksta. Visada einam laiku miegoti, nešiojam vardines.“[17]

Socialinė aplinka

„(...)beveik visi geria. Gerdavom irgi ne dviese, ateidavo kaimynai. Kai buvau laisvėje mama prašydavo, kad liaučiaus gerti, bet aš neklausiau, gėriau ir tiek.“[1]

„Su vyru laisvėje sutarėm ne kaip. Per jį susipažinau su drauge, kuri vartojo ir įtraukė mane. Verslas nepasisekė, mat vis tie narkotikai. Visiems artimiesiems buvo sunku susitaikyti, kad aš vartoju narkotikus. Juos jau vartoju nuo 37 metų, t. y. jau 7 metus. Slėpiau nuo jų, kad aš priklausoma nuo jų. Per savo neatsargumą dukra pamatė kaip aš svaiginuosi. Daugiau to nenoriu net prisiminti.“[2]

„Aplinkiniai taip pat buvo išgeriantys ir vartojantys svaigalus. Draugų atsirasdavo tik prie dozės, jei jos neturėjai būdaviai nereikalingas. Dažniausiai kaldavom dozę kartu su vyru.“[3]

„Niekieno neprižiūrima susipažinau su netinkama kompanija. Draugai manim naudojosi. Aš jiems kone viską pirkdavau. Kol galų gale jie mane pastūmėjo pabandyti apsisvaiginti. Na ir man patiko. Pinigų turėjau į valias.“[4]

„Dar ir tai trukdė juos mesti, tai artimiausi draugai. Jie vis kartodavo, kad nieko čia blogo. Negaliu jų labai kaltinti, niekas nevertė, taip dariau, nes pati norėjau. Pardavinėdama juos užsidirbsi, o apsisvaiginusi atspalaiduosi.“[5]

„Daug ką daro draugų įtaka. Aš tikra to žodžio prasme pasidaviau jų įtakon. Nežinau kodėl. Gal pritrūkau valios, o gal nebeturėjau kitos išeities.“[6]

„Gėda net sakyti, kad kai užbrisdavom, tai yra užgerdavom, gyvuliai likdavo neprižiūrimi. Gerai, kad gerą kaimynę turėjau, ji pamelždavo karvę, pašerdavo. Nekalbėdavau aš su tais kaimynai. Man atrodė, kad jie nusistatę prieš mane. Nereikėjo man jų. Dažniausiai tai aš girtavau su sugyventiniu. Kitų mums nereikėjo.“[7]

„Aplinkiniai mane stengėsi atkalbėti nuo tos mano beprotybės. Tą darė mano mama, duktė. Kaimynai nesikišo. Labai su jais aš ir nebendravau. Nereikalingi jie man, aš turiu savo draugus, su kuriais mes dažnai susitikdavom.“[8]

„Dar buvau apsupta netinkamos kompanijos. Ir mano draugai mėgdavo išgerti. Nieko gero nemačiau namuose, tik išgėrinėjimus, konfliktus. Aplinkiniai, net nežinau ką sakyti. Su jais aš nesikalbėdavau.“[9]

„Susipažinau su buvusiu sugyventoju. Jis buvo ne iš gerųjų. Jis ir pastūmėjo mane šiam nusikaltimui. Sakė, kad viskas bus gerai, kad aš neišklūsiu. Bet pasirodo, kad buvo ne taip kaip sakė jis. Kai pakliuvau aš, jis mane paliko ir pasakė, kad aš jam nerūpėjau ir niekad nebuvau reikalinga.“[10]

„Laisvėje išbuvau apie metus, susiradau naujų draugų, taip pat ir širdies draugą. Padariau dar vieną nusikaltimą. Įkalbėjo draugai, trūko pinigų ir nusikaltimas buvo iš anksto suplanuotas, nepavojingas. Reikėjo vienam pasiturinčiam vyriškiui moteriškos kompanijos, jo drauge turėjo pabūti aš. Tikslas - užmigdyti ir apvogti auką. Draugai įtikino mane, kad auka tikrai niekam nesiskųs, o iš tikrųjų jis parašė pareiškimą ir nors vėliau pareiškė, kad jokių pretenzijų neturi ir atsiėmė kaltinimus, bet tai nebeišgelbėjo mane nuo bausmės.“[11]

„Neturėdama pilnai 16 metų susilaukiau dukrelės. Likau kaip ir mama viena. Jis mane paliko, išvyko mokytis į Klaipėdą, o aš likau kaime su vaikelio ir daugiau su juo nebesimačiau. Būdama 20 metų susipažinau su kitu vyriškiu. Jis mėgdavo išgerti. Dažnai mane mušdavo. Vieną sykį jis būdamas girtas sumušė mane ir prie mano akų pradėjo grabinėti mano dukrą.“[12]

„Aplinkui mus gyvena nuostabūs žmonės. Kas kuo gali, tas taip ir padeda. Ne daug kas supranta, kam mes tiek daug vaikų turime. Aš visiems atsakau, kad tai didžiausias turtas.“[13]

„Kaimynai mūsų tokie pat kaip ir aš. Augina vaikučius ir sukasi kaip gali.“[14]

„Pažinojau kelis draugus kurie tuo verčias. Jiems sekas gerai ir jiems dabar netrūksta nieko. Jie nepapuolė, o aš sėdžiu čia. Negaliu jų kaltinti. Jie nevertė manęs. Aš pati to norėjau.“[15]

„Ir jis, ir aš vogėm. Nežinau, kaip tai įvardinti. Gal trūkdavo pinigų ir mes taip darydavom. Daug draugų neturėjau, o tie kurie buvo visi ką nors veikdavo nešvaraus. Mūsų šaika sudarė 5 žmonės. Dabar jos nebėra, iširo“. [16]

„Vyras dar pasistengė, kad po skyrybų man beveik nieko neliktų. Nupirko jis man vieno kambario butuką bendrabutyje. Ten aš ir pradėjau gėriau. Kas man beliko. Susipažinau su kaimynai, kurie buvo tokio paties plauko kaip ir aš. Gerdavom kartu. Niekas mums nerūpėjo. Norėjau tik nusigerti, išsimiegoti, ir vėl nusigerti. Kai pragėriau viską, „pažystami“ pasiėmė kartu mane dirbti į sąvartyną. Esu jiems dėkinga.“[17]

Socialinė padėtis ir išsilavinimas tėvų šeimoje

„(...)nepilnoje šeimoje. Užaugau tik su mama. Tėvas, jei jį galima taip vadinti, paliko mamą dar besilaukiančią manęs. Mama mane labai mylėjo, lepino, stengėsi viską man duoti kuo geriausią. Mokytis teko internate. Esu baigus 8 klases. Toliau mokytis nenorėjau, todėl neturiu įgijusi jokios profesijos.“[1]

„(...)vaikystė buvo graži. Užaugau su abiem tėveliais. Visus tris mus mylėjo, stengėsi suteikti visa kas geriausia. (...)tėvelis mirė kai man tebuvo 6 metų. Ji mums stengėsi atstoti ir tėvą, ir motiną. Esu aš baigusi vidurinę mokyklą ir dar penkis kursus Kauno Politechnikos instituto specialybės pramoninė civilinė statyba. Mokslų nebaigiau dėl šeimininių priežasčių, pastojau, ištekėjau, pasigimdžiau vaiką ir po metų išsiskyriau. Po skyrybų mokslus mečiau, nes mano buvęs vyras studijavo ten pat kaip ir aš.“[2]

„(...)pilnoje ir tvarkingoje šeimoje. Tėvai visas tris labai mylėjo, padeda ir dabar kuo tik gali. Padėti gali ne daug kuo, nes jau ir amžius ne be tas (...). Esu baigusi tik 10 klasių. Neturiu įgijusi jokios specialybės. Mokytis galėjau, tik problema buvo ta, kad jie mažiausiai rūpėjo.“[3]

„Užaugau su tėvais ir buvau vienintelis vaikas. Kai man buvo 17 metų tėvai išsiskyrė. Mama išvyko į užsienį, na o aš likau su tėvu, kurio dažnai nebūdavo namuose, o pinigų turėdavau visada. Esu baigusi vidurinę. Daugiau nespėjau niekur įstoti mokytis(...)“[4]

„(...)nepilnoje šeimoje, tik su mama. Tėvo aš nepažinojau. Jis mamą paliko vos gimus man. Turiu dar ir brolių, netikrą(...). Vaikystėje mačiau visko: ir gero, ir blogo. Anksti teko pradėti dirbti. Esu baigusi vidurinę mokyklą“.[5]

„(...)su mama bei močiute. Tėvai išsiskyrė kai man tebuvo tik dveji metai. Mama buvo ištekėjusi antrą kartą, bet patėvis susirgo ir po dviejų santuokos metų mirė. Vaikystė buvo ne kokia. Baigiau vidurinę mokyklą. Toliau pati mokytis nebeplanavau pati (...)“[6]

„(...)pilnoje šeimoje. (...)tėvai nebūtų virė ir gėrę naminukės. Jie mus labai mylėjo, prižiūrėjo kiek galėjo. Prie alkoholio po truputį pripratau ir aš. Baigusi esu vidurinę mokyklą. Sąlygų toliau mokytis nebebuvo. Niekas nebeįspėjo. Iškliausia kursas ir turi buhalterės ir skaičiavimo technikos pažymėjimą.“[7]

„Anksti netekau tėvų. Nuo 16 metų iki 18 gyvenau kartu su broliu. Paskui viena. Vienos dienos įvykis taip skaudžiai gali pakeisti tavo gyvenimą. (...)žuvo abu tėvai. (...)ši tragedija ir apvertė mano ramų gyvenimą aukštyn kojom. Baigiau vidurinę mokyklą. Profesijos nesu įgijusi jokios. Nebuvo sąlygų mokytis, reikėjo dirbti, kad galėčiau save išlaikyti.“[8]

„(...)užaugau nepilnoje šeimoje. (...)mamą mažai teatsimenu, nes ji mirė, kai man tebuvo 2 metai. Iki 14 metų augau su tėveliu. (...) padėdavo mamos mama – močiutė. Tėvas mėgo išgerti. Po truputį iš namų pradėjo dingti daiktai, nebebūdavo ką valgyti. (...)14 metų patekau į vaikų namus. Ten pabuvau neilgai, tik 2 mėnesius. Mane pasiėmė globėjai. Su jais pragyvenau iki 16 metų. Mirus globėjai vėl patekau į internatą. Jame išbuvau kol suėjo 18 metų. Seserys padėti negalėjo. Esu baigusi tik vidurinę mokyklą. Jokios profesijos neturiu. Baigusi mokyklą susipažinau su dukrytės tėvu. Sąlygų toliau mokytis nebuvo.“[9]

„(...)pilnoje ir gausioje šeimoje. Mūsų buvo daug: mana, tėtis, 5 broliai ir 4 seserys.. Vaikystė buvo labai graži. Tėveliai labai mus mylėjo. Esu baigusi tik 9 klases. Buvau įstojus į siuvėjų profkė (...)“[10]

„(...)vien tik su mama. Tėvelis žuvo, kai man tebuvo vos 2 su puse. Laisvėje buvau baigusi tik 9 klases. Mama prašė, kad mokyčiau. Sakė, kad padės pabaigti juos, nors ir nelabai pasiturinčiai gyvenom. Profkėn buvau įstojus, būčiau išsimokslinus į verpėjas. Išmetė (...)“.[11]

„Augau su mama ir patėviu. Patėvis dažnai lysdavo prie manęs, na turbūt supranti kaip. (...)tada man buvo 11 metų. (...)tai pastebėjo mama ir su juo išsiskyrė. ... tylėjau, bijojau patėvio, taip pat ir mamos. Dažnai mane mušdavo. Ji man visada sakydavo, kad aš esu „fantazuoklė“. Kai išėjo patėvis pasidarė daug lengviau. Mama susirado kitą. Ačiū Dievui jis prie manęs nebelindo, o ir mama jį jau tada atidžiau prižiūrėjo. Niekur daugiau nebesimokiau, nes baigusi 9 klases netrukus susilaukiau vaikelio. Nebuvo sąlygų (...)“[12]

„(...)normalioje šeimoje. Vienas brolis neseniai mirė, o kito gyvenimas taip pat nenusisekė. Tėvai mylėjo mus labai. Tėvelio jau nebėra, o mama guli ant patalo – serga. Jau ketvinti metai kai ji pas mus. Esu baigusi vidurinę mokyklą. Taip pat turiu verpėjos specialybę. Bet iš jos man jokios naudos (...)“[13]

„(...)normalioje šeimoje. Tėvai susilaukė 4 dukrų ir 5 sūnų. (...)daugiausiai prižiūrėdavo seserys. Tėvai dirbdavo. Laisvėje esu baigusi 9 klases. Daugiau nieko. Kam man to reikia, vis tiek niekur negausiu darbo.“[14]

„Turiu abu tėvus. Sunku buvo(...)skyrėsi. Priežastis mamos išgėrinėjimai, kurie nesibaigdavo savaitėmis. Man tada tebuvo 10 metų. Aš likau su tėvu. Tėtis po 3 metų vedė antrą kartą. Mamą seniai bemačiau(...). Pamotė taip pat mane labai mylėjo, (...). Ją aš vadinau mama. (...)esu baigusi vidurinę mokyklą ir įsigijusi pardavėjos specialybę“.[15]

„Vaikystė prabėgo gražioje ir darnioje šeimoje. Tėveliai užaugino mus tris dukras. Negaliu sakyti, kad dabar nemylu. Esu baigusi 9 klases. Tėvai net įkalbinėjo, bet aš vis laikiaus savo, kad man nereikia tų mokslų.“[16]

„(...)buvo puikus iki tol kol man suėjo 12. Labai mylėjau mamą. Mano mama mirė ką tik atšventus mano 12 – tą gimtadienį. Nesuprantu, kaip aš visa tai įveikiau. Tėtis su tuo negalėjo susitaikyti (...). Pradėjo gerti(...). Jis buvo gydytojas. (...)pragyvenau kol man suėjo 20 metų. (...)grįžusi iš paskaitų radau jį negyvą. Po jo mirties likau visiškai viena. (...)namas buvo tėvelio užstatytas. Jį pardavusi atidaviau visas skolas ir man nieko nebeliko. Esu baigusi vidurinę mokyklą ir baigusi profkė. (...)mezgėjos diplomą. Kas iš to, kad negavau darbo.“[17].

Šeima

„Esu netekėjusi. (...)kad esu našlė. Turiu 4 metų sūnų ir 7 metų dukrą. (...)jį yra apgyvendinti vaikų globos namuose.“[1]

„(...)ištekėjusi ir turiu penkis vaikus. Vyriausiam - 27 metai, o jauniausiam – 10. Vyras yra menininkas. [2]

„Buvau ištekėjusi. (...)esu našlė. Turiu tris vaikus. Vyriausiam - 16metų, jauniausiam – 12, viduriniam - 14m. (...)dabar globoja mano sesuo.“[3]

„(...)netekėjusi. Vaikų taip pat neturiu.“[4]

„Esu ištekėjusi. Turiu penkis vaikus. Vyriausiam - 45, o jauniausiam – 30 metų. (...)savarankiškai, visi turi sukūrę savo šeimas.“[5]

„(...)našlė. Turi vieną dukrą bei labai mylimą anūkę.“[6]

„Buvau ištekėjusi. (...)esu išsituokusi. Turiu 2 vaikus. Vienam - 24, kitam – 22 metai.“[7]

„(...)netekėjusi. Taip pat neturiu ir vaikų.“[8]

„(...)netekėjusi. Turiu 4 metų dukrytę. (...)mergaitė gyvena pas mano tetą.“ [9]

„Esu netekėjusi. Turėjau vieną vaikelį, bet jis mirė dar būdamas kūdikis.“[10]

„Esu viena kaip pirštas“.[11]

„Neturėdama pilnai 16 metų susilaukiau dukrelės. (...)dabar vaikų namuose“.[12]

„(...)ištekejusi. Turiu vyrą(...). Turiu 5 vaikus, tai 2 sūnūs ir 3 dukros.“ [13]

„(...)ir vyrą, ir tris vaikus. Jauniausiam tik 1metukas ir 2 mėnesiai.“[14]

„(...)netekėjusi, vaikų taip pat neturiu.“[15]

„(...)netekėjusi. Vaikų taip pat neturiu. Turiu draugą.“[16]

„(...)išsiskyrusi. Turiu tik du vaikelius, kurių negaliu net pati auginti.“[17]

Socialinis užimtumas

„Taip pat dar ir dirbu. Na, o dirbu valytoja ir esu patenkinta. Kai esi užsiėmus atrodo laikas greičiau bėga, o jei nedirbčiau nežinau kaip būtų.“[1]

„Aš čia niekur nedirbu, nes turiu paramą iš sūnaus.“[2]

„Taip pat dirbu kepykloje. Gaila, kad mažai tegalim uždirbti. Man jų vos užtenka. Faina toms, kurioms atsiunčia pinigų iš laisvės.“[3]

„Mat dabar čia aš dirbu siuvykloje siuvėja.“[4]

„Aš čia niekur nedirbu, tad daug laiko galiu skirti ir įvairiems čia vedamiems kursams.“[5]

„Dirbu ūkvede.“[6]

„Dirbu medicininėje dalyje skalbėja.“[7]

„Dirbu siuvėja.“[8]

„Daug laiko užima darbas. Dirbu siuvykloje siuvėja.“[9]

„Niekur nedirbu.Tikiuos kur nors dirbt pradėti.“[10]

Dirbu dar ir siuvykloje pamainos brigadininke. Ilgos labai valandos(nuo 6. 50 val. iki 15. 45 val.). Labai pavargstu.“[11]

„Dirbu pasimatymų kambarių valytoja.“[12]

„Baigusi siuvėjų kursus įsidarbinau siuvykloje. Anksčiau net negalvočiau, kad aš kada nors mokėsiu siūti“.[13]

„Taip pat dar dirbu valytoja. Tvarkau biblioteką, klubą, klases. Man tas labai gerai. Dianą tvarkaus, vakare keliauju į kursus. Taigi esu labai užsiėmus, dirbu valytoja.“[14]

„Tikiuos vėliau gal čia kur įsidarbinti.“[15]

„Čia nedirbu niekur, norėčiau įsidarbinti kepykloje.“[16]

„(...)nieko čia aš neveikiu(...)“[17]

Mokymosi veiksniai. Mokymosi aplinka, formos.

„(...)sudarytos labai palankios sąlygos siekti kažko, kas padėtų keistis Čia vyksta kompiuterių kursai, kuriuos aš vėliau tikiuos baigti. Čia siekiu įgyti kuo daugiau žinių. Šiuo metu pradėjau lankyti 9 klasę, lankau virėjų kursus. Dar einu į psichologinius kursus(...)“[1]

„(...)sudarytos visos sąlygos mokytis. Šiuo metu nelankau nieko. Bet kam kas nors įdomu žinių semiasi iš bibliotekos, kartais apsilankau ir aš.“[2]

„(...)sudarytos kuo palankiausios sąlygos mokytis, tik reikia jomis naudotis. Jau esu baigusi psichologinius kursus. Einu į kompiuterių kursus. Jie jau įpusėjo ir nieko daug mūsų neišmokė. (...)žadu eiti į anglų kalbos kursus“.[3]

„(...)nori gali daug ko išmokti. Sąlygos kuo puikiausios. (...)virėjų kursus. Jie trunka ilgiausiai - 9 mėnesius. Esu jau baigusi psichologinius ir kompiuterių kursus.“[4]

„Gali baigti pagrindinę, vidurinę mokyklą. Įgyti specialybę(...). Aš tą ir darau. (...)žadu eit į kompiuterių kursus. Esu jau baigusi floristikos ir psichologijos kursus. (...)mokausi siuvėjos amato ir anglų kalbos.“[5]

„Esu jau baigusi beveik visus kursus. Einu pakartotinai į psichologinius kursus, gal ką naujo pasakys. (...)mokausi anglų kalbos. Čia jei nori gali mokytis ir mokytis.“[6]

„Jei tik nori, tai ir mokykis. Aš mokausi siuvimo teorijos, anglų kalbos. Esu baigusi vytelių pynimo, aplinkotvarkos kursus“.[7]

„Mokytis gali visos. Esu baigusi siuvėjų kursus, dar lankau psichologijos ir kompo“.[8]

„Mokytis gali bet kuri iš mūsų. (...)jau baigusi kompų kursus. Baiginėju psichologinius. Juos pabaigus eisiu į anglų kalbos užsiėmimus.“[9]

„Čia jei nori tikrai gali daug ko išmokti. Pradėjau lankyti siuvėjų kursus ir anglų kalbos. (...)jeinu į mokyklą. Pradėjau lankyti 10 klasę, nes esu tik baigusi 9 klases. Vėliau žadu eiti į virėjų ir kirpėjų kursus, t.y. kai baigsiu 10 klasę. Dabar bent jau taip galvoju.“[10]

„Mokaus dabar 12 klasėje. Sunku. (...)baigusi siuvėjų, kirpėjų, psichologinius, anglų kalbos kursus. Nežinau ar yra iš jų kokia nauda. Dar žadu eiti į kompiuterių kursus. Jei tik nori gali mokytis ir mokytis, tik kad iš to būtų naudos.“[11]

„Mokausi dabar 12 klasėj. Mokytis sunku. Nieko beveik jau nebeprisimenu, bet juk po truputį tikiuos, kad prisiminsiu. Kursų nelankau jokių. Norėčiau eiti į virėjų kursus, bet jie sutampa su pamokų laiku. Baigusi 12 klasių pradėsiu lankyti kursus. Noriu įgyti kokią nors profesiją.“[12]

„Mokyklą esu jau aš baigusi. (...)jeinu į kompiuterių ir psichologinius kursus. Esu jau baigus siuvėjų ir anglų kalbos. Čia mums yra sudarytos kuo puikiausios sąlygos mokytis, reikia tik noro ir čia gali daug ko išmokti, o svarbiausia, kad už nieką nereikia mokėti pinigų. Laisvėje beveik už viską jau reikia mokėti.“[13]

„(...)nori gali mokytis čia ir mokytis. Kai kalėjau antrą kartą pabaigiau čia 10 klasę. (...)išklausiau ir psichologinius kursus. Dabar pradėjau lankyti kompiuterių kursus, taip pat ir anglų kalbos.“[14]

„(...)lankau šiuo metu anglų kalbos ir psichologinius kursus. (...)man bus naudingi išėjus iš čia. Jei spėsiu norėčiau dar ir kompiuterių kursų išklausti. Truputį moku juo naudotis, norėčiau daugiau pasimokyti su juo dirbti.“[15]

„Kitais metais žadu eiti čia į 10 klasę. Mokytis čia gali į valias. (...)svarbiausia, kad norėtum. Aš lankau anglų kalbos užsiėmimus, taip pat vytelių pynimo. Pabaigusi (...)lankyti kompiuterio kursus.“[16]

„Jei nori gali mokytis. (...)dabar nesimokau(...). Nematau prasmės. Išėjus vėl grįšiu prie seno. Gal vėlius pasikeis tas mano požiūris(...). Dėl mokslų čia daug ko gali išmokti. Daug kas mokosi.“[17].

Kompetencija.

„(...)lankau virėjų kursus. Dar einu į psichologinius kursus(...).“[1]

„Šiuo metu nelankau nieko.“ [2]

„Jau esu baigusi psichologinius kursus. Einu i kompiuterių kursus. (...)žadu eiti į anglų kalbos kursus.“[3]

„Aš lankau virėjų kursus. Esu baigusi psichologinius ir kompiuterių kursus.“[4]

„Esu jau baigusi floristikos ir psichologijos kursus. (...)žadu eit į kompiuterių kursus“.[5]

„(...)mokausi siuvėjos amato ir anglų kalbos.“[6]

„Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu buhalterės ir skaičiavimo technikos pažymėjimą. Aš mokausi siuvimo teorijos, anglų kalbos. Esu baigusi vytelių pynimo, aplinkotvarkos kursus.“[7]

„Esu baigusi siuvėjų kursus, dar lankau psichologijos ir kompo.“[8]

„(...)jau baigusi kompiuterių kursus. Baiginėju psichologinius. Juos pabaigus eisiu į anglų kalbos užsiėmimus.“[9]

„Pradėjau lankyti siuvėjų kursus ir anglų kalbos. Vėliau žadu eiti į virėjų ir kirpėjų kursus(...) bent jau taip galvoju.“ [10]

„(...)baigusi siuvėjų, kirpėjų, psichologinius, anglų kalbos kursus. Nežinau ar yra iš jų kokia nauda“.[11]; Dar žadu eiti į kompiuterių kursus.“[11]

„Kursų jokių nelankau.“ [12]

„Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu virėjos specialybę. (...)einu į kompiuterių ir psichologinius kursus. Esu jau baigus siuvėjų ir anglų kalbos.“[13]

„(...)išklausiau ir psichologinius kursus. Dabar pradėjau lankyti kompiuterių kursus, taip pat ir anglų kalbos.“[14]

„Esu baigusi vidurinę mokyklą ir turiu pardavėjos specialybę. (...)lankau šiuo metu anglų kalbos ir psichologinius kursus.“[15]

„Aš lankau anglų kalbos užsiėmimus, taip pat vytelių pynimo. Pabaigusi(...)lankyti kompiuterio kursus.“[16]

„Esu baigusi vidurinę mokyklą ir baigusi profkę. Joje gavau mezgėjos diplomą. (...)dabar nesimokau(...). Nematau prasmės. Išėjus vėl grįšiu prie seno. Gal vėlius pasikeis tas mano požiūris(...).“[17]

Patirtinis mokymasis

„Visi mes esam žmonės, galim klusti, taip pat galim ir keistis. To aš ir tikiuosi, pasikeisti ir daugiau čia niekada nebe pateki.“[1]

„Ką padarysi, ne visi iš savo klaidų mokosi, tikiuos, kad dabar gavau gerą pamoką. Dabar supratau, kokie yra brangūs namai, brangi laisvė. (...)kad aš ne gyvenau, o tik egzistavau, vartočiau narkotikus. Kaip dar nežinau, bet tikrai nevertu būti narkotikų. Į nevirtį varė vien apie tai pagalvoju, kad jaunėliu kai reikės mamos manęs nebūs. Čia pažinau geriau žmones. Prieš patenkant čia buvau labai naivi. Taip pat galėjau geriau pažinti save.“[2]

„Tada dar niekas nerūpėjo, kad dabar gražintų kas tuos metus atgal, daug ką daryčiau kitaip“.[3]

„ Iš tos laisvės ir gali žmogus kur nors įklimpti, kaip ir įklimpau į narkotikų liūną. Niekam to norėčiau linkėti, tai kažkoks košmaras, nuo kurio niekaip negali pabėgti ir išsivaduoti.“[4]

„(...)nedera taip elgtis, bet jei jau taip atsitiko tai kiekvienas turi atsakyti už tuos savo poelgius. Aš nesigėdiju, kad esu čia. Aš suprantu(...)kad kalta esu aš pati(...)kad aš esu priklausoma nuo narkotikų. (...)bet tas žmogus, kuris ju yra atsisakęs, turbūt galėtų mane suprast, kad tai yra taip sunku padaryti.“[5]

„Patekusi čia ketvirtą kartą supratau, kad aš tiek daug savo gyvenimo metų praleidau per niek .Dabar daug ką daryčiau kitaip. Visų pirma tai neatsisakyčiau nuo galimybės mokytis. Toliau turbūt klostytulis viskas geri savaime.“[6]

„(...)suprantu, kad ne degtinėje yra gyvenimas, kad galima ir kitaip gyventi. Nenorėčiau to palinkėt kam nors. Bet nuo praeities nepabėgsi.“[7]

„Negalvoju, kad prie žolės galima priprasti. Tik vėliau, man kaimynas pasakė, kad prie jos priprantama. Galiu drąsiai teigti, kad svaiginimas neišvaduoja nuo problemų, o tik dar labiau įklampina.“[8]

„Nebenoriu daugiau čia papulti. Yra dėk ko gyventi ir dėl ko stengtis pasikeisti. Laikas labai greitai bėga, jau ir taip daug ką esu pražiopojusi, ypač dukrelės atžvilgiu.“[9]

„Bet dabar kai pagalvoju, gal ir geriau, kad jis mane paliko. Su juo būdama praradau namus. Dabar esu basut basutėlė. Dabar kai pagalvoju, kokia aš buvau kvaila. Galėjau mokytis, dirbti kur nors. Gal būtų kitaip susiklostęs mano gyvenimas. Bet jau šaukštai po pietų“.[10]

„Buvau net kalis kartus iš čia išėjus, bet taip ir niekur jų nepritaikiau. Kaskart kai išeidavau į laisvę, man būdavo gėda dėl savo gyvenimo būdo, kur beeidavau, jausdavausi tarsi visi viską apie mane žino. Man atrodė, kad ant kaktos parašyta, esu teista, tarsi vaikščiočiau su kažkokia žyme. Ypač jaučiau kitų smerkimą po motinos mirties, (...)neva tai aš - vienintelė dukra nuvariau mamą į kapus. Sugrįžus radau tik kapą. Bet juk reikia suteikti žmogui tą šansą. (...)kad mano praeitis suteiks man jėgų kitaip toliau kabintis į gyvenimą.“[11]

„Pabuvus čia supratau, kad mano gyvenimas buvo labai sunkus. Jei leistų rinktis, gal daug ką keisčiau kitaip. Nekeisčiau tik tai, kad turiu dukrą. Jis visa mano tvirtybė, tikslas toliau gyventi.“[12]

„Gaila, kad esu čia. Bet tikrai nieko nekeisčiau. Reikia gi iš ko nors gyventi. Vėl jei reiktų daryčiau tą patį darbą.“[13]

„Net nežinau ar aš iš savo patirtie ko nors pasimokiau, gal tik tai, kad reikia būti dar atsargesnei. Tikiuos, kad taip ir bus.“[14]

„Tiksliau, nebėra laiko jau kvailystėms krėsti. Karti patirtis gal ir gera pamoka. Manau, kad aš pasimokiau.“[15]

„Manau aš iš šios savo klaidos pasimokiau, kad negalima svetimu geru siekti su pelno. Tą aš atsiminsiu visą savo gyvenimą.“[16]

„Niekas manęs nepakeis, nei mano praeities įvykiai, nei dabartis. Praeitis buvo kraupi. Nėra ką mokytis. Pasikeisti gal ir norėčiau vien tik dėl vaikų. Bet tai tik svajonės, kurios sunkiai yra įgyvendinamos.“[17]

Požiūris į įkalinimo įstaigą

„(...)manau, kad įkalinimo įstaiga yra ne tik bausmės atlikimo vieta, bet ir vieta kur žmogui yra sudarytos sąlygos keistis, tobulinti save, pradėti gyvenimą iš naujo.“[1]

„Čia mums yra suteikta galimybė dar kartą gyvenimą pradėti iš naujo, o ne egzistuoti, tai yra čia nebesugrįžti, žinoma jei pats to norėsi.“[2]

„Manau, kad čia ne vieta perauklėti žmones. Tai greičiausiai yra bausmės atlikimo vieta.“[3]

„Įkalinimo įstaiga yra bausmės atlikimo vieta. Nėra jau čia taip blogai, trūksta tik laisvės.“[4]

„Pataisos namai tai bausmės atlikimo vieta ir vieta, kur gali įgyti naujų žinių.“[5]

„Čia yra bausmės atlikimo vieta, o ne perauklėjimo. Aš tai žinau.“[6]

„Manau, kad pataisos namai, tai vieta, kuri skatina keistis žmones.“[7]

„Manau, kad patekimas čia mane daug ko išmokė ir aš sakau, kad čia yra vieta, kuri skatina keistis ir siekti ko nors naujo.“[8]

„Pataisos namai, t.y. „zona“ - tai tikrai na vieta keisti žmones, jiems padėti, tai tik vieta skirta atlikti bausmei. Padėti reikia tada, kai žmogus kreipias pagalbos, kuruos jam reikia būnant laisvėje, o ne būnant čia.“[9]

„Manau, kad čia vieta, kuri keičia žmogų, suteikia jam reikalingų žinių, kurias jis galės panaudoti laisvėje“.[10]

„Čia yra tik bausmės atlikimo vieta ir niekas daugiau.“[11]

„Manau, kad čia yra ir bausmės atlikimo vieta, ir vieta, kuri suteikia galimybes keistis.“[12]

„Mano manymų pirmiausia čia yra bausmės atlikimo vieta, o antra – čia yra mums sudarytos sąlygos keistis, tik pačiam reikia to norėti.“[13]

„Čia yra tik bausmės atlikimo vieta. Manęs ji nei perauklės, nei pakeis.“[14]

„Man įkalinimo įstaiga, tai vieta, kuri skatina keistis. Dar galiu pasakyti, kad daug kas priklauso ir nuo pačio žmogaus, vienus čia pakeičia ir išleidžia visai kitokius žmones, o kitus - padaro galbūt dar agresyvesniu. Tai priklauso tik nuo pačio žmogaus.“[15]

„Ši įkalinimo vieta skatina žmones keisti, bet ne visiems tai išeina, kaip ir neišėjo man. Tikiuos, kad šis kartas bus man didesnė pamoka nei pirmasis. Gal pasimokysiu daugiau ir čia nebesugrįšiu. Tai mano pati didžiausia svajonė.“[16]

„Manau, kad kalėjimas yra bausmės atlikimo vieta, bent jau man, nežinau kaip atrodo kitoms.“[17]